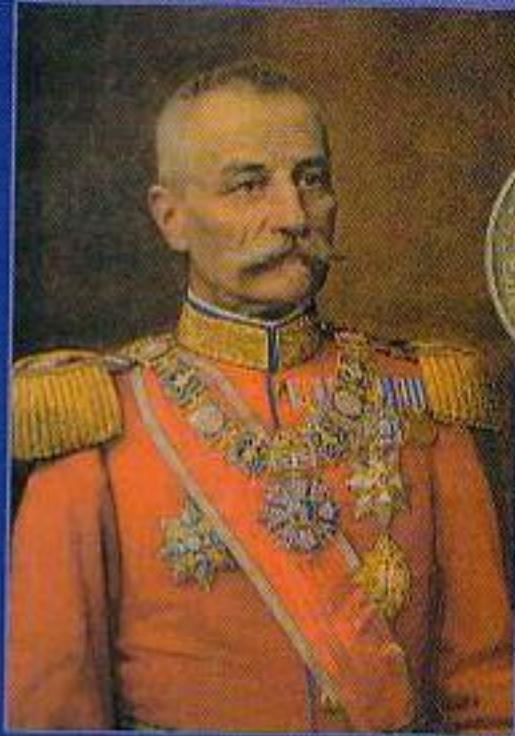

Numizmatički časopis DINAR

Izdanje Srpskog numizmatičkog društva u Beogradu

br. 20
2003

cena 150 dinara

STOGODIŠNICA IZBORA
PETRA I
ZA KRALJA SRBIJE
(1903 - 2003)

БЕОГРАД ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА

Šest vekova srpske prestonice (1403-2003)

- METALNI I PAPIRNI NOVAC • ŽETONI • AKCIJE
- MEDALJE, ODLIKOVANJA • ZNAČKE I MILITARIJA

PREDSTAVE svetskih čuda antike NA NOVCU

Iako danas u svetu postoje nebrojene čudesne prirodne znamenitosti i građevine dostoje divljenja i naziva svetskog čuda, savremeni čovek se, ipak, najviše divi nekim tvorevinama nastalim još u gredinama stare ere, koje su, nažalost, iz raznih razloga nestale sa lica zemlje. Njihov nekašnji sjaj, izgled i grandioznost poznati su nam iz opisa istoričara, hroničara i putopisaca starog i srednjeg veka, kao i rezultata arheoloških istraživanja. Pojam „7 svetskih čuda antike“ poznat je skoro svakome. To su dela ruku antičkog umetnika, koja su u momentu svog nastanka bila neprevaziđena po svojoj lepoti i monumentalnosti. Spisak svetskih čuda prvi su sačinili Grci, ali ne u smislu „čuda“, već u smislu najznačajnijih dostignuća svoga vremena pod terminom „ta hepta themata“ (sedam znamenitosti). Smatra se da je prvu listu „čuda“ sastavio grčki pesnik Antipatros iz Sidona između 150. i 120. godine stare ere. Antipatros je ovom listom obuhvatio sedam izvanrednih dela, od kojih je samo jedno sa grčkog tla (Fidijina statua Zeusa Olimpijskog) a ostala su sa tla male Azije odn. Afrike. Termin „svetska čuda“ počeo je da se koristi tek u srednjem veku kada su ljudi, sledeći pri-

mer Grka, pravili svoju listu vrhunskih dostignuća u graditeljstvu i likovnoj umetnosti. Npr. jedna lista svetskih čuda grada Rima pominje Koloseum, Odeon, Karakaline terme, Trajanov forum, itd. Tokom vremena lista svetskih čuda se sve više proširivala, dok nije početkom XX veka dostigla brojku od 700 u odnosu na sedam antičkih. Čitalac će svakako znati da su to Semiramidi viseći vrtovi, Egipatske piramide, Artemidin hram u Efesu, Mauzolej u Halikarnasu, Kolesa sa Rodosa, Aleksandrijski faros i Zevsova statua iz hrama u Olimpiji. Ne zna se precizno kako su izgledala ova grandiozna dela, jer su davno uništена - većinom u zemljotresu. Njihov oblik, dimenzije i ostali detalji poznati su nam iz opisa savremenika, koji su ova dela videli dok su ista bila u funkciji. Pouzdani dokazi o njihovom izgledu i veličini mogli su se dobiti tek sa početkom obimnijih arheoloških istraživanja. Numizmatika, bez koje istoriografija u nekim slučajevima ne bi mogla doći do pravog rešenja, nam za neke od ovih čuda pruža opljiv dokaz njihovog negdašnjeg postojanja i izgleda.

1. Egipatske piramide

„Čovek se boji vremena,
a vreme se boji piramide“
Arapska poslovica

Između svih ovih čuda, koja su relativno rano stradala, zebu vremena jedino odolevaju oko 4500 godina stare egipatske piramide, koje su ujedno i najstarije svetsko čudo an-

tike. To su tri velike piramide kod Gize u Egiptu: Keopsova, Kefrenova i Mikerinova, kraljeva četvrte egipatske dinastije (2723–2563. godina stare ere) Starog egipatskog carstva. Ovome kompleksu pripada i džinovska sljinga (74×20 m), čuvar svetog predela oko Kefrenove piramide. One su tokom vremena izgubile od svog sjaja i lepote, ali i danas plene monumentalnošću i izazivaju nevericu u pogledu trajanja gradnje i broja ljudi-robova koji su na njima radili. Velika piramida, za koju je otac istorije Herodot iz Halikarnasa dao najbolje i najdetaljnije podatke, delom na osnovu lične observacije, delom na osnovu posrednih kazivanja, stajala je tu već dobro 2000 godina, kada je on na svom proputovanju kroz Egipt polovinom V veka stare ere bio zadivljen njenom grandioznošću.

Numizmatički materijal sa predstavama piramida veoma je skroman, što znači da ga stari i srednji vek ne daju. Najranija predstava piramida nalazi se na jednom francuskom bronzanom medaljonu (slika 1) izdatom povodom Napoleонovog pohoda na Egipt i

Slika 1

čuvene „Bitke kod piramida“ 21.7.1798. godine. Napoleon Bonaparta je 1798. godine preuzeo pohod na Egipt sa velikom vojnom silom od 328 brodova i 3800 vojnika, i tu se 21. jula iste godine sudario sa dobro uvežbanom vojskom Mameluka, koja je doživela poraz. Dogadjaj je poznat kao „Bitka kod piramida“, ali ista se stvarno odigrala nekoliko kilometara dalje od Kaira kod mesta Embabe. Na medaljonu je po gornjem obodu zabeležen trenutak kada se Bonaparta pre napada, u senci piramide, sa konja obraća svojim trupama sledećim rečima: „Nojnici, sa visina ovih piramida na nas gledaju četrdeset vekova“. U trenutku inspiracije Bonaparta je pokazao osjećaj za istoriju i vreme, iako se tada još ništa nije znao o starosti piramida. Velika piramida je gradena 2560. godine stare ere, tako da on nije mnogo pogrešio u proceni. Datum 25. juli, zabeležen na novcu, pre će biti datum ulaska pobedničkih trupa u Kairo.

Slika 2.

Slika 3.

Piramide i Sfinga kao simbol Boga sunca egipatske mitologije i čuvar piramida iz Gize, nalaze se i na savremenom novcu Egipta. Posebno se ističe lepim dizajnom zlatnik teži ne 17,15 g serije „Umetnost faraona“ iz 1991. godine (slika 2), dok je sfinga prikazana na slici 3.

2. Semiramidini viseći vrtovi

„Voće i cveće... vodoskoci... vrtovi Vavilona koji vise na terasama palate... a u vrtu egzotične životinje“;

Legenda

U okviru sedam svetskih čuda, drugo po starosti jesu Semiramidini viseći vrtovi u Vavilonu. Podigla ih je asirska kraljica Semiramida oko 1900. godine stare ere u stepenaštom redu. Vladarskim talentom je prevazišla svoga muža, asirskog kralja Nina i pod njenom vlašću je Vavilon, nova gnezdomica Asirije, postao najveći i najslavniji grad, ne samo Asirije nego i celog antičkog sveta. Vavilonom je vladala kao

regentica svog maloletnog sina Ninijasa. Nakon duge vladavine nestala je sa zemlje u liku golubice i otada je poštovana kao boginja.

Legenda kaže da je Semiramida bila čerka boginje Istar koja je pored izuzetne ljepote bila obdarena i velikom državničkom mudrošću. (Po njoj su rusku caricu Katarinu II nazivali „Semiramida Severa“).

Semiramidini viseći vrtovi bili su navodno nasadi i bašte na terasama, stupovima i lukovima u Vavilonu. Mnogi veruju da oni u stvari nisu ni postojali. Zato i nije čudo što novac sa adekvatnom predstavom nije pronađen, jer verovatno nije ni kovan.

Neki istoričari smatraju da je ova vladarka postojala u istoriji, ali znatno kasnije. Po njima to bi bila kraljica Samuramat, žena Šamsi-Adada V., koja je vladala u ime svog maloletnog sina 810-807. god. pre n. e.

3. Hram Artemide iz Efesa

„...A kad sam video sveti hram Artemide, ostala čuda izgledala su mi kao senka...“

Antipatros iz Sidona

Helensko pleme Jonjana naseljavalo je u pradavnim vremenima Atiku, Eubeju i neka Kiklandska ostrva. Atika je prema tradiciji najstarija jonska zemlja odakle potiču maloazijski Jonjani. Oni su se usled nadiranja dorskih plemena

Slika 4.

pomerali prema severu, tako da još u X veku stare ere sukcesivno počinju sa naseljavanjem maloazijske obale i susedenih ostrva. Jonjani su se pod uticajem naprednog Orijenta kulturno razvili pre ostalih Grka. Oni su na predivnoj, razdenoj obali sa plodnim zaleđem izgradili sjajne gradove kao što su Milet, Eles, Fokeja, Klazomena, Eritreja i dr. Poznata je u istoriji federacija jonskih gradova kao „jonski dodekapolis”, od kojih se kulturno i ekonomski najviše uzdigao grad Efes, koji je bio i postojbina čuvenog grčkog filozofa Heraklita. Efežani su u VI/V veku stare ere podigli grandiozni hram boginji Artemidi, kao najviše poštovanom i obožavnom božanstvu u tom gradu.

Artemizon u Efusu bio je remek-delo grčke arhitekture i skulpture. Gradili su ga Teodor sa Samosa i kritski neimari Hersifron i Metagen. Od Plinija starijeg saznajemo da se ovaj jonski dipteros uzdizao na visokoj platformi sa ukupno 127 stubova, 8 stubova na prednjoj i 9 na zadnjoj fasadi. Visina stubova sa jonskim kapitelima iznosila je 20 m. Bio je četiri puta veći od atinskog Partenona. To je bila veličanstvena arhitektura velikog svetišta Artemide, a prilikom opisa hrama Plinije je upotrebio reč „Graccae magnificae”. Ovaj hram je 356. godine stare ere zapalio izvesni Herostrat, da bi se, kako kažu, time proslavio. Hram je obnovljen na istom mestu (graditelj Dinokrat) i bio je u funkciji sve do 262. godine nove ere, kada su ga razorili Goti. Nakon razaranja hrama pokušalo se sa nekim rekonstrukcijama, ali teško da je bio u funkciji u IV veku nove ere. Godine 401. kompletno ga je razrušio Sv. Jovan Hrizostom (344-407). Delovi hrama su potonuli u močvarno zemljiste. Iskopavanja su počela tek u XIX veku, kada se na osnovu nalaza potvrdila Plinijeva tvrdnja o velelepnosti ove građevine, koja je s pravom bila stavljena na listu svetskih čuda. Najlepši ukras ovog hrama bila je kultna polimastična statua boginje Artemide, koja je tu stajala od oko III veka stare ere. Prema grčkoj mitologiji Artemida se nalazila među vrhovnim božanstvima starih Grka, koje je evoluiralo od kritsko-mikenske boginje zveri u klasičnu boginju lova. Artemida je gospodarica zveri i lova, koju srećemo kao lepu devojku naoružanu lukom i strehom, pračenu košutama, katkad veprom i psom. U sebi je sadržavala sve osobine kritske, hetitske, frigijske i tračke boginje sličnih osobina, koja je u rimskoj mitologiji poštovana kao Dijana. Polimastična statua Artemide Efeske, koja je stajala najverovatnije u centralnom delu Artemiziona, predstavlja boginju-majku sa mnogo grudi kao simbol ženske plodnosti (slika 4) ukrašenu dekorativnim elementima orijentalnog

Slika 5.

Slika 7.

porekla (koštute, bikovi, lavovi, grifoni, sfinge, sirene i pčele), sa koronom muralis na glavi u svojstvu zaštitnice grada. Ona se kao velika boginja Efesa sa takvim atributima razlikuje od boginje lova grčke mitologije, te njeno poreklo kao takvo treba tražiti na samom Orijentu.

Više od četrdeset istočnjačkih kovnica kovalo je novac sa statuom Artemide Efeske, što dokazuje koliko je bio čuven i rasprostiran njen kult. Veliki hram se javlja na novcu koji je kovan u Efesu u vreme kada je isti još bio intaktan i u funkciji, tj. za vreme prva tri veka nove ere (slike 5 i 6). Na slici broj 5 predstavljen je oktostilni hram Artemizon sa statuom Artemide u centru na reversu bronzanog novca cezara Maksima (235-238) kovanog u Efesu, Jonija. Caius Julius Verus Maximus bio je jedini sin cara Maksimina i Pauline. Postao je cezar 235. godine, kada je njegov otac proglašen avgustom. Ovaj neomiljeni naslednik ubijen je istovremeno kada i njegov otac od strane pobunjenih vojnika prilikom opsade Akvileje 238. godine. Njegova kovanja su paralelna sa očevim; kovao je u velikom broju istočnih kovnica. Ovaj veoma redak novac iz efeske kovnice jedini potvrđuje izgled pročelja hrama. U poljima timpanona su prikazane figure četiri Amazonke, dok se u centralnom polju nalazi ženska figura u ritualnoj pozici. Obodni natpis: TNS NE-OKORΩΝ / ΕΦΕΣΙΩΝ.

Iz vremena cara Klaudija (41-54) postoji srebrni cistofor (slika 6), na kojem se takođe vidi Artemizon sa lepo prikazanim jonskim stubovima u reduciranoj broju (četiri) i Artemidom u centru, kao i timpanonom sa kojeg se vidi ritual koji je vršen u svetištu. Natpis glasi DIAN - EPHE. Dok novac sa slikama 5 i 6 prikazuje izgled hrama sa Artemidom na centralnom mestu, to na tetradrahmi (slika 7) Hadriana (117-138) vidimo samo statuu Artemide sa košutama na bojkovima. Obodni natpis glasi DIANA EPHESIA.

Predstava statue na ovim novcima poznata je sa numističke kopije Artemidine statue (slika 4). Izgled kultne statue Artemide može se videti i na novcu Septimiјa Sevira

Slika 8.

(193-211) kovanog za Getu cezara (198-209) u Efesu (slika 8). To je bronza od 15,7 g u apoenu od tri asariona. Na reversu je prikazana Tiha sa gradskom krunom i skiptrom, levo; ona dovodi žrtvenog biku pred kultnu statuu artemide Efeške. Obodni natpis glasi: ΕΦΕΣΙΩΝ ΤΡΙΑ ΝΕΩΚΟΡΩΝ / ΚΑΙ ΤΝΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ. Efežani ovim tekstrom žele da nagnase da su u posedu „tri carska hrama i jednog hrama za Artemidu”, dakle, da poseduju ukupno četiri hrama. Elagabal je ovom gradu poklonio kasnije i četvrti carski hram.

4. Kolos sa Rodosa

„Tebi, o Sunce, narod dorskog Rodosa podiže ovaj bronzani kip...“

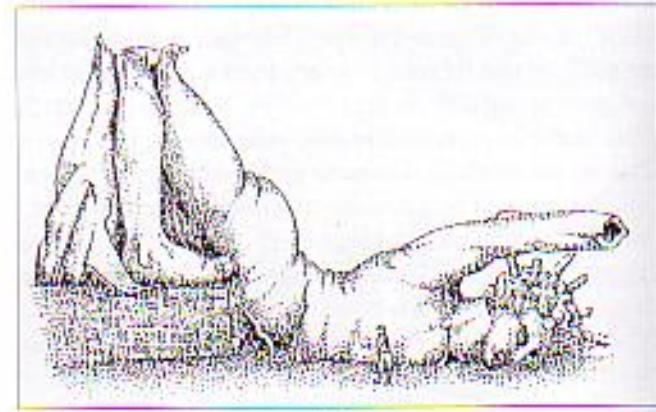
Posvetu na Kolosu

Ostrvo Rodos, sa svojim povoljnim položajem i klimom, kao i mnogo blagovtornog sunca, imalo je odvajkada sve pre-dispozicije za napredovanjem i ekonomskim prosperitetom. Godine 408. stare ere tri velika grada ovog ostrva Ialisos, Lindos i Kamiros osnovala su savezni grad Rodos na severu istoimenog ostrva, najverovatnije iz ekonomskih i trgovackih razloga. Ovaj novi grad je ubrzo doživeo procvat, što se vidi i po broju stanovnika (60-80.000). Rodos je još u antič-

kom dobu postao slavan po svom Kolosu – bronzanoj statui Boga sunca, koji je u II veku stare ere uvršten u listu najlepših i najmonumentalnijih građevina toga vremena, kasnije svetskih čuda. Postavljanje ove statue ima veoma zanimljivu predistoriju. Naime, nekih sto godina po osnivanju grada Rodosa, tj. 307. godine stare ere, Antigon Gonat, nekadašnji general Aleksandra Velikog, zatim guverner Frigije, potonji kralj Makedonije i osnivač dinastije Antigonida, zatraži od Rodana da se sa njim udruže protiv egipatskog kralja Ptolomeja, što su ovi odbili, budući da su bili u dobrim odnosima sa Egiptom. Zbog ovoga je došlo do opsade Rodosa 305. godine stare ere od strane Dimitrija Poliorketa, sina Antigona Gonata. Ovaj je izvršio opsadu Rodosa sa mnogo vojske, brodovlja, ratne i opsadne opreme. Rodani su se žesto opirali, te je Poliorket bio prinudjen da podigne opsadu. Došlo je do pregovora. Rodani su zahtevali slobodu, a obećali su savez sa Poliorketom u svemu, sem da ratuju protiv Ptolomeja. Poliorket je na to pristao, a prilikom povlačenja je celokupnu opsadnu opremu prepustio Rodanima. Visprem trgovci Rodani su ovu opremu prodali za veliku sumu novca, koja im je poslužila za podizanje džinovske statue njihovog gradskog patrona Heliosa.

Angažovali su skulptora Haresa iz Indosa, nčenika čuvenog Lizipa. Hares je radio statuu Heliosa između 294. i 282. godine stare ere. Statua je bila ogromnih razmera, visoka oko 33 m i veličinom je impresionirala mnoge posetioce Rodosa. Detalji o tome kako je izgledala i gde je tačno stajala nisu poznati. Ona je u pristaništu Rodosa stajala samo 56 godina, da bi 227. godine stare ere bila srušena usled jakog zemljotresa. Plinije stariji u Historia Naturalis saopštava da ova bronzana statua izaziva najveće divljenje, iako je srušena mnogo ranije u zemljotresu i leži na tlu (slika 9). Kaže da je za njenu izradu bilo potrebno 12 godina, da je koštala 300 talanata (danas oko 1,5 miliona funti) a da je novac dobitjen od prodaje opsadne opreme Dimitrija Poliorketa.

Za geografa Strabona (Geographia) ovaj bronzani kolos predstavlja nešto najdivnije od votivnih darova Rodana. On potvrđuje visinu statue od 33 m, ali kaže da leži na tlu slemjenih kolena usled zemljotresa. Ljudi zbog proročanstva nisu smeli da je obnove. Filon Vizantinac pominje takođe statuu visine 33 m koja predstavlja Boga sunca i utrošak za njenu izradu od 500 talanata bronze i 300 talanata gvožđa.

Slika 9.

Slika 11.

Da bi se dobio dio malo podataka o izgledu same statue, tokom vekova davali mašti na volju po piščanju izgleda. Mnogi su pokušali da rekonstruišu ovu statuu. Što se tiče glave Heliosa ukazivalo se na mnoge kovanice Rodosa. Većina kovanog novca toga perioda je imala glavu mladića okruženu sunčevim zracima ili sunčevu variantu novca na kojima je Helios prikazan u mlađevskom makedonskom makedonu (slika 11). Na slikama 12 i 13 dati su dve kovanice novca između IV. i I. veka stare ere, sa

Slika 12.

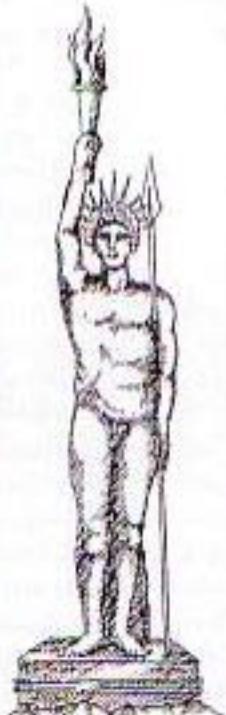
Slika 13.

izgledom sličicu lika Heliosa. Postoji više mišljenja o tome da li je bila statua i na koji način. Da li su skupljenih makedonskih nogu sa svetlećom bakljom u ruci visokih (slika 15). Ostaje činjenica da je statua svakako bila u pristaništu Rodosa. Ostaci ruina nakon zemljotresa, kako je video Strabon, prelom u ko-

Slika 15.

jenima. Iako je Ptolomej III odmah ponudio novac za rekonstrukciju, Rodeani su to odbili pribojavajući se nekog lošeg proročanstva. Tako su rutine ostale tu da leže čitavih devet vekova, izazivajući i dalje divljenje poseštih. Bilo je potrebno nekoliko ljudi da mu obuhvate palac, a prsti su bili veći od neke statue – kaže Plinije stariji u svom opisu. Konstantin Porfirigenit kaže da su Arapi, kada su 654. godine nove ere opljačkali Rodos, delove gvožđa i bronze od statue transportovali do Male Azije gde su ih prodali nekom trgovcu Jevrejinu iz Emeše, koji ih je zatim preneo u Siriju kao tovar na 900 kamila. I tu se završava priča o Kolosu sa Rodosa.

(Nastavak u sledećem broju)

Slika 14.

Novčana banka bila je još u starom veku. To nisu bile banke u današnjem smislu reči, već su se pojedinci bavili razmenom novca, davanjem zajmova i primanjem novčanih sredstava. Novčana banka se rano javila ovakva lica, a tim poslovima bavili su se i hramovi u kojima se sakupilo dosta novčanih sredstava. Među njima se isticao Atini i Atena. Određuju kurs akcija prema stanju na određenoj terazi, tako je u ono vreme kamata određivana prema stopi koju je ugovarao ovaj hram. Pomoći mišljenje da su još Vavilonci znali za neku vrstu menice kao oblika novčanog pisma. U Atini su se bankarskim poslovima bavili tzv. makedonski bankari, a to je bio uspešan posao, jer su imali odnosno stotić na kome su obavljali svoje poslove. Dešavalo se da su udruženi bankari morali da raspodaju sva svoja dobra da bi isplaćivali porezne klijenata.

Novčana banka je bila u Rimu, ali je bila veoma raširena. Mnogi su uzimali zajam u Rimu da bi novac plasirali pod većim interesom u provinciji.

(„Politika“: Da li znate? 18. maj 1997.)

NOVAC IMPERATORA DOMICIJANA (81-96)

Da li je Domicijan otrova brata Titusa i da li je Titus kada je na samrti izjavio da sebi u životu prebacuje samo jednu stvar, mislio na svoj odnos sa bratovom suprugom Domicijom Longinom, ostaje u sferi nagadanja i trača koji su kolali imperijom na početku vladavine Domicijana i tako stigli i do našeg vremena.

Titus Flavijus Domicijanus je imao samo osamnaest godina kada je postao cesar i gradski pretor sa kurulskom vlašću, u danu kada mu je otac postao car. To je bio početak njegovih „ekskurzija“ po posteljama rimskih matrona (rvanje u krevetu, kako je sam Domicijan nazvao ovu „sportsku disciplinu“) i početak deljenja zvanja i službi u Rimu i po provincijama. Kada je samo u jednom danu podelio dvadesetak visokih zvanja i funkcija, „srećni“ tata je rekao: „Čudi me da i meni ne šalje naslednika.“

Već u to vreme (69-71 god.) Domicijan se kao cesar, zajedno sa starijim bratom, pojavljuje na reversima denara i aureusa (glave Titusa i Domicijana okrenute jedna prema drugoj, Titus i Domicijan sede u levo sa grančicama u ruci, zatim Titus i Domicijan sa kopljima u ruci jašu na konjima...). U periodu od 73. do 79. godine iz kovnica u Rimu, Lugdunumu i Antiohiji emitovali su se aureusi, denari i kvintari sa predstavom Domicijana na aver-

su sa lovovim vencem na glavi. Iz ovih kovnica emituju se i bronzani komadi (as, dipondijus i sestercijus) sa identičnim predstavama na aversu i reversu kao i kod prethodnih denominacija.

Samostalna vladavina imperatora Domicijana počela je sa hvatanjem muve. Naime, imao je običaj da se tokom dana považe u svoje odaje i nabada muve na pištaljku (ne olovku). Ta zabava je trajala i po nekoliko časova. Kada je jednom prilikom neki klijent tražio prijem kod cara pitanjem: „Ima li koga kod imperatora?“ – duhovito mu je odgovoren: „Ni muve“.

Ako bi napravili poređenje reversnih predstava na novcu imperatora Domicijana za period 69-81. godine, znači za vreme vladavine njegovog oca a potom brata, sa onim iz perioda od 81. do 96. godine, u vreme samostalne vladavine, svaki kolezionar bi se opredelio za izuzetno lepe reversne predstave iz prvog perioda koji je trajao zaključno sa njegovim VI konzulatom. Slika br. I predstavlja pojedine reversne predstave iz perioda od 73. do 80. godine.

Brojevi u zagradama označavaju godinu kovanja. Dolaskom Domicijana na vlast, kovnice Rim, Lugdunum i Efes nastavljaju sa radom, a iz ove prve potiče i prelepi aureus (slika 2) iz 82. godine sa predstavom boginje Minerve sa šlemom na glavi.

Slika 1.

Slika 2.

Minerva?

Kraća ekskurzija kroz kovanja novca imp. Domicijana pokazuje da je na 40% reversnih predstava zastupljena Minerva. Ako bi izuzeli kovanja za suprugu Domiciju, Juliju Titi, brata Titusa, restitutivna kovanja za Avgusta, Tiberija, Druza, Germanika i Klaudija, taj procenat se povećava,

Domicijan je praznoverno poštovao Minervu, boginju ratne veštine i mudrosti, sličnu grčkoj Atini, koja kao i Atina za pratioca i slugu ima sovu, simbol istrajnosti i pobede u ratu. Na novcu imp. Domicijana taj tip Minerve-ratnice pojavljuje se u četiri varijante-tipa.

Tip I (C)

Minerva sa šlemom na glavi, obučena korača u desno, zamahuje kopljem i drži štit.

Tip II (D)

Slika 4.

Minerva sa šлемom na glavi obučena stoji na pramcu broda u desno, zamahuje kopljem i drži štit. Pored njene leve noge stoji sova.

Tip III (A)

Slika 5.

Minerva sa šlemom na glavi obučena stoji u levo. U desnoj ruci drži munju a u levoj koplje postavljeno uspravno, iza nje okrugao štit.

Tip IV (B)

Slika 6.

Minerva sa šlemom na glavi obučena stoji u levo. Drži u desnoj ruci koplje sa vrhom na oba kraja. Leva ruka oslonjena na bok. (Slovne oznake u zagradi su zapadnoevropska identifikacija tipa reversa Minerva-ratnica, dok su brojčana označavanja po YU kriterijumima. Očigledno je da je zapadnoevropsko „tipovanje“ urađeno na bazi RIC-a, a ovaj kategorizaciju radi na bazi prepostavljenе godine kovanja).

Sredinom devedesetih godina imp. Domicijan izdaje naredbu da ga ubuduće usmeno i pismeno svi oslovljavaju sa „DOMINVS ET DEVVS“, a dva i po veka kasnije DD (DOMINVS ET DEVVS) će postati uobičajeno označavanje na novcu rimskih careva.

Rekonstrukcijom i obnovom javnih zgrada (Kapitol, Stadion, Odeon, Nau-mahija...) Domicijan je dobro uzdrmao državne finansije. Sanacija istih vršena je kao i kod prethodnika: zaplena i konfiskacija imovine na bazi lažnih optužbi za „uvredu veličanstva“, smanjenje voj-

nih snaga imperije, neumereno oporezivanje (naročito pripadnika jevrejske vere) itd...

Kako je zadiranje u vojsku izazvalo komešanje, ta naredba je ukinuta, ali je iz straha od zavere izdata nova koja je sprečavala istovremeno stacioniranje – logorovanje dve legije na jednom mestu. Interesantna je i naredba kojom se kao maksimalno ulaganje u legijsku blagajnu utvrđuje iznos od 1000 sestercija po legionaru, jer se pokazalo da se u slučaju pobune lideri takvih akcija mogu pouzdati u ta finansijska sredstva.

U atraktivna kovanja imp. Domicijana spadaju i ona sa predstavom bratnice Julije Titi na aversu. Juliju Titi je sam otac ponudio bratu za suprugu dok je još bila devojka, a kada je ovaj to odbio Julija se udala za drugog. Neposredno posle toga, još za života Titusa, Domicijan zavodi Juliju.

Po smrti svog oca ova tragična ličnost prvih Flavijevaca ostaje trudna sa Domicijanom i primorana na prekid trudnoće, umire nakon toga.

Tokom desetog konzulata 84. godine po svojoj želji je zaratio protiv Germana, te nakon neizvesnih borbi i istog takvog rata imenu dodaje naziv GERMANICVS i iste godine, proslavivši trijumf na aversu novca se pojavljuje natpis GERMANICVS ili GERMANIC a na reversima GERMANIA CAPTA ili bez natpisa, već samo sa predstavom Germanije kako kleći pred carem (slika 7 – AE sesterc).

Slika 7.

Av: IMP CAES DOMIT AVG GERM COS XI CENS POT; Rv: S C.

Godinu 88. prate pre vremena organizovane LVDI SAECVLARES (Stogodišnje igre) i dosta retka emisija novca sa predstavom kipusa u vencu (slika 8) ili pak glasnika.

Slika 8.

AR. denar, Av: IMP CAES DOMIT AVG GERM PM TRP VIII; Rv: COS XIII, levo i desno od kipusa, a u samom kipusu u tri reda LVD/SAEC/FEC.

Zastupljenost Jupitera na kovanicama imp. Domicijana je proizvod njegove fobije od zavere. Taj strah je išao tako daleko da je jednom prilikom na zajedničkoj večeri sa ocem i bratom odbio da jede pečurke, nakon čega mu je otac sarkastično rekao: „Prava je šteta što ne znaš svoju sudbinu inače bi se više plašio od gvožđa.“

Treba napomenuti da se za vreme vladavine Domicijana na bronzanom novcu (As) prvi put pojavljuje MONETA sa vagonom i kornukopijom u ruci (slika 9).

Slika 9.

Av: IMP CAES DOMIT AVG GERM COS XII CENS PER PP; Rv: MONETA AVG S.C.

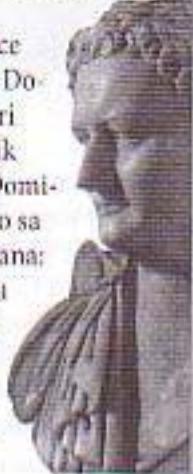
Od ostalih predstavnika Panteona i personifikacija Domicijan ne zaostaje za prethodnim carevima, te nas sa reversa i sa distance od skoro dve hiljade godina posmatraju: Fortuna, Venus, Anona, Pax, Mars, Viktorija, Pietas...

Da u numizmatici uvek ima iznenadnja, i da će ova oblast nauke i kolekcionarstva biti i dalje enigma, svedoči i činjenica da se 1999. godine na aukciji kuće KÜNKER iz Osnabrika u Nemackoj pojavio „poluasarion“ kovan u Pergamum-Miziji u vremenu 82/83. godina sa predstavom rano umrlog Domicijanovog sina, Domicijusa, rođenog u heksaku De-

mecijom Longinom. Ovaj do tada nepublikovani novčić na aversu ima predstavu imp. Domicijana, a na reversu portret Domicijusa. Sudeći po portretu, kao i na bazi činjenice da se imp. Domicijan oženio 71/72. godine, Domicijus je mogao imati desetak godina kada se „pridružio bogovima“ s obzirom da je odmah i deiifikovan.

Kao što mu je nehotice „prorokovalo“ otac, imp. Domicijan je ubijen u zaveri '96. godine, čiji je učesnik bila i njegova supruga Domicija. To se opet poklopilo sa izjavom samog Domicijana: „... Da se veruje u zaveru protiv cara tek onda kad je car ubijen.“

Tako su prvi Flavijevci napustili istorijsku scenu.

Srdjan R. KOPRIVICA
Crtež: Dušan Kovačev

Lokalni novac kolonije Viminacijum

5

SND

vam preporučuje

Mileta PRODANOVIC

STARII I LEPSI BEOGRAD

Stubovi kulture, Beograd 2002.
208 str., ilustr. „Novac kao slika države“ str. 32-48; „Sklepanost ordena kao slika sklepanosti ideologije“ str. 89-97.

Mileta
Prodanović

„Numizmatičari vele da je posmatrajući i pažljivo analizirajući sačuvane primerke kovanog novca moguće rekonstruisati gotovo sve aspekte društva koje ga je kovalo i postalo u promet...“

Dosli smo i do samog kraja našeg mini serijala o novcu rimske kolonije Viminacijum. U prethodna četiri teksta pokušali smo da, na sažet i celovit način, ispričamo interesantnu priču o ovom rimskom naselju i njegovom novcu koji je u toku šesnaest godina kovan u lokalnoj kovnici. Namera je bila da pružimo osnovne informacije o ovoj temi, nastojeći pri tom da se ne rasplinemo u pokušajima da odgovorimo na mnoga interesantna i delikatna pitanja sa kojima se suočava svako ko se posveti detaljnijem izučavanju problematike viminacijumskog novca. Želja da se tekstovi čvrsto oslanjaju na odgovarajuću stručnu (naučnu) literaturu i nedostatak adekvatnih radova numizmatičara-hobista, doveli su do toga da naučno verifikovani radovi budu osnovni i gotovo jedini izvor za izradu naših tekstova koji su namenjeni, pre svega, sakupljačima starog novca, dakle hobistima, koji nemaju dovoljno znanja o ovoj oblasti rimske numizmatike. Istimemo da zainteresovanim hobistima naši tekstovi treba da posluže samo kao polazna osnova za prončavanje stručne numizmatičke literature, čiji deo ćemo objaviti i u prilogu ovog teksta.

Preostalo nam je da pokušamo da pružimo odgovore na neka više interesantna pitanja od kojih zavisi potpunije razumevanje uloge viminacijumskog novca u rimskom monetarnom sistemu. Već je rečeno da je viminacijumska moneta vrsta lokalnog rimskog novca, te da je kovana da bi se našla u opticanju na teritoriji Grada i Gornje Mezije sa ciljem da se omogući i pospeši robno-novčana razmena u uslovima nedovoljnog priliva centralnog (opštedoržavnog) novca. Međutim, učinimo još jedan korak napred u našem proučavanju ove teme i pokazati da odnos centralnog i lokalnog rimskog novca nije tako jednostavan, te da označavanje viminacijumskog novca kao isključivo lokalnog novca sa sobom nudi opasnost preterane simplifikacije. U stručnoj literaturi viminacijumski novac se, često, ubraja u tzv. kovanja grčkih gradova (na engleskom Greek Imperial Coinage). Ovakvom klasifikacijom se nastoji naglasiti razlike prema rimskom državnom kovanju, tj. prema rimskom centralnom novcu. U domaćoj nauci izneta su mišljenja da je velika kriza Carstva u III veku doveća i do značajnih promena u samom monetarnom sistemu. Ogorčni troškovi prouzrokovani

pokretima i dodatnim angažovanjem vojnih jedinica nisu mogli biti nadoknađeni isključivo produkcijom opštetržavnog novca. Tako dolazi do osnivanja većeg broja kovnica u blizini limesa i pojačanog angažovanja već postojećih. Pokreti vojnih jedinica i njihovo borbeno angažovanje planirano su propraćeni otvaranjem novih kovnica i njihovom produkcijom. Kovnice se umnožavaju i prelaze iz provincijalnog u carski rang. Ovo za posledicu daje novi smisao lokalnim kovanjima, tako da vrednost lokalne bronze dobija sasvim novu dimenziju. Ovakvo mišljenje zastupa i Bojana Borić-Brešković iznoseći sledeći zaključak:

„Oznalačavanje kovanja u Viminaciju – izrazom „lokalan“ nije podesno, jer njegova produkcija pripada carskom sistemu strogo kontrolisanog kovanja uslovljenog posebnim potrebama.“

Dakle, viminacijumski novac se od kovanja grčkih gradova ne razlikuje samo po upotrebi latinskog jezika i pisma u natpisima na novcu, već i prema činjenici da je kovnica i osnovana, a novac kovan, više zbog potrebe finansiranja vojnih jedinica čije je povećano prisustvo i angažovanje proizvodilo vanredne i vrlo visoke državne troškove, a manje zbog potrebe da se pospeši robno-novčana razmena lokalnog stanovništva, što je uobičajeni motiv osnivanja lokalnih kovnica. Mišljenje da je viminacijumska kovnica bila više kvazi-carska kovnica novca sa strogo kontrolisanim kovanjem namenjenim namirenju vanrednih i povećanih vojnih izdataka, nego tipična kolonijalna kovnica lokalnog novca, može se potkrepliti i podacima o početku i okončanju rada ove kovnice.

Kovnica u Viminaciju je počela sa radom 239. godine, godinu dana nakon velikih sukoba rimske vojske sa Gotima i Karpima. Očigledno, car Gordijan je kovnicu osnovan neposredno u vezi sa vojnim operacijama i pojačanim prisustvom legija, a sve u sklopu mera koje su preduzete u cilju efikasnije zaštite balkanskih provincija. Takođe, kovnica je prestala sa radom nakon premeštanja težišta ratnih operacija, nakon samo šesnaest godina kovanja, što je jasan dokaz da su kovanje novca i rad kovnica tesno uskladjeni sa pomeranjem vojnih jedinica. Naravno i

sama sadržina novca, tipovi reversnih predstava dominantno vojničkog karaktera, vanredne emisije inspirisane važnim događajima iz vojničkog života i nedvosmislen političko-propagandni karakter emisija idu u prilog mišljenju da viminacijumsko kovanje novca treba posmatrati kao osobenu vrstu kvazi-državnog kovanja, čija je primarna funkcija bila subvencioniranje carskih finansijskih obveznih uzdrmanih vanrednim troškovima koji su bili prouzrokovani velikim vojnim operacijama iz polovine III veka. Svemu što je navedeno treba dodati u prilog i činjenicu da je i samo kovanje novca veoma skupa proizvodna aktivnost. Vlada u Rimu je otvaranjem kovnica na dunavskom i drugim limesima previla troškove kovanja bronzanog novca na lokalne zajednice, pa je tako osim efekta povećanja novčane mase i izmirenja obaveza prema vojsci, postignut i efekat usteđe u produkciji novca. Tek sada postaje jasno zašto se kaže da je viminacijumski novac vrlo vredno svedučanstvo monetarne krize, uzrokovanje političkom krizom, koja je zahvatila i ozbiljno ugrozila Carstvo tokom III veka.

Sledeće vrlo interesantno pitanje je da li je u viminacijumskoj kovnici kovan i novac provincije Dakije? Mišljenja stručnjaka su u odnosu na ovo pitanje oprečna. U domaćoj literaturi, uz iznošenje „pro et contra“ argumentacije, svoj stav izneo je i vrsni poznavalec antičke numizmatike Nikola Crnobrnja u delu „Novac provincije Dakije u zbirci Svetozara St. Dušanića“. Na ovom mestu moramo skrenuti pažnju našim čitaocima da je pomenuti Crnobrnjin rad drugi po redu katalog u kome je, u znak zahvalnosti profesoru Svetozaru St. Dušaniću, publikovana numizmatička zbirka koju je, ovaj plemeniti naučnik i kolekcionar, legatom ostavio Muzeju grada Beograda. Ideja je da se celokupan legat koji sačinjava viminacijumski novac, novac provincije Dakije i novac stobskog municipijuma, objavi u tri knjige – kataloga. Prvi katalog, u kome je obraden viminacijumski novac, je objavljen zahvaljujući trudu Bojane Borić-Brešković. Drugi deo zbirke, novac provincije Dakije, obraden je u gore pomenutom radu Nikole Crnobrnje, koji nam je, zajedno sa radovima drugih

autora, poslužio kao ~~nesaznajmo~~ saznanja za pisanje ovog teksta. Treći deo legata, novac stobskog municipijuma, obradiće zajednički Bojana Borić-Brešković i Slobodan Dušanić.

Slika 1 / Crtež 1

Iz Crnobrnjine knjige saznamo da je, tokom dugotrajne ekspanzije rimske moći i širenja rimske države, Dakija bila poslednja oblast pripojena Carstvu i prva koju su Rimljani trajno napustili. Glavni grad Provincije bila je kolonija Sarmizegetusa. Takođe, više naselja stečelo je status kolonija i municipijuma (Apulum, Dijerna, Drobeta, Napoca, Pololisum i dr.). Od 246. do 256/7. godine (od Filipa I do zajedničke vlade Valerijana i Galijena) kovan je bronzani novac (slika i crtež 1) koji na reversu nosi natpis PROVIN CIA DACIA i oznaku godine po lokalnoj eri. U pitanju je provincijalni novac u vezi sa kojim se, i pored više specifičnosti, mogu uočiti i neke očigledne sličnosti sa novcem kolonije Viminacijum. Sličnost se ogleda, pre svega, u određenim opštijim karakteristikama (i jedan i drugi novac izrađivan je od bakra i legura bakra; u oba slučaja emitovane su tri nominale – sestercijus, dupondijus i as; većina osnovnih reversnih motiva na dakijskom novcu nastala je, naročito, u Viminaciju).

gleđno, po uzoru na osnovne reversne predstave novca kolonije Viminacijum: zastupljenost vojnih motiva na reversima obe vrste novca i dr.) što upućuje na zaključak da je ikonografija dakijskog novca izuzetno bliska ikonografiji viminacijskog novca, kako u umetničkom, tako i u propagandnom pogledu.

Upravo na osnovu analize pomenutih ikonografskih sličnosti A. Alfeldi je izveo zaključak da je novac provincije Dakije kovan u Viminacijskoj kovnici. Ovaj autor je, prema rečima N. Crnobrnje, naročito ukazivao na sličnost reversnih tipova Pax na viminacijskim sestercijusima XII i dakijskim V godine. Osim ovih opitnih sličnosti, posebno su interesantne odredene greške u izradi i kovanju novca koje su u identičnom obliku prisutne i na dakijskim i na viminacijskim „bronzama“. Posebno je F. Martin insistirao na tezi da je novac provincije Dakije kovan u viminacijskoj kovnici, a ne u nekoj kovnici na teritoriji same Dakije. Ovu tezu temeljio je na činjenici da je, pregledajući obiman numizmatički materijal, utvrđeno postojanje istovetnih grešaka na pojedinim retkim, velikim bronza ma Filipa I koje se nalaze u aversnim natpisima (IVIL umesto IVL) iz VIII viminacijske, odnosno I dakijske godine lokalne ere. Navodeći sva pomenuta mišljenja i argumente kojima se ista potkrepljuju, N. Crnobrnja prezentira mišljenje koje se razlikuje od stavova A. Alfeldija i F. Martina. U tom smislu on kaže:

„Bez obzira na privlačnost ovih kombinacija Alfeldija i Martina treba podvuci činjenicu da su razlike između dakijskog i viminacijskog novca krupe u svim periodima njihovog kovanja. Viminacijski novac je teži nego dakijski i bolje tehničke izrade; naročito odskače od dakijskog u vreme Valerijana i Galijana. Portreti careva su retko kad dovoljno bliski u stilskom pogledu, a to važi i za većinu reversnih tipova. U tome smislu treba naročito naglasiti razlike između dakijskih i viminacijskih portreta Filipa I na primercima s greškom u aversnom natpisu na koju je upozorio F. Martin. Tih razlika svakako ne bi bilo da su odgovarajući novci iskovani iz kalupa izrade mukrakom istih majstora; odigledno se radi o greškama koje su nastale nezavisno

jedna od druge, možda upotreboom zajedničkog predloška.“

Kad je reč o aversima viminacijskog i dakijskog novca koji nose gotovo istovetne carske portrete, ili o onim reversima tih dvaju kovanja koje spajaju znatne ikonografsko-stilske sličnosti, nameće se hipoteza da su pojedini kalupi za dakijski aes rezani po vernom ugledu na već iskovane viminacijske „bronce“. Ni u slučajevima tako izrazite bliskoće dveju produkcija ne treba prepostavljati da je sam dakijski novac izradivan južno od Dunava, niti ima jačeg razloga za pretpostavku da su njegovi kalupi donošeni u Dakiju iz Viminacijuma. Upadljivo je da su, u svim slučajevima u kojima se da preciznije odrediti datum nastanka viminacijskih i dakijskih emisijskih povezanih znatnih sličnostima, viminacijske emisije ranije; one su stoga mogle stići na vreme u Dakiju da bi poslužile kao neposredni uzor svojim dakijskim ekvivalentima. U tome smislu govore i okolnosti praktičnog života. Nije bilo pogodno da se izrada kalupa i samo kovanje novca vrše na dva razna mesta; još nepogodnije, i nepotrebno, bilo bi da se iskovani aes transportuje u daleke oblasti gde, međutim, ima uslova za lokalnu novčanu produkciju (rude metala, tradicije livenja i kovanja novca). Stoga treba prepostaviti, sa većinom savremenih istraživača, da je dakijski novac nastao u provinciji čije ime nosi.“

Kao što se vidi, N. Crnobrnja smatra da je dakijski novac kovan u samoj Dakiji, na mestu koje je još uvek nemoguće poузданo utvrditi, ali nas niz istorijskih i drugih činjenica, kao naselje u kome je bila lokalizovana kovnica dakijske „bronce“, upućuju na Sarmizegetuzu, ili eventualno na Apulum.

U vezi sa viminacijskim novcem postavljaju se i druga interesantna i delikatna pitanja, u vezi sa kojima još uvek nema definitivnih odgovora u stručnoj literaturi dostupnoj prosečnom čitaocu i sakupljaču rimskog novca. Pre svega, to je pitanje uzroka koji su doveli do obustave u radu kovnice u toku X i XV godine lokalne ere, a posebno je pitanje da li je u toku ovih godina uopšte i došlo do prekida u radu kovnice ili je bronzani novac ipak kovan. Такође, остајe nejasno da li je u Viminacijumu kovan i srebrni carski novac.

Naime, prema mišljenju E. Pegana u toku XI-XV godine kuje se isključivo carski novac i to u X godini za usurpatora Pakacijana, a u XV godini za Valerijana koji je umesto „bronce“ kovao srebrni novac.

Kako je naš serijal o novcu kolonije Viminacijum zamišljen, kao što je već rečeno, kao izvor osnovnih informacija za numizmatičare-hobiste, naša eventualna namera da se upustimo u potragu za odgovorima na navedena pitanja nadmašila bi naše stručne i tehničke mogućnosti. Na ovom mestu želimo da uputimo poziv svim numizmatičarima-professionalcima i iškusnjim hobistima da objavljuju tekstova u našem časopisu isprave greške i propuste koje smo učinili, dopune ono što je ostalo nedorečeno i pokušaju da odgovore na sva pitanja koja smatraju važnim. Na kraju želimo da se zahvalimo svima koji su svojim savetima pomogli u izradi tekstova, a posebno kolegi Iliji Laliću, na ustupljenoj literaturi.

Literatura:

(chronološki prema godini izdanja)

- Miloje M. Vasić, „Novci kolonije Viminacijuma“, Glas SKA nauka, LII, Beograd 1896.
 Behrendt Pick, „Die Antiken Münzen von Dacie und Mosien“, Berlin, 1898.
 Georgije Orlov, „Emisije viminacijskih novaca XI godine lokalne ere“, Starinar VII-VIII, Beograd 1956/1957.
 Slobodan Dušanić, „Neobjavljene varijante novca kolonije Viminacijum“, Numizmatičke vijesti 12, Zagreb, 1958.
 Georgije Orlov, „Viminacijum – emisije lokalnog novca“, Beograd – Požarevac, 1970.
 Bojana Borić-Brešković, „Novac kolonije Viminacijuma u zbirci Svetozara St. Dušanića“, Zbirke i legati Muzeja grada Beograda 7, Beograd, 1976.
 Bojana Borić-Brešković, „Reversne predstave na novcu kolonije Viminacijum“, Zbornik Narodnog muzeja XII-1, arheologija, Beograd, 1986.
 Ferenc Martin, „Kolonialprägungen aus Moesia Superior und Dacia“, Budapest – Bonn, 1992.
 Nikola Crnobrnja, „Novac provincije Dakije u zbirci Svetozara St. Dušanića“, Muzej grada Beograda, Serija - zbirke i legati, katalog XXIV, Beograd, 1993.

Slobodanka STOJAKOVIĆ

Beograd despota Stefana Lazarevića

ŠEST VEKOVA SRPSKE PRESTONICE 1403—2003.

„Nadob najkrasnije mesto od davnina,
preveliki grad Beograd, koji je po
slučaju razrušen i zapušten, sazdar ga i
posvetiš presvetoj Bogomateri!“

(iz povelje Beograda despotu Stefana)

Udani ma našeg podsećanja na Beograd od pre šest vekova, kada je isti za vreme despotovanja Stefana Lazarevića-Hrebeljanovića postao prvi put srpska prestonica i praktično kroz sva protekla vremena to i ostao, ma ko da je njime gospodario, ne možemo a da ne pomenu ona pradavna vremena kada su na njegovim obalama i visoravni u zaledu postojala naselja prvih ljudskih zajednica. Tlo Beograda i okoline svedoči oskudnim nalazima da su tu još u paleolitu bile nastanjene prve ljudske zajednice, otprilike pre dvadeset hiljada godina. Zahvaljujući pogodnom položaju, isturenom bregu na ušću dveju ribolovnih reka sa šumovitim zaledem, tu su se radale, cvetale, gasile i smenjivale, ili paralelno razvijale kulturne grupe tokom svih perioda ljudske (pra)istorije.

Beograd prvi put ulazi u okvir srpske države za vreme vladavine kralja Stefana Dragutina. On je ovaj grad dobio mirnim putem zahvaljujući srodničkim vezama sa Ugrijima. Očenio se, naime, Katalenom, kćerkom ugarskog kralja Stefana V i tako od njenog brata Ladislava IV 1284. godine kao mirni dobit Mačvu sa Beogradom. Dragutinova prestonica

Slika 1.
Srebrni dinar kralja Dragutina

se nalazila u Debcu na Savi, a Beograd je postao središte oblasti. Tada dolazi do intenzivnijeg naseljavanja grada srpskim življem, a ujedno i do jačanja i širenja uticaja srpske crkve. Dragutin je u Beogradu podigao veliku Sabornu mitropoliju crkvu, gradenu između 1284-1315. godine. Jedini opis tadašnjeg Beograda dao nam je arhiepiskop Danilo, u kojem je posebno detaljno opisao posetu kraljice Simonide kralju Dragutinu i kraljici Kataleni.

Beograd je pod vladavinom Dragutina ostao trideset godina, a nakon njegove smrti preuzima ga kralj Milutin, koji ga je držao do 1319. godine. Nakon toga Beograd je postao ugarsko pogranično utvrđenje, „razrušeno i zapustelo”, kakovim ga je zatekao despot Stefan Lazarević u trenutku preuzimanja 1403. godine.

Jireček kaže da je ugarski kralj Žigmund Luksemburški despotu Stefanu predao Beograd doživotno. Ugarski kralj i srpski despot su posle Angorskog bitke bili upućeni jedan na drugoga, a svaki iz svog razloga. Žigmund je zbog opasnosti od turskih napada morao imati sigurno zalede, a to je bila srpska država sa dobro utvrđenim Beogradom, kao tampon zonom. Despotu je, pak, trebao oslonac u zapadnom svetu, zbog čega je u nesigurnim vremenima preselio svoju prestonicu iz Kruševca u Beograd, krajnju tačku na severu države. On je posle Angorskog bitke 28. jula 1402. posle Bajazitove propasti, uvideo mogućnost za ostvarivanje samostalne politike na Balkanu. Despot sâm izjavljuje u svojoj povelji iz 1405. da je ova bitka značila veliku prekretnicu za oslobođenje od Turskog vazalstva: „Od Kosova porabočen bih Ismailijском narodu, dok ne dode car Persijanca i Tatara i razruši njih, a mene Bog svojom milošću izbavi iz njihovih ruku”.

Posle Angore despot se obreo na vizantijskom dvoru, gde je bio veoma srdično dočekan. Od vizantijskog cara Jovana VII dobio je titulu despota, koja je po rangu odmah iza carske. Na taj način je novi despot prihvatio izvesnu supremaciju Vizantije, makar teoretski. Tom prilikom je voden razgovor o ženidbi Stefana Lazarevića sa Jelanom, sestrom carice Evgenije, koje su bile kćerke gospodara Mitilene Frančeske II Gataluzija. O tom braku svedoče i dva dokumenta: razrešnica koju je kneginja Milica, tada monahinja Evgenija, izdala 12. septembra 1405. godine zakupcu carina Vukasinu Mišetiću na Rasini, uz naznaku „kada se go-

spodin despot ženjašc”; u delu hroničara G. Sagredo „Historius” despot se pominje kao zet gospodara Mitilene. Potto nema daljih pomena o Jelani, pretpostavlja se da je isto po dolasku u despotovinu umrla, jer u despotovim zadužbinama posle 1405. godine nema Jelaninih portreta.

Ono što je prethodilo dobijanju Beograda i još nekih oblasti oko Save i Dunava, slikovito prikazuje K. Filozof, koji izveštava kako je „zapadni vladalac (Žigmund) postao poslanike, kako bi zaključio prijateljstvo (sa Stefanom)”. Stefan je sačekao razvoj političke situacije i pogodan trenutak za razgovore, jer se Žigmund još uvek borio za učvršćenje vlasti u Ugarskoj: „A ovaj (Stefan), kada je našao da je zgodno vreme da bude drug ovome, primi ljubočasno poklisare i ugosti koliko treba, kao što je imao običaj, i sa poslanicima utvrdi ljubav”. Ove poklisare je predvodio načitni tamiški župan Pipo Spano (Philippo de Ozora), Žigmundov čovek od poverenja, rodom iz Firence. Razgovori su bili uspešni; despot je pristao da preuzme neke vazalne obaveze u vidu davanja vojne pomoći i saveta, uz obavezu povremenih poseta ugarskom dvoru. (Despot je posedovao palatu u Budimu u nekadašnjoj Italijanskoj ulici, danas Orszaghaz br. 9). Treba napomenuti da je u to vreme vazalstvo u Evropi bilo široko rasprostranjeno i da nije značilo neki ponižavajući položaj. Ta je saradnja despotu odgovarala, jer je želeo da u svoju zemlju pored vizantijskih prenese i tekovine Zапада.

Pored Beograda i Mačve, koje je dobio krajem 1403. godine, despot je sukcesivno, počev od 1411. godine, dobijao od Žigmunda prostrane posede u ugarskim županijama, na desetine gradova, kao i rudnike srebra i zlata, sa pravom kovanja novca.

Slika 2.

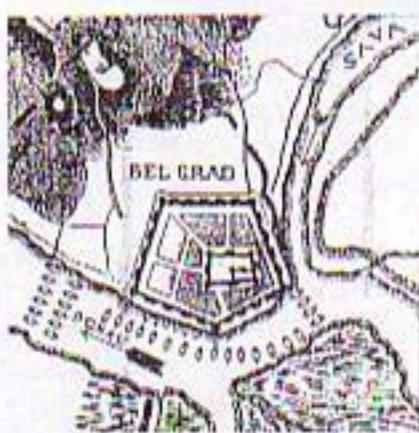
Aversi srebrnih dinara despota Stefana Lazarevića

Slika 3.

Sv. despot Stefan prinosi Bogorodici grad Beograd
Rad ikonopisca Stamarisa.

Pregovori o vazalnom odnosu, za koji ne postoji nikakva povolja, vodeni su krajem 1403. ili početkom 1404., posle kojih je Beograd prešao u srpske ruke. Despot je u povelji Beograda zapisao: „Odavde, dakle, došavši, nadoh najlepše mesto, od davnina preveliki grad Beograd, slučajno razrušen i zapusteo, sazda ga i posvetih presvetoj Bogomatu”. On je doživotno preuzeo ovu opustelu pograničnu tvrdavu da bi je učinio prestonom srpske države, koja će, bez obzira na kasnije osvajače i vladare ostati zauvek srpska. Despotova namera je bila stvaranje jake centralne vlasti i samostalnije vodenje spoljne politike, a što mu je polazilo za rukom laveranjem između Istoka i Zapada. Uspeo je da se posle Angore osloboodi turskog vazalstva i da postepeno proširi srpsku državu povraćajući oblasti prvih Nemanjića: „Od Save i Dunava do zetskog primorja, na istoku do oblasti Timoka, na jugu do planinskih grebena Šare i Skopske Crne Gore”, a proces okupljanja matičnih zemalja bio je praktično završen 1421. godine, kada je po smrti Balše III Zeta ponovo bila pripojena Srbiji.

Slika 4.

Najstariji plan Beograda - iz vremena despota Stefana

Beograd kao nova prestonica despotovine doživljava veliki uspon i procvat. Konstantin Filozof je u „Žitiju” posvetio čitavo poglavlje gradu Beogradu, poredeći ga sa sedmovrhim Jerusalimom. Despot je želeo ne samo dobro vojno utvrđenje, već i ekonomski i kulturno razvijen grad. Jedna od prvih mera bila je naseljavanje novim stanovništvom, većinom srpskim. Obrazovale su se i kolonije stranih trgovaca i zanatlija, većinom Dubrovčana. Došlo je do procvata trgovine i razvoja raznih privrednih delatnosti, među njima veoma važnog rudarstva, jer se moglo koristiti rudno blago obližnjih rudnika Šupljia stena pod Avalom i Rudište kod današnjeg Riplja.

Ovaj nagli razvoj beogradske privrede bio je podstaknut davanjem specijalnog statusa gradu Beogradu. Konstantin Filozof kaže da je despot dao „oslobodenje gradu od svakih stvari”. Građani i trgovci su bili oslobođeni plaćanja carine, a postojalo je i „oslobodenje od raznih rabota”, što je značilo od obaveza zidanja i drugih radova za vladara. Građani Beograda su zaista bili privilegovani u odnosu na ostale, jer su ove povlastice bile ograničene samo na Beograd. U tu

svrhu despot izdaje 1405. godine gradu zlatopečetu povelju sa širokim povlasticama.

Svaki građanin Beograda je dobijao „knjigu sa pečatom”, neku vrstu pasoša, kojom je dokazivao svoj identitet. Sve ove mere su privlačile bogate ljude iz drugih krajeva Despotovine da pohrle u Beograd i tu otpočnu svoju delatnost. Sađa su većinu stanovništva predstavljali Srbi. Razvijena privredna i trgovачka delatnost Beograda, kao i ogromni prihodi sa despotovih dobara u Ugarskoj, uslovili su da despotovina poslednjih desetak godina doživljava vthunac svog privrednog, političkog i državnog razvoja.

Prekrasni grad Beograd postao je i kulturno sedište srpske države. Tu su došli pisci, prepisivači, učitelji, umetnici, kaluderji, učeni svetovnjaci, među kojima se isticao despotov biograf Konstantin Kostenički - Filozof. On je došao u Srbiju 1411/12. godine i bio je „učitelj srpski”; između ostalog napisao je „Žitije despota Stefana Lazarevića”, u kojem je opisao događaje iz opšte i nacionalne istorije Srbija toga vremena, a posebno je za nas važan njegov prvi opis Beograda kasnog srednjeg veka.

Sam despot je bio knjigoljubac; tragao je za starim spisima („ravan Ptolomeju”) i lično se bavio književnošću; nje-

Slika 5.
Povelja despota Stefana Lazarevića Dubrovčanima
1405. godine

govo najpoznatije delo „Slovo ljubve“ je himna ljubavi i prašanja među ljudima, poslanica mira upućena nevernom bratu Vuku i ostalim neprijateljima.

Beograd je postao središte mitropolije. Despot je na temeljima stare crkve sagradene u doba kralja Dragutina dao da se podigne nova velika crkva Uspenja prečiste Vladimice kao mitropolitska crkva. Ova crkva je posedovala mnoga imanja, među njima se pominje i rudnik Rudništa sa znanim prihodima. Jedino svetočanstvo o postojanju ove crkve pruža nam deo nadvratnika sa uklesanim ktitorskim natpisom, pronađen pre više decenija prilikom istraživanja tvrđave.

Pored ove sagradene je i crkva posvećena Trima Jerarsima, koja je bila odredena za grobnice srpskih mitropolita. U okviru beogradske bolnice i stranoprijemnice sazidana je i treća crkva posvećena Sv. Nikoli. Četvrtu crkvu posvećenu Sv. Petku u Donjem gradu je završena 1417. godine. Najverovatnije se u Gornjem gradu, u despotovom dvoru, nalazila i jedna kapela za potrebe dvora i samog despota, u kojoj se isti molio (...i govoraše...umiljene reči i molitve iz dubine srca. A ovo beće u velikom gradu, t. j. Beogradu, u njegovu domu (koji beće) unutar (grada)". Osim pravoslavnih crkava u Beogradu je postojala i katolička episkopija sa crkvom posvećenom Gospoj, za potrebe Dubrovčana i drugog katoličkog življa. Izvan utvrđenja pominje se i postojanje crkve Sv. Magdalene.

Slika 6.

Ktitorski natpis despota Stefana sa Bogorodične crkve u Beogradu

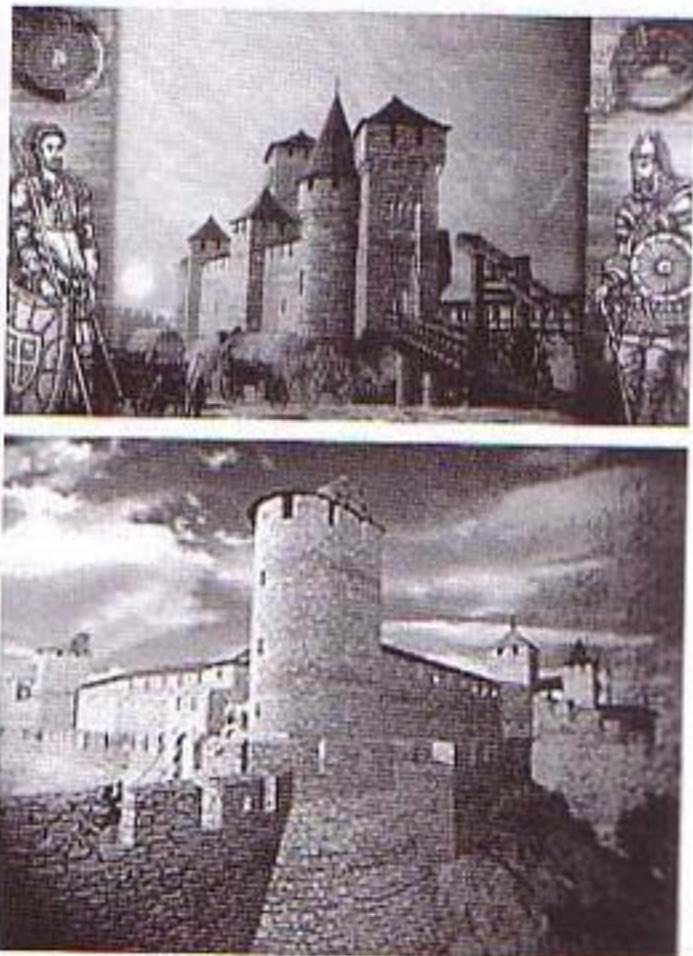
Beograd je bio podeljen na dva dela: Gornji grad na brežuljku i Donji grad na padinama brežuljka i delu ravnicu prema rekama. Despot je Gornji grad utvrdio na temeljima iz rimsko-vizantijske epohe, opasao ga dvostrukim bedemima i dubokim rovovima, opremio pokretnim mostovima i ulaznim kapijama, koje su gledale na sve četiri strane sveta. Na glavnoj, istočnoj kapiji, nalazio se lik Bogorodice, zaštitnice grada Beograda.

Unutrašnji prostor utvrđenja sastojao se takođe iz dva dela. Na severozapadnoj strani prema ušću nalazio se despotov dvor, posebno obezbeđen i izdvojen od dela gde su bile palate feudalaca. U okviru despotovog dvora postojale su riznica, oružarnica, pomenuta kapela, biblioteka i privredne pomoćne zgrade. Na dvoru su postojali strogi rituali i propri-

si u pogledu oblaćenja i ponašanja. Krećanje je moralo biti u tišini, bez razuzdanog smeha i veselja sa pjevanjima. Muzika samo duhovna i koliko za rat („I beće izabran svet izvanredne običaje...“). U ovom sklopu se posebno ističu fortifikaciono najsnažnija građevina, stup ili pirog, imenovan (NE)BOJŠA. To je bilo višespratno zdanje, moglo se videti izdaleka, sa svih strana. Na vrhu je imalo zvono za obaveštavanje i uzbunjivanje građana; gradska osmatračnica, koja je nestala u razaranjima potonjih epoha nalazila se na mestu današnjeg platoa, na kojem je postavljen Pobednik.

U Gornjem gradu se nalazila i palata despotove sestre Olivere, koja je ovde živela po oslobođenju iz Tamerlano-vog ropstva.

Ovo nam saopštava Konstantin Filozof: „...ka otima koji su javljali veoma tužne glasove blagočastivoj gospodri i uvek željenoj sestri (Oliveri) koja je stranstvovala takođe za izbavljenje otačstva...“

Slika 7.
Kompjuterska rekonstrukcija despotovog dvora (gore) i Dindur kule (dole). Rad Vladana Zdravkovića - Avakuma

Ovako dobro utvrđen grad na nepristupačnoj steni, sa izvanrednim strateškim položajem, pružao je zaštitu kako Gornjem tako i Donjem gradu, koji se nalazio na padini ispod utvrđenja i takođe bio opasan zidinama. Ovdje su živjeli građani, zanatlije i trgovci, sa većinskim srpskim životom. Tu su se na obali nalazili velika luka i prostrane

Beograd je bio dobro utvrđen i snabdeven grad, i njega je despot, kao i celi svoju državu, za kratko vreme uspeo da materijalno i duhovno uzdigne do maksimuma.

Despotova iznenadna smrt 19. jula 1427. godine uslovila je prelazak grada u ugarske ruke, već u novembru 1427, a time i prekid njegovog sjajnog uspona. Ovom datumu su prethodila dva važna događaja: Sabor u rudničkoj Srebrenici 1426. godine na kojem je despot imenovao sestrića Đurđa Brankovića za svog naslednika, i ugovor u Tatama sa kraljem Žigmundom iz iste godine, po kome se posle despotove smrti Beograd sa Mačvom morao vratiti Ugrimu. Đurđe Branković se u vreme despotove smrti nalazio u Zeti. Odmah je pohitao u Beograd, gde se zadržao samo kratko vreme, jer Žigmund u jednom svom pismu od 7. novembra 1427. godine Beograd naziva svojim gradom.

Biograf, posle despotove smrti, anticipirajući skoru propast tek formirane gradske zajednice, kaže: „Jer, vaistinu gde se najedanput dede sve svetlo i krasno što je unutra i napolju? Gde su kola onih koji igraju, gde crkvena sobranja? Gde su saborne svečanosti i molitvene litije u kolonama (mesta)? Najedanput postade sve mrzost pustoši, sve se preobrazi, sve postade kao da ničega i nemam, sve se ispunji gorčinom”.

Nažalost u vekovnim ratnim razaranjima sve je nestalo – prelepog beogradskog utvrđenja, Despotov dvor, palate feudalaca, crkve, ikone i vredne knjige. Danas se može to rekonstruisati samo na bazi raspoloživih dokumenata i arheoloških istraživanja, koja su i dalje u toku.

Na mestu despotove smrti nalazi se spomenik od studečkog kamena sa natpisom dirljivog oplakivanja; Konstantin se u „Žitiju” potresnim rečima opravištia od Despota: „Plaći opet Beli grade svoju potamnelost, voda naroda kao cvet precveta i otpada, jer i zemlja za tobom zajedno rida, što prima onoga koga se nije nadala tako brzo primit...”. A Beli grad je imao i rašta plakati, jer je Despot bio harizmatična i ujedno tragična ličnost našeg poznog srednjeg veka. Njegov život je bio pun dramatičnih promena, počev od Kosova, kada je imao samo dvanaest godina.

Despotovu harizmu najbolje opisuje njegov biograf, naročito po pitanju politike dvostrukog vazalnog odnosa: — i o čuda, ko je kada ovo slušao? Po vaseljeni istočni vladari (bejahu prema) zapadnim neprijateljima i plenili su (im) zemlje, i ratovali su jedan sa drugim, a ovaj (Despot) šalje svoju vojsku ka istočnim (Turcima) protiv zapadnih (Ugra) a ka zapadnim sâm odlazi da se savetuje. I ovo je činio javno i za mnoge godine. Niko ne stvori (tako nešto) samo on jedini u prevelikoj mudrosti i sili”.

Slika 8.
Visoki zlatni pečat despota Stefana za Lavru iz 1407.

Još od ranih mlađosti vaspitan u hrišćanskom i riterском duhu, postao je svestrana ličnost: neustrašivi ratnik, posvećeni vladar, diplomata, zakonodavac, veliki graditelj, pesnik, svuda poštovan srpski despot i ugarski baron; humanistički orijentisan, sa jasnim vizijama budućnosti svoje zemlje. Vredno je istaći i sud mađarskog hroničara Vindeke o Despotu: „Neobično lep, iskren, pravedan i miroljubiv”. Despot je bio i prvi nosilac ordena Viteškog reda Zmajja osnuваног 1408. godine od strane Žigmunda Luksemburškog.

Ličnost despotova, koja je obeležila epohu srpskog poznog srednjeg veka, ostaje u našem sećanju kao „nepokolebljiva stena vere” i „krepost duhovna prestonog Beograda” – kako o njemu pевају bogoslužbene pesme.

Slika 9.

Beograd u 16. veku – bakrorez S. Minster-a

KOVALI SU NOVAC I GRADILI MANASTIRE (1)

Despot Stefan

Despot visoki Stefan Lazarević rođen je 1377. godine. Umro je 19. jula 1427. godine od srčane koplji za vreme lova u selu Glavi, sadašnje Crkvine kod Mladenovca. Bio je sin kneza Lazara Hrebeljanovića i Milice, čerke kneza Vratka, potomka Nemanjinog sina Vukana. Za vreme Kosovske bitke, u kojoj je izgubio oca, Stefan je imao oko 12 godina, a njegov brat Vuk bio je još mladi.

Manastir Manasija, zadužbina despota Stefana Lazarevića

Sveti Nikita,
freska u manastiru Manasija

Stefan je bio naslednik kneza Lazara. Od 1389. do 1402. godine vlada kao knez, a potom kao despot, s tim što je do 1393. u vreme njegovog maloletstva, u njegovo ime vladala majka Milica, „lepotom žena, a savetima Odisej”. Ova mudra vladarka, i nakon povlačenja u manastir, kao kaluderica Jevgenija, bila je od velike pomoći mlađom srpskom vladaru, a naročito u diplomatskim pregovorima sa vladateljem Osmanlija.

Stefana je, kažu, „Gospod obdario lepotom, govorničkim sposobnostima i inteligencijom”. Bio je veoma hrabar i sposoban ratnik, a zbog impozantnog stasa zvali su ga Stefan Visoki. Turci su ga zvali „Kodža” – (veliki) despot. Ne znamo tačno kako je izgledao, jer su sve freske sa njegovim likom oštećene, one koje nisu potiču iz kasnijeg perioda i despotov izgled na njima verovatno nije autentičan.

Visoki Stefan je do bitke kod Angore (sadašnja Ankara) 1402. godine bio tur-

ski vazal, a od tada se na neki način osamostaljuje, oslanjajući se na Vizantiju i naročito Madarsku. Vizantijski car Jovan VII daje mu titulu despota, prvu po-

Početna strana Zakona o mališima

sle carske, i ženi ga Jelanom, sestrom svoje supruge, carice Evgenije. One su bile čerke gospodara Milene (Lesbos), koji je bio porekлом iz Đenove.

Kao prijatelj i vazal Madara, od kralja Žigmunda dobio je Mačvu i Beograd, a potom i važan rudarski grad Srebrenicu u Bosni. Despot je takođe u Madarskoj posedovao mnoga dobra: Debrecen, deo Torontalske županije i celu Satamarsku županiju sa rudnicima srebra i zlata. Po red velikog prijateljstva i ljubavi sa kraljem Žigmundom, jedan od njegovih najboljih prijatelja bio je Pipo (Filipo) Ozora, poreklom Fjorentinac, a kod nas poznat kao „Filip Madžarin”.

Srpski despot Stefan Lazarević bio je prvi na listi vitezova tada osnovanog Reda Zmaja. O tome je u našem časopisu („dinar” br. 5, 1997) objavljen opširan članak gospode Slobodanke Stojaković.

Kada je 1421. godine od svog sestrića Balše Balšića nasledio celu Zetu, on je srpskoj despotovini takođe pripojio gradove Kotor, Budvu, Bar i Drivast. Kako nije imao vlastite dece, despota Stefana nasledio je Đurad Branković koji mu je bio nećak, sin njegove sestre Mare. Srpska pravoslavna crkva proglašila ga je za svetitelja.

Uporedno sa izgradnjom svoje prestonice, Beograda, despot Stefan je u razdoblju 1407-1418. gradio manastir Manasiju na reci Resavi kod Despotovca. Manasija, koja je poznata i po imenu Resava, slična je gradovima Ramu i Smederevu. Manastir je bio opasan gradom koji je izgrađen po svim propisima srednjovekovne fortifikacije. U grad se ulazi kroz dveri, zaštićene kulama. Najveća kula, koja se nalazi na severozapadu, je despotova kula. Ona ima odaje koje su bile obložene mermernim pločama. Unutar gradskih zidina nalazio se i jedan od zamkova despota Stefana.

U sredini ovog utvrđenja nalazi se crkva posvećena Sv. Trojici. U toj crkvi Despot je sagradio sebi grobnu, u koju je nakon prerane smrti i položen. Crkva Sv. Trojice u sastavu Manasijske slična je Ravanici - ima formu tzv. trikonhosa. Ukrasena je raskošnim mozaicima i gotskim ukrasnim detaljima. Bila je oslikana „živopisima” koji su u međuvremenu oštećeni i uništeni, a smatra se da su to bila najlepša likovna dela u srpskoj srednjovekovnoj umetnosti. Nju je osvetio patrijarh Kiril 1418. godine. Smatra se da su od svih srpskih srednjovekovnih crkava samo Dečani veći od „Stefanovog mauzoleja”. Smatra se takođe da je ovakva crkva, povezana sa velikim gradom, jedinstveni arhitektonski spomenik. Njoj je, kažu, jedino sličan španski Eskadrijal izgrađen krajem 16. veka.

Za visokog despota se govorilo da je „po slatakorećnosti bio drugi Manasija”. A Manasija je bio čuveni vizantijski pisac iz prve polovine 12. veka koji je napisao istoriju sveta do 1081. godine. Po njemu, dakle, potiče to „alternativno ime” manastira i utvrđenja Resava.

U Resavi je despot Stefan okupio veliki broj učenih ljudi, ponajviše svetogorskih kaludera, koji su bili vešti prepisivači. Oni su pod rukovodstvom Konstantina Filozofa, poreklom iz Bugarske a koji je bio „po obrazovanju više Grk nego Slovenski”, prepisivali stare rukopise i prevodili nova književna dela toga vremena. To je bila čuvena RESAVSKA ŠKOLA čiji se uticaj osećao u našoj književnosti i u pravopisu sve do 17. veka. Resavsko slikarstvo se smatra za tipičan izraz moravskog stila.

I sam despot Stefan bio je izuzetno učen, smatra se najobrazovanim ličnošću našeg srednjeg veka. Posedovao je ogromnu biblioteku, a bavio se i književnim stvaralaštvom. Njegovo najpoznatije pesničko delo zove se „Slovo ljubve” (Reč o ljubavi), a pripisuje mu se i prelepa Potpava na kamenom stubu na Kosovu.

Ljubićeve ilustracije nekih vrsta novca Stefana Lazarevića. Kod Ljubiće je avers („predak”) ona strana na kojoj je lik Hrista, dok je revers („zadak”) ona strana koju sada smatramo aversom.

Aleksandar N. BRZIĆ, Hubert EMMERIG i Ranko MANDIĆ

Neobjavljene probe našeg metalnog novca iz zaostavštine medaljera Stefana Švarca

Ovaj članak objavljen je u londonskom časopisu NUMISMATIC CIRCULAR izdavača Spink & Son Ltd., Vol. CX, No. 3, June 2002 (str. 118-120), pod naslovom "Some Unpublished Engraver's Trials from Early Modern Serbian, Montenegrin and Yugoslav Coinage". Objavljujemo ga u prevodu, uz odobrenje pomenutog časopisa i autora članka, koji su iz Holandije, Austrije i Srbije.

Svi ovde opisani primerci su, koliko nam je poznato, do sada neobjavljeni i svi su, izuzev 1 probnog dukata (koji potiče sa H.D.Rauch aukcije 63. maj 1999, lot 1141), nedavno nabavljeni (u novembru 2001) u Nemačkoj. Bivši

vlasnik navodi da ih je on nabavio na aukciji firme Dorotheum u Beču 1970. godine. Ni jedan od ovih probnih primera-ka koje je izradio Švarc nisu navedeni u studiji P. Hausera (videti popis literature na kraju ovog članka). Ukoliko drugači-

je nije navedeno, svi su ovde opisani pri-merci otkovani na tankoj tabli belog me-tala. Svi su, izuzev portretnih proba, identični sa finalnim dizajnom odno-snog novčića i verovatno ih je graver izra-dio za potrebe dizajnskog arhiva.

Slika 1

Jednostrana ("uniface") proba avresa za novčić Srbije od 50 para 1904-1915, autora S. Švarca (Schwartz), samo portret. 2,09 g; <28,5 mm. Tip novca: KM 24, Mandić 22.1, Repertorium 23.10.4-1.5/2.

Slika 3a

Jednostrana proba avresa: Srbija, 1 dinar 1904-1915, S. Švarc, avers kompletno dizajniran, fina izvedba, 1,9 g; 23 mm. Tip: KM 25, Mandić 23.1, Repertorium 23.10.4-1.4/2,

Slika 4

Jednostrana proba avresa: Srbija, 2 dinara 1904-1915, S. Švarc, avers kompletno dizajniran. 2,24 g; 27 mm. Tip: KM 26, Mandić 24.1, Repertorium 23.10.4-1.3/2.

Slika 2

Jednostrana proba avresa: Srbija, 50 para 1904-1915, S. Švarc, avers kompletno dizajniran. 1,02 g; 17,5 mm. Tip: KM 24, Mandić 22.1, Repertorium 23.10.4-1.5/2.

Slika 3b

Jednostrana proba avresa: Srbija, 1 dinar 1904-1915, S. Švarc, avers kompletno dizajniran, prilično gruba izvedba. 2,18 g; 23 mm. Tip: KM 25, Mandić 23.1, Repertorium 23.10.4-1.4/2.

Slika 5

Jednostrana proba avresa: Srbija, 5 dinara 1904, S. Švarc, sami portreti. Materijal verovatno olovo. 8,28 g; 37 mm. Tip: KM 27, Mandić 25a, Repertorium 23.10.4-2.2/2.

Slika 6

Jednostrana proba aversa: Srbija, 5 dinara 1904, S. Švarc, avers kompletno dizajniran. 5,10 g; 37 mm. Tip: KM 27, Mandić 25a, Repertorium 23.10.4-2.2/2.

Slika 8

Jednostrana proba aversa: Crna Gora, proba za spomen medalju 50-godišnjice vladavine Nikole I, S. Švarc. 5,13 g; 34 mm, avers kompletno dizajniran. Tip: Piletić 597 i 598.

Slika 7

Jednostrana proba aversa: Crna Gora, 2 perpera 1910, S. Švarc, avers kompletno dizajniran. Materijal verovatno srebro. 10,02 g; 27 mm. Tip: KM 7, Mandić 6a, Repertorium 23.11.1-1.5/51.

Slika 9

Jednostrana proba aversa: Kraljevina Jugoslavija, 1 ducat 1931-1934, R. Placht, avers kompletno dizajniran. 2,22 g; <25,3 mm. Tip: KM 12, Mandić 11.1a, Repertorium 23.12.2-5.2/11.

Još uvek se istražuje pun značaj ovih primeraka. Oni u priličnoj meri ukazuju na vrlo intenzivne odnose koje je u to vreme Balkan imao sa Bečkom krunom novca. Pokazalo se da je početni istraživački rad mnogo kompleksniji nego što se prvobitno mislilo, i on će se obnavljati u bliskoj budućnosti.

Objavljajući ove primerke novca željeli bi da pozovemo članstvo numizmatičke zajednice da nam pomogne u prikupljanju bilo kojih relevantnih informacija koje se odnose na ove i slične predmete koji eventualno postoje. Bili bi veoma zahvalni za bilo koju informaciju, a možete je poslati na e-mail adresu autora: aleks@brzic.com; hubert.emmerig@univie.ac.at; mmandic@telekom.yu.

Literatura:

- Hauser, Peter. Stefan Schwartz Medallieur - Familienbiographie und Medaillenkatalog. Linz 1994;
- Krause, C.L. and Mishler, C. Standard Catalog of World Coins, 28th (2001) edition, Iola, Wn. 2000;
- Mandić, Ranko. Katalog metalnog novca 1700-1994. III izdanje, Beograd 1995;
- Piletić, Mila. Odlikovanja jugoslovenskih naroda XIX i prve polovine XX veka (do 1941) iz zbirke Vojnog muzeja u Beogradu, Beograd 1987;
- Prokisch B. et al. Repertorium zur neuzeitlichen Münzprägung Europas, Band XVIII: Südosteuropa. Veröffentlichungen des Instituts für Numismatik Band 5, Institut für Numismatik, Wien 1999.

Zanimljivosti

Najskuplji novčić na svetu

U Njujorku kod Sotebija je 30. jula 2002. ponudjen američki zlatni novčić od 20 dolara iz 1933. godine.

To je jedini primerak u privatnim rukama (potiče iz famozne kolekcije kralja Faruka a priča kako je došlo do ove prodaje je vredna jednog detektivskog romana!), zna se tačno da nikad niko više neće moći da poseduje nijedan drugi osim ovog. Procena je bila 4-6 miliona dolara, a prodat je za \$ 7.590.000.- !

A. B.

Reversne predstave na poslednjim kovanicama SR Jugoslavije

50 PARA

Na našoj kovanci od 50 para, godine izdanja 2000, nalazi se bista „Srbija”, rad vajara Đorđa Jovanovića, koja je reprodukcija istoimenog poprsja koje se nalazi na galeriji hola u zgradici Narodne banke Jugoslavije. Ova bista, koja je postavljena iznad lepezasto izvedenih stepenica u zgradici NBJ 1901. godine, identična je detalju Spomenik kosovskim junacima u Kruševcu. Tu prelepnu bistu Narodna banka otkupila je posle njenog izla-

ganja na Svetskoj izložbi u Parizu 1900. godine. Isti ovaj motiv javlja se na novčanicama Kraljevine Jugoslavije, sa datumima izdanja 1926. i 1929. godine.

Pored prednjih poznatih izdanja naše notafilije, isti motiv, odnosno obradene reprodukcije pomenutih novčanica, javljaju se i na suvenir ulaznicama Srpskog numizmatičkog društva 1998. godine. Postoje 4 varijante ovih ulaznica, od kojih su dve na transparentnom papiru, u crvenoj štampi, a dve na običnom papiru, sive boje. Na jednoj ulaznici je amblem SND, a na drugoj je slika dukata koji je dodeljen jednom od posetilaca naših 35. susreta, 25. aprila 1998. godine.

Bista „Srbija”

1 DINAR

Na novom apoenu od 1 dinara prikazana je zgrada Narodne banke na uglu ulica Kralja Petra I i Cara Lazara. Ova zgrada izgađena je po projektu čuvenog bečkog arhitekta srpskog porekla, Konstantina Jovanovića. Gradnja je trajala od 1888. do 1890. godine, a sadašnji izgled datira nakon dogradnje 1923–1925. godine.

Naša prva moneta na kojoj se nalazi zgrada Narodne banke izdata je za vreme popularnog guvernera Dragoslava Avramovića, povodom 110-godišnjice NBJ 1994. godine. To je tzv. žetveni zlatnik od 150 novih dinara.

Zgrada Narodne banke

2 DINARA

Apoen od dva dinara ima na reversu predstavu srednjovekovnog manastira Gračanica, koji se nalazi na Kosovu, između Prištine i Lipljana. To je poslednja i najlepša zadužbina kralja Milutina, čija je izgradnja započela između 1313. i 1315. a završena 1321. godine. Iste godine umro je i njen ktitor. Gračanica je poznata po svom bogatom živopisu, a jedno od najlepših umetničkih dela u ovom manastiru je frska sa likom kraljice Simonide, koja je opevana u našoj poeziji.

Pre izdanja ove monete, na našem novcu manastiri su prikazani na tri novčanice, izdate 1993-94.

Manastir Gračanica

godine, i to dva frškogorska i jedan crnogorski: Hopovo (novčanica sa likom Dositeja Obradovića na aversu); Vračevšnica (na aversu Đura Jakšić) i Cetinjski Manastir (Njegoš na aversu).

5 DINARA

Narodna (Savezna) skupština kao motiv prikazivana je na nekoliko izdanja našeg papirnog novca (izdanja 1955, 1963. i 1965. godine; pa na inflatornoj novčanici

1993 - „črvena“), a sada se prvi put pojavljuje i na jednom metalnom novčiću.

Zgrada Narodne skupštine građena je u periodu od 1926. do 1936. godine, po projektima arhitekte Jovana Ilkića. Na njenom ulazu nalaze se dva ogromna konja, za koje se tvrdi da predstavljaju vajarske radove od neprocenjive vrednosti. Oni su delo čuvenog vajara Tome Rosandića na temu „Igrali se konji vrani“.

Zgrada Narodne skupštine

Ovo verovatno niste znali

Kralj Aleksandar I Karađorđević bio je NUMIZMATIČAR

*M*edju brojnim pozitivnim informacijama o vladarima iz kraljevskog doma Karađorđevića, a koje su decenijama prečekivane, bila je i činjenica da je jugoslovenski kralj Aleksandar I Karađorđević bio numizmatičar. Do te informacije došli smo iz jedne kratke beleške koja je povodom smrti našeg kralja objavljena na francuskom jeziku u italijanskom časopisu "Rassegna Numismatica", Anno XXXI, no. 9-10, Roma 1934, str. 377. Prenosimo vam sada prevod tog kratkog članka u celosti.

Novosti sa Balkana: SMRT NJ. V. KRALJA JUGOSLAVIJE. - La Rassegna Numismatica (Numizmatički časopis) izražava svoje duboko žaljenje povodom tragljene smrti Njegovog veličanstva Kralja Jugoslavije. Kralj koga žalimo bio je inteligentan i stratan numizmatičar. Njega je svakako interesovala numizmatika njegove zemlje, a koja je i za nas značajna zbog vekovnih ekonomskih i kulturnih veza. Te su veze u prelosti bile naročito izrazite između Srbije i Venecije, a bile su i neprekidne takođe između grada na dve jadranske obale.

Nj. v. Kralj Jugoslavije, koji je čitao naš list, bio je zadovoljan što smo pridavali veliki značaj numizmatiči i monetarnoj politici balkanskih zemalja. Tom našom izdavačkom politikom želimo da, umesto razdvajanja, spajamo različite narode, upoznavajući se sa sponzorima kulture, političkim dogadjajima i ekonomskim tokovima.

Nedavno smo objavili da je preminuli svetlen poklonio državi palatu u kojoj će se smestiti Narodni muzej, što će olakšati prolaženje arheologije i numizmatike. Ove oblasti podnose naglo da se razvijaju u Jugoslaviji. Započeli su sa osnivanjem Muzeja zavreće princeps Pavle, takođe poznati entuzijasta u preučavanju istorije.

LA RASEGNA NUMISMATICA deli da u poslednjim vremenima bila izrazi svoje duboko smiljajućim mnogobrojnim preplaštanjima da će Jugoslavija

Dragan STANISAVLJEVIĆ

Milenijum set k onvertibilne marke

Nakon što je 1998. godine na području svih entiteta ponovo ujedinjene Republike Bosne i Hercegovine uvedena jedinstvena moneta - konvertibilna marka - izdata su samo tri metalna apoena, nominalne vrednosti od 10, 20 i 50 feninga. U toku 2000. godine njima su pridodata još dva apoena, od 1 i 2 konvertibilne marke. Iste godine sa datumom „2000“ iskovani su i „sitni apoeni“ koji su se ranije javljali samo sa datumom „1998“. Svi primerci iskovani su u londonskoj Kovnici (The Royal Mint, UK), koja je za potrebe Centralne banke Bosne i Hercegovine takođe izradila izuzetno lep kovnički set BiH novca pod nazivom „Brilliant and Uncirculated Millennium 2000 - The Coins of Bosnia and Herzegovina“. U slobodnom prevodu ovaj kovnički set mogli bi nazvati „MILENIJUM 2000 - METALNI NOVAC BOSNE I HERCEGOVINE U BRILJANTNO KOVNIČKOM SJAJU“.

Apoen od 2 KM izrađen je od bi-metala čija je sredina iskovana od sive Cu-Ni legure, a spoljni prsten je zlatne boje, iskovan od legure mesinga sa 5,5% nikla. Težina mu je 6,90 g, prečnik 27,75 mm, a debljina 2,03 mm. Na aversu je golub mira sa maslinovom grančicom u kljunu, iza kojeg je, na desnoj strani, gođište - „2000“. U spoljnem krugu je natpis pisanim slovima „GOLUB MIRA“ - „ГОЛУБ МИРА“. Sa gornje i donje strane su po dva trougaona znaka. Na reversu je u sredini oznaka vrednosti - „2/ KM“, a u spoljnom prstenu, između trougaonih znakova kao na aversu, je natpis „BOSNA I HERCEGOVINA“ - „БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА“. Obod je kombinovan - gladak i delimično nazupčan.

Apoen od 1 KM iskovani je od poniklovanog čelika. Težina mu je 4,90 g, prečnik 23,23 mm, a debljina 1,8 mm. Na aversu je štit koji je diagonalno presečen crtom ispod kojeg su zvezdice. Ispod štita je datum „2000“, a u gornjem i donjem delu polja po jedan trougaoni

znak, između kojih je, s leve i desne strane, venac od isprekidanih crta. Revers i obod su isti kao kod apoena od 2 KM, izuzev oznake vrednosti - „1“.

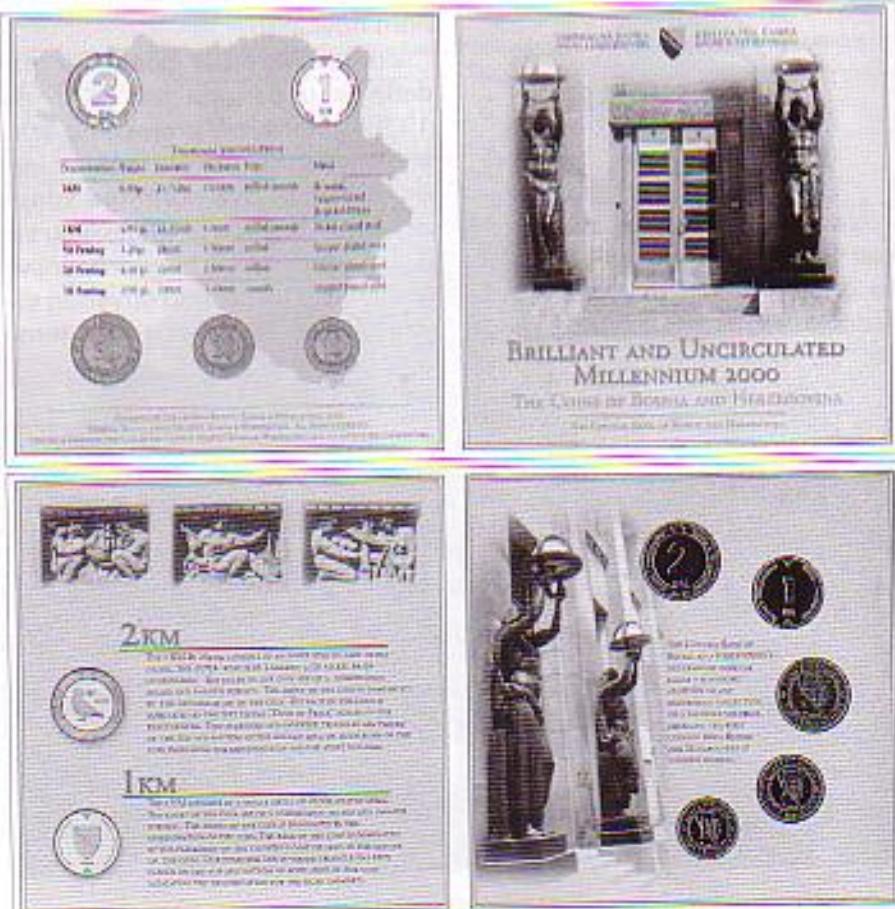
Apoeni od 50, 20 i 10 feninga iskovani su od čelika koji je presvućen bakrom. Njihove tehničke karakteristike date su u tabeli.

Apoen	Težina	Prečnik	Debljina
50 feninga	5,20 g	24 mm	1,60 mm
20 feninga	4,50 g	22 mm	1,60 mm
10 feninga	3,90 g	20 mm	1,40 mm

Obod je nazupčan kod 50 i 20 feninga, dok je kod 10 feninga gladak. Na aversu svih apoena je delimična predstava nove zastave BiH, trougao ispod kojeg su zvezdice. U donjem delu polja je datum „2000“, a naokolo, u prstenu koji je spojila

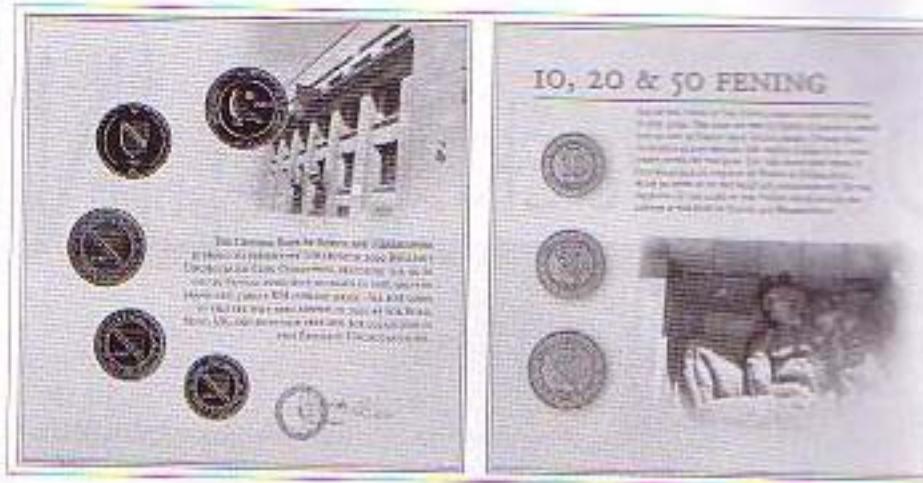
očišten tačkicama, a iznutra dvostrukom crtom, je natpis „БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА“ - trougaoni znak - „BOSNA I HERCEGOVINA“ - trougaoni znak. Na reversu je u sredini brojčana oznaka vrednosti iznad mape Bosne i Hercegovine i natpis „ФЕНИНГА“ - „FENINGA“, između čega je po jedan trougaoni znak.

Ravnopravnost latiničnih i ciriličnih natpisa obezbeđena je tako što je na apoenuma naizmenično jedanput na prvom mestu cirilični a na drugom mestu latinični natpis, i obrnuto.

Milenijski kovnički set bosansko-hercegovačkih konvertibilnih maraka i feninga ukusno je opremljen, uz fine ilustracije na kojima je prikazana zgrada Centralne banke BiH i njene lepe skulpture.

Ovaj „briljantni i necirkulisani“ kovnički set izdat je sa tekstom na engleskom jeziku, a overio ga je svojim potpisom guverner CB BiH gosp. Peter Nicholl, uz pečat Banke, dvojezični - srpski i hrvatski.

Srpsko numizmatičko društvo – Beograd organizuje

45. MEĐUNARODNI SUSRET NUMIZMATIČARA

Beograd, hotel „SLAVIJA“
Subota 17. maj 2003, od 09 do 15^h

SND organizuje nagradnu igru za posetioce,
a glavna nagrada je zlatnik,

DUKAT kralja Aleksandra iz 1931. godine.

Čitaoci pitaju

Dubrovački VIŽLIN

Stiglo nam je sledeće pitanje:

Na jednoj od internet stranica sam našao i stranicu o starom novcu, dubrovačkom iz 18. vijeka. Na toj stranici stoji ime novca Vižlin. Zamolio bih vas da mi kažete kako je uopšte došlo do imena vižlin za dubrovački srednjovjekovni novac i šta u prevodu znači, ako uopšte i ima neki prevod. Unaprijed zahvalan.

Emir

Pitanje o vižlinu je dobro, o tome su jezikoslovci muku mučili da ga reše. No, najpre moramo ispraviti jednu grešku koja vam se u pitanju potkrala. Vižlin tj. vrsta dubrovačkog TALIRA nije srednjovjekovni novac, jer su dubrovački taliri (najpre bradani) počeli da se kuju tek 1725., a potom narećeni vižlini od 1743. godine. Dakle, oni su „čista“ numizmatička moderna.

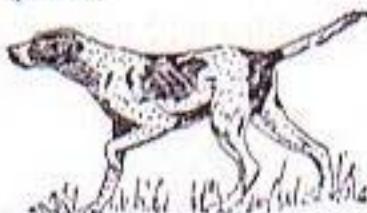

Dubrovački talir poznat po imenu „vižlin”

Prvi dubrovački taliri, koji su se kovali od 1725. do 1743., imali su na aversu predstavu Sv. Vlaha. Kako je svetac imao veliku bradu, ti su taliri u narodu bili poznati kao BRADANI.

Posle su se, od 1743. do 1779. godine, kovali taliri sa likom dubrovačkog kneza (rektora), pa su ih ponekad zvali „rektoralni“, ali su ti taliri bili mnogo, mnogo poznatiji po narodnom imenu VIŽLIN.

A vižlin (vižle) je ker, tj. pas prepeličar (pointer).

Pointer („vižle”)

Otkud sad to ime za talir na kojem je s jedne strane uvaženi dubrovački knez, a na drugoj gradski grb? Nigde psa, ni bilo koje druge životinje!

„Otec dubrovačke numizmatike“, Milan Rešetar, inače i sam po struci lingvista, usvojio je tumačenje našeg čuvenog jezikoslovca, Dure Daničića. To ćemo vam tumačenje prepričati sada u malo opširnijem numizmatičkom kontekstu. Na Balkanu, i na području cele Otomanske imperije, bili su u 18. veku u opticaju vrlo kvalitetni holandski taliri. Na njima je bila predstava lava, pa su taj talir Turci odmah prozvali „arslan“ (na turskom „lav“).

Holandski talir iz Utrehta, tj. ducaton od 60 stuivera (arslan)

Našem narodu, koji lava uživo uglavnom nikada nije video, taj je holandski „ajvan-arslan“, kojeg su na novcu prikazali poprilično „tankim u struku“, ličio na pomenuto vižle, prepeličara.

S obzirom da je taj holandski arslan, tj. vižle tankog struka, bio iste veličine i potpuno iste vrednosti kao dubrovački talir od 60 dinarića, oni pored holanskog, isto ime počeše da koriste i za talir dubrovački, s tim što je reč „vižle“ podbričen u „vižlin“.

Turski talir od 60 para, tj. 2 zolote („altmislik“)

Malo je poznato da se istim imenom - vižlin - nazivao i turski talir od 60 para (altmislik tj. šezdesetica). Zato što je imao istu vrednost kao dubrovački talir od 60 dinarića i holandski od 60 stuivera. (Vuk u svom Rječniku za „vižlin“ navodi: „turski talir od 60 para“, dok dubrovačke vižline ne pominje).

S druge strane gosp. D. Horkić u svojoj knjizi „Safari s povećalom“ (Zagreb 1974), pozivajući se na Bartola Zmajića (i navodno Miklošića), smatra da reč „vižlin“ potiče od nemačkog „Weisling“ (sic!) što, kaže on, „u prijevodu znači bijeli novac“. Reč „Weissling“ (ne Weissling) nema veze s „belim novcem“, nego se radi o - leptiru. To je kupusni leptir bele boje koji ni sa lavom ni sa vižlom nema nikakve sličnosti.

Postoji još jedno tumačenje, Karabčekovo, ono je zasnovano na turskoj etimologiji. No, premda je malo ozbiljnije od teorije o kupusnom leptiru, ipak nije prihvatljivo kao ono koje je Rešetar s pravom usvojio.

Euro kovanice 2002

Tehnički podaci

- Kovanice Evropske monetarne unije iskovane su od sledećih legura:
- Apoeni od 1, 2 i 5 centa: čelik presvučen bakrom;
 - Apoeni od 10, 20 i 50 centa: „nordijsko zlato” tj. legura Cu, Al, Zn i Sn;
 - Apoen od 1 evra: bikolor – sredina je bela, a spoljni prsten žute boje. Sredina novčića izrađena je od magnimata (troslojni materijal presvučen kupro-niklom, a spoljni prsten je izrađen od mesinga).
 - Apoen od 2 evra je takođe dvobojni, ali obrnutog redosleda: sredina je žute boje, od mesinga, a prsten od magnimata presvučenog Cu-Ni legurom bele boje.

Dimenzije su kako sledi:

Apoen	Ø (mm)	Debljina	Težina (g)	Obod
1 cent	16,25	1,32	2,2	gladak
2 centa	18,75	1,38	3,0	gladak sa žlebom u sredini
5 centi	21,75	1,41	3,9	gladak
10 centi	19,75	1,51	4,1	krupno nazupčan
20 centi	22,25	1,69	7,0	tzv. španski cvet - sa 7 glatkih zakrivljenja
50 centi	24,25	1,51	7,8	krupno nazupčan
1 evro	23,25	2,125	7,5	naizmenično gladak i sitno nazupčan
2 evra	25,75	1,95	8,5	sitno nazupčan sa slovima i zvezdicama

Veličine emisija 2002. godine (emisije u hiljadama komada)

Zemlja	1 cent	2 centa	5 centi	10 centi	20 centi	50 centi	1 evro	2 evra	(Ostala izdata godišta)
Austrija	400	130	135	540	135	200	400	130	(-)
Belgija	675	337	337	344	118	197	150		(1999, 2000)
Finska	288	662	195	366	158	45	65	50	(1999, 2000, 2001)
Francuska	2700	2100	1600	1200	1000	600	1100	700	(1999, 2000, 2001)
Grčka	88	172	288	257	370	145	118	158	(1999, 2000, 2001)
Holandija	183	100	200	150	75	105	70	50	(-)
Irska	464	371	327	217	148	66	105	68	(1999, 2000, 2001)
Italija	750	1100	1200	1200	1500	900	200	550	(-)
Luksemburg	20	20	20	20	10	10	10	10	(-)
Nemacka*	2400	1100	2200	2400	1100	900	1200	800	(-)
Portugal	232	272	196	220	116	152	68	40	(-)
Španija	731	1319	972	802	850	1083	339	158	(1999, 2000, 2001)

* Veličine emisija navedene za Nemačku podrazumevaju ukupne emisije svih kovanica, a čije su oznake navedene na kovanicama slovima A, D, F, G i J (znači da se svaki apoen javlja u pet varijanti, zavisno od slovne oznake.)

Za „pridružene zemlje“ EMU - Monako, San Marino i Vatikan - veličine emisija nisu poznate.

Napokon, navodimo autore reversnih predstava za kovani novac svake pojedinačne EMU države.

Austrija: Josef Kaiser; **Belgija:** Jan Alfons Keustersmans; **Finska:** Heikkia Haibacja (1-50 c.), Pertti Makinen (1 e.) i Raimo Heino (2 e); **Francuska:** Fabienne Courtiade (1-5 c.), Laurent Jorio (10-50 c.) i Joaquim Jiminez (1 i 2 e.); **Grčka:** George Stamatopoulos; **Holandija:** Bruno Ninaber van Eyben; **Irska:** Iarlath Hayes; **Italija:** (za svaki apoen drugi dizajnet, 1c. - 2 e.); E. Druitti, L. De Simoni, E.L. Frapicci, C. Mononi, M.A.

Cassol, R. Mauri, L. Cretara i M.C. Colaneri; **Luksemburg:** Yvette gastauer-Claire; **Nemačka:** Rolf Lederbogen (1-5 c.), Reinhard Heinsdorff (10-50 c.) i Heinz i Sneschana Russewitz-Hoyer; **Portugal:** Vitor Manuel Fernandes dos Santos; **Španija:** Garcilaso Rollan (1-5 c.), Begoña Castellanos (10-50 c.) i Luis José Diaz (1-2 e.).

Dizajnaversa svih apoena, a koji su jedinstveni za sve zemlje, je graver belgijske kovnice Luca Luyckx.

Asignati srpske Vojvodine

Naš prvi papirni novac

Srpski asignati su velika retkost u numizmatici. Potojanje pojedinih nominala može se dokazati samo posrednim putem - uglavnom kroz literaturu, a rede i sačuvanim primercima ili njihovim ilustracijama. Reference koje se skraćeno navode kod pojedinačnih apoena, date su u detaljno navedenoj literaturi na kraju ovog članka.

Nominalne srpske asignata

1 ft. ЕДИА ФОРИНТА

Datum izdanja 13.8.1848. Veličina nepoznata. Reference: Helfert 1876; Rohde 1910; Ehrenfeld 1927. (Navodi se da oba primerka iz kolekcije Ehrenfeld, od 1 i 5 Ft., nose datum 13. april 1848. Radi se očito o štamparskoj grešci, jer se radi o 13. avgustu.)

2 ft. ДВЕ ФОРИНТЕ

Neizvestan, najverovatnije nije bio izdat. Ref.: Helfert 1876. (Autor samo pretpostavlja da je i ovaj apoén bio izdat); Rohde 1910. (Ni ovaj autor nije siguran u postojanje ovog apoena, a kaže da se u njegovoj zbirci nalaze samo primerci od 5 i 10 Ft. tj. „guldena“ - nemački naziv za forinte).

5 ft. ПЕТЬ ФОРИНТИ

1. varijanta:

Datum izdanja 13.8.1848. Veličina 105x90 mm. Ref.: Helfert 1876 (Pominje primerak u posedu dr Schlesinger, a koji je nekada pripadao kolekciji Maretic); Eh-

renfeld 1927, Srbobran 1899; Rohde 1910; Thim 1940; Dušanić 1948 (objavljen primerak iz zbirke Državne arhive u Pančevu); Krasnov-Kupa 1973 (pominju jedan primerak u vlastitim kolekcijama, te jedan primerak u kolekciji Narodnog muzeja u Budimpešti); Glogonjac 1974; Jelinčić 1989/90, br. 13/2; Jedan primerak poznat je i u kolekciji našeg člana, gosp. Lazara Gerića, Beograd.

2. varijanta:

Datum izdanja 13.8.1848. Veličina 132x102 mm; Ref.: Jelinčić 1989/90, br. 13/1.

3. varijanta:

Bez datuma i mesta izdanja. Veličina 105x90 mm. Ref.: Glogonjac 1974.

4. varijanta:

Bez datuma izdanja. Sa talonom veličina 208x122 mm, na belom papiru, bez vodenog znaka i bez serijskog broja. Kolekcija Narodnog muzeja Beograd, Ref.: Marić 1959.

10 ft. ДЕСЕТЬ ФОРИНТИ

1. varijanta:

Datum izdanja 13.8.1848. Veličina 132x102 mm. Ref.: Helfert 1876; Srbobran 1899; Rohde 1910; Thim 1940; Dušanić 1948 (Navodi fotografiju u Državnoj arhivi u Zagrebu, dok primerak iz pančevačke arhive ne navodi); Krasnov-Kupa 1973 (navode primerak iz Narodnog muzeja u Budimpešti); Glogonjac 1974. Jelinčić 1989/90, br. 13/4 (navodi da je veličina sa talonom 223x102 mm).

2. varijanta:

Datum izdanja 1.1.1849. Veličina 132x102 mm. Ref.: Noback 1850; Jelinčić 1989/90, br. 13/5.

15 ft. ПЕТНАСЕТЬ ФОРИНТИ

Datum izdanja 1.1.1849. Veličina 132x102 mm. Ref.: Noback 1850; Thim 1940; Dušanić 1948; Glogonjac 1974; Jelinčić 1989/90, br. 13/6.

50 ft. ПЕДЕСЕТЬ ФОРИНТИ

Datum izdanja 1.1.1849. Veličina 105x90 mm. Ref.: Helfert 1876; Rohde 1910; Dušanić 1948; Glogonjac 1974; Jelinčić 1989/90, br. 13/7.

Preštampani primerci

Premda su svi apoeni prilikom njihovog povlačenja iz opticaja preštampani pečatom, sačuvani su, koliko se za sada zna, samo preštampani primerci od 5 i 10 forinti, tj. isti oni koji se i nepreštampani jedino mogu naći u pojedinim kolekcijama. Ref.: Glogonjac 1974; Jelinčić 1989/90, br. 13/3.

Naziv asignata

Službeni naziv ovog platežnog sredstva naznačen je na njemu samom: ASIGNATЬ. U praksi je zvan i imenom srpski asignat, da bi se podvukla razlika od madarskih ili austrijskih asignata, odnosno naš asignat. U narodu je za hartije od vrednosti uopšte naziv obligacija, a asignat je nazivan našom, srpskom ili narodnom obligacijom jer zaista jeste vršila ulogu nekakve obveznice narodnog zajma. Kan dokaz za činjenicu da je u njih postojalo poverenje, koje tržište ukazuje papirnom novcu, govori to da su oni takođe nazivani našom bankom, narodnom i srpskom bankom. Najzad, oni su zvani i prema nominalnim vrednostima apoena, kao petica, desetica itd.

Premda je na svim asignatima naznačena vrednost u forintama, sva nemačka literatura umesto tog termina koristi odgovarajući naziv za istu nominalnu na nemačkom jeziku - gulden, skraćeno „fl.” (florin). U nemačkim izvorima ovi se asignati takođe nazivaju i „patrijarhove” ili „patrijaršijske” novčanice (Patriarchal-Noten, Banknoten der Patriarch von Serbien).

Emisije srpskih asignata

Prvu emisiju asignata izdalo je Odeljenje finansija tek u novembru 1848. godine, kada je nadležno Praviteljstvo donelo odgovarajuću Uredbu o asignatima. Njihovo emitovanje izvršeno je nepun mesec dana nakon donošenja odluke kojom su blokirana gotovinska sredstva fondova. Asignati su delimično umesto ovih sredstava, pošto je gotov novac oduziman. Kao sredstvo obezbeđenja, ali i kao novac, bili su u prometu barem pola godine. No njihovo puštanje u promet bila je ideja koja je nastala još početkom 1848., čim je madarska vlada pustila u promet svoje asignate.

Prema podacima iz računa Beogradske kamenoreznice (19.11.1848), ona je štampala i ubrzo izdala asignate u vrednosti 56.500 ft. Iako za dalji period nemamo jasne podatke, izgleda da su u novembru 1848. godine pušteni u opticaj samo apoeni od 5 ft., dok su apoeni od 10, 15 i 50 ft. pušteni u opticaj na samom početku 1849. godine.

Kao datum emitovanja navodi se 13.8.1848. na asignatima od 1, 5 i 10 forinti, pa je neobično što su emitovani pre donošenja Uredbe. Apoeni od 10, 15 i 50 ft. su emitovani, kako izgleda, u skladu sa datumom koji je naveden na njima - 1.1.1849.

Iako se nije pojavila inflacija, treba znati da u uslovima rata i polunaturalne privrede ovaj problem nije mogao brzo da se ispolji. Osim toga, već je 18.4.1849. austrijska vlada preko upravitelja Vojvodine Meserhofera počela da sprovodi zamenu asignata obezbeđivši finansijska sredstva za njihovu zamenu prema nominalnom načelu. Uredba Praviteljstva od 22.4.1849. o „kaštigama” za one koji izbegavaju prijem asignata sigurno je bila zakašnena, ali govori o tome da srpski asignat nije bio baš dobro kotiran.

Ostatlo je nerešeno gde je ogromna razlika između 300.000 ft, izdatih i 172.000 ft, naplaćenih asignata nestao. Vrlo je moguće da je njih uništila madarska vojska, namerno ili slučajno.

Komisija koja je rukovodila povlačenjem asignata ostavila je za krajnji rok zamene februar 1859. godine. Izgleda da je emitovanje srpskih asignata bilo i za austrijsku vlast protivzakonito, isto koliko i emitovanje madarskih asignata. I jedan i drugi akt bili su samovlasne uzurpacije regalnog kraljevskog prava na izdavanje novca. Međutim, u ovom slučaju nosilac tog prava bila je Privilegierte Oesterreichische Nationalbank, kojoj je vladar ustupio pravo emitovanja novca na celoj teritoriji Imperije. Uprkos njenom protestu, austrijska vlada je vrijeđnjem zamene srpskih asignata ove prečutno post hoc priznala iz obzira prema tome što su ih srpski saveznici emitovali radi potreba finansiranja caru lojalne vojske.

Obnova austrijske monetarne vlasti i povlačenje asignata

Usled stalnog oklevanja kraljevske vlasti da odobriju i ukuju proglašenu srpsku ustanovu, srpski pokret je na odgovarajuća mesta postavljan Srbe oficire. Kada je kralj i car preuzeo Srpsku Vojvodinu, to je učinjeno u formi i granicama ustanove je proklamovala majska Skupština. Srpska Vojvodina je

O g l a s

XXIII.

H i r d e t é s.

Nemoguće je k. austrijski štandardski igazgatostig, a' szerh aszignatok (számványok) teljes részvételben értékbén való keváltozás elhárítása, 'a' cs. k. pénzügyminister úr ezen bevételek eszközövel engem megelőzni mérhetetlen.

Ezen csevendétes eseményt kóstodonosan jelentem, a' be-
széles módja miatt következő hirdetésével:

1. Egy fizoltmány, Szűpilka János cs. k. hadi biatos emelkedés alatt, az aszignatok megyiszállást eszközölendő, 'a' kifizetést számványozandó.

2. A' fizoltmány székhelye Zimony, 'a' kifizetés az ot-
thon cs. k. és bármely rendhatalom törökön.

3. A' bevételek 1849-ik évi December 1-én (13-kán) ker-
ezésre a 1850. évi Január utolsóan (Febr. 12.) végződik.

4. Mindez, ki aszignatot bír, 'a' beszakarja vállani, je-
leszne magát a' fizoltmány elnökéi, ki 'a' többi intézkedést megtervez.

5. 1850. évi Január utolsó (Febr. 12.) napjával az aszigna-
tok kifizetése lejár, 'a' ezeket továbbra füzetben rökkövel
használni nem szabad.

Zimony, December 10. (22.) 1849.

Tritonace Pat.
c. i kr. poverenik finansijskog ministra

Visoka carska i kraljevska austrijska državna uprava donela je odluku o zamjeni srpskih aszignata u celoj nominalnoj vrednosti i carski i kraljevski ministar finansija imenovao je mene za sprovođenje ove zamene.

Ovim obaveštavam javnost o ovom radošnom dogadaju, nadopunjujući ga sledećim odsekama o načinu zamene:

1. Komisija, pod rukovodstvom Jovana Šupljikca, carskog i kraljevskog intendanta, sproveće kontrolu aszignata i izdavaće uputnice za isplatu.
2. Sedište komisije je u Zemunu, i isplate će se vršiti u tamоšnjem carskom i kraljevskom uredu za so i tridesetak.
3. Zamena počinje 1. (13.) decembra 1849. godine a završava se zadnjeg dana januara (12. februara) 1850. godine.
4. Svaku, ko posjeduje aszignat i hoće da ih zameni, neka se javi predsedniku komisije, koji će preduzeti dalje radnje.
5. Zadnjim danom januara (12. februara) 1850. godine aszignatima ističe rok važenja i njihova dalja upotreba kao platežno sredstvo se zabranjuje.

Zemun, 10 (22.) decembra 1849. godine

Pavle Trifunac
c. i kr. poverenik finansijskog ministra

(Prevod s madarskog: S. Gerović)

vodstvo Srbija") i Tamiški Banat - Woiwodschaft Serbien und Temescher Banat - je bila teritorija s jedva trećinom srpskog stanovništva. Drugo, Stevan Šupljikac je postavljen od kralja za vojvodu srpskog, ali je ubrzo umro, a kralj i car (K-und-K) nije postavio novog. Osim toga, u Vojvodinu je ušao samo provincial, bez opredeljenih opština u granici.

Ruska invazija je podvrgla Madarsku Habzburzima i silom ruskog oružja oni su ostali kraljevi Madarske. Narednu deceniju karakteristiše gušenje svakog nacionalnog pokreta merama izvršne i policijske vlasti (Bahov apsolutizam), što je trebalo da likvidira sve nacionalne pokrete. Tako je Madarska, pa i Srpska Vojvodina, postojala samo na papiru.

Vojvodina je do svog ukidanja ostala u statusu „Krumske zemlje”, nakon čega je pripojena Madarskoj, odlukom cara i kralja. Njome su vladali upravitelji. Za upravitelja Vojvodine imenovan je 8. aprila 1849. godine general Meierhofer koji je u Zemunu već kroz 10 dana izvršio povlačenje aszignata (18. aprila 1849). Ovaj posao sprovedla je komisija u kojoj se nalazio bivši Predsedatelj finansijskog odeljenja, pukovnik Jovan Šupljikac. U njoj je bio i Pavle Trifunac, kao predstavnik Srba. Nije poznato zašto je Šupljikac učestvovao, a ne i Karamata.

Krajnji rok za povlačenje ostao je do 1852. godine. Već smo napomenuli da je ukupna suma potraživanja kod zamene aszignata iznosila samo 172.000 forinti, premda je emisija procenjena na 300.000. Opštinski fondovi su potraživali 110.000 ft, a spahiluci 62.000 ft. Za ostatak od 128.000 ft. teško je utvrditi zašto je ostao nenaplaćen. Za objašnjenje ovog prof. Dušanac usvaja mišljenje dr Joszefa Thima da je taj deo aszignata izgoreo u ratnim operacijama ili da nikad nije bio emitovan. Ovome treba dodati još jednu pretpostavku: da su za račun vlade austrijski špekulantini otkupili jeftino ovaj iznos aszignata, što je malo verovatno, pošto za tako nešto prostro nije bilo

Najzad, kao i madarski aszignat, i srpski aszignat je monetarna vlast u Beču smatrala iligalnim platežnim sredstvom, jer se njihovim izdavanjem povredio suverenitet centralne monetarne vlasti na emitovanje banknota. Međutim, imajući u vidu da je Vojvodina finansirala vojne potrebe kao saveznik cara i kralja, srpski aszignati su zamjenjeni po nominalnoj vrednosti zakonitim austrijskim papirnim novcem. Zamjenjeni aszignati poništavani su u Zemunu okruglim austrijskim pečatom s tekstom KÖNIGL/SALZ UND DREYSSIGST/AMT/SEMLIN, što slobodno prevedeno znači „Kraljevski ured za monopol soli i carinske dajžbine – Zemun“. Naime, u nedostatku finansijskih ispostava u Zemunu, pečatiranje srpskih aszignata obavljalo je najviše službeno mestu u tom gradu, a to je u ovom slučaju bio Ured za so (so je u to vreme bila državni monopol). Neobična reč „DREYSSIGST“ predstavlja arhaičnu formu za termin „tridesetina“ (nešto slično carskoj desetini), što će reći dajžina koja je za nešto plaćena, a što se potvrdovalo štampljem.

Vojvodanski aszignati koji su nastali u beogradskoj Kamennoreznici, a svoj „životni put“ završili u zemunskom Uredu za monopol soli, predstavljaju danas izuzetno retke i jako vredne primerke naše nacionalne numizmatike.

Literatura:

- Ambrus 1977. Béla Ambrus: MAGYARORSZÁG PAPÍR-SZÜKSÉGPÉNZEI 1723-tól 1914-ig. MÉE, Budapest, 1977, str. 172.
- Dušanac 1948. Svetozar St. Dušanac: PRVI SRPSKI ASIG-NAT. Glasnik Srpske pravoslavne crkve, god. 29, br. 9-12, Beograd 1948, str. 146-151. (Kolekcija dr Adolfa Ehrenfelda): KATA-LOG DER PAPIERGELDSAMMLUNG WEILAND DR. ADOLF EHRENFELD, Wien 1927, str. 17.
- Ehrenfeld 1927.

- Glogovac 1974.
Helfert 1876.
- Jelinčić 1889/90.
- Krasnov-Kupa 1973.
- Marić 1959.
- Noback 1850.
- Rohde 1910.
- Srbobran 1899.
- Thim 1940.
- Dragoslav Glogovac: PRVI I JEDINI SRPSKI ASIGNAT. Kolekcionar, br. 1, Beograd 1974, str. 42.
- Joseph Alexander Freiherr von Helfert: ÖSTERREICHISCHE MÜNzen UND GELEGENHEITEN VON DEN JAHREN 1848 UND 1849. Numismatische Zeitschrift, Bd. VI-VII (Jahrgang 1874-75), Wien 1875, str. 290-292.
- Zmago Jelinčić: KATALOG NOVČANICA JUGOSLAVENSKIH ZEMALJA, 2. dio - POMOĆNA PUBLIKACIJA, Ljubljana 1989/90, str. 44-48.
- M. Kupa i Gj. Krasnov: SRPSKI ASIGNATI U VOJVODINI 1848. GODINE. Numizmatičke vjesni, god. XX, br. 26, Zagreb 1973, str. 46-48, tb. X.
- Rastislav Marić: IZ NUMIZMATIČKE ZBIRKE NARODNOG MUZEJA - II, Zbornik Narodnog muzeja, Knj. II, Beograd 1959, str. 219-220, tb. XIV.
- Christian und Friedrich Noback: VOLLSTÄNDIGES TASCHENBUCH DER MÜNZ-, MAAS- UND GEWICHTSVERHÄLTNISSE DER STAATSPAPIERE, DES WECHSEL- UND BANKWESENS UND DER USANZEN ALLER LÄNDER UND HANDELSPLÄTZE. Leipzig 1850, str. 1852.
- Kolekcija Theodor Rohde (objavljena u): Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien, Bd. VIII, Nr. 320/321, Wien 1910, str. 155-156.
- Kalendar "SRBOBRAN" za 1899. godinu, izdat u Zagrebu, slike asignata na str. 93 i 95.
- Dr. Jozef Thim: SZERB FÖLKELES TORTENETE, Budapest 1940.

Najnovija vest

PONOVO SRPSKI DINAR!

Novoproglašena Državna zajednica Srbije i Crne Gore, u poslednjim godinama svoje egzistencije pod imenom Savezna Republika Jugoslavija, nije imala jedinstvenu monetu. U Srbiji je bio u opticaju jugoslovenski dinar, a u Crnoj Gori najpre nemačka marka, a potom evro.

U Srbiji se, kao što je rečeno, zadržao dinar. Dinak kao nacionalna valuta kovao se u Srbiji više od 200 godina, od vladavine kralja Radoslava (1228-1233) pa sve do pada Srpske despotovine 1459, odnosno pada Bosne 1463. godine.

Obnovom srpske države, u Kraljevini, a potom Kraljevini Srbiji, ponovo je uveden srpski dinar kao nacionalna valuta. Iskovan je od srebra prvi put 1875. godine, po standardima Larinske monetarne unije, tako da je njegova vrednost bila izjednačena sa francuskim frankom.

Dinar kao nacionalna moneta, bio je prihvacen i u novoformiranoj državi Jugoslaviji.

Nakon raspada Prve Jugoslavije, Nediceva Srbija, premda pod okupacijom, nije prihvatiла nemačku niti bilo koju drugu stranu monetu, nego se vratila na SRPSKI DINAR, koji se kovao i stampao od 1941. do 1945. godine.

U Zajednici Srbije i Crne Gore, od ove godine će doći do drugog povratak na srpski dinar, a koji će biti u opticaju samo na području Republike Srbije.

Српски динар или српска монета

САДАШЊИЕ НОВЧАНИЦЕ ВАЖИТЬ ДОК СЕ НЕ ИЗДАЈУ НОВЕ

Гувернер Народне банке Србије Млађан Динкић најавио је да ће у припреми нова новчаница и папира ватуте у Србији.

„Има више израза, један је српски динар, скраћено сед или сед у зависности од тога како читаје, а лист и других алтернативних предлога као што је српски монета - сем”, казао је Динкић на конференцији за новинаре и додао

„звучи жахо звучи, или видићемо, то ипак толико битно”.

Према његовим речима, у припреми су и нове новчанице или „садашњи новац ће важити све док се не издају нове серије”.

Динкић је подсветио да је 18. марта 1884. године основана Правилегована Народна банка Краљевине Србије и најавио да ће тај датум НБС споменити као спомендан. (Београд)

„Politika”, Beograd 13.2.2003.

„RUDARI” NA NAŠIM NOVČANICAMA

U svojoj knjizi „Stariji i lepsi Beograd“ (Stubovi kulture, Beograd 2002), gosp. Mileta Prodanović uz niže navedenu ilustraciju navodi:

„Razlicitost braće - rudar na novčanici socijalističkog društva u usponu gleda vas pravo u oči i nasmejan je. To je lice koje zrači poverenjem i nadom u bolju budućnost. Parnjak sa kraja socijalizma je neuverljivo stilizovan, namršten je, deluje zabrinuto, pogled mu bludi negde u daljinu. Moguće je da je on znao nešto što oni koji su ga imali u džepovima nisu ni slutili...“

Lepo rečeno, samo što nije tačno da je taj prvi (nasmejan) lik sa novčanicu bio rudar. Bio je metalски radnik železare Zenica.

Kada je umro Alija Sirotanović, „Borba“ je 18. maja 1990. (uz tekst saučešća Ante Markovića poslat porodicu), objavila članak pod naslovom „NIJE ARIF ALIJA“, uz podnje objašnjenje. Tadaš-

nje beogradske „Nezavisne“ (god. 1, br. 2) u vezi sa tim dale su sažeti objašnjenje, koje glasi:

„Šesnaestog maja umro je u Brezi, u 76. godini, jugoslovenski Stahanov“ Alija Sirotanović, mnogostruki udarnik i pokretač takmičenja za veću proizvodnju uglja. Bio je i svetski rekorder u dnevnom iskopu uglja... Ovde ga, međutim, pominjemo iz drugog razloga. Ko zna kad i ko zna čijom omaškom Aliji Sirotanoviću je pripisan epitet ‘čoveka sa hiljadama’, legendarne novčanice od hiljadu ‘starih’ dinara (deset ‘novih’). Tako se i moglo dogoditi da neupućeni novinari u prvim informacijama o smrti ‘našeg Stahanova’ vest filuju fotografijom novčanice na kojoj NIJE RUDAR ALIJA SIROTANOVIC.

Na pomenutoj novčanici je ARIF HERALIĆ, nekad dobar čovek i sjajan radnik železare u Zenici, ‘ulagač u SM peći’ u čeličani. Umro je ranih sedamdesetih godina u krajnjoj bedi i siromaštvo kao invalid rada. Imao je 11 dece, od kojih je tek sedmero preživelo tužnu ROMSKU sudbinu...“

O smrti Arifa Heralića, objavljena je sledeća kratka vest u beogradskim „Večernjim novostima“ od 17. juna 1971:

„U Zenici je juče, posle duže bolesti, umro Arif HERALIĆ, radnik zeničke železare i višestruki udarnik, čiji je lik bio na novčanici od 1.000 starih dinara. On je u Železari radio na teškim poslovima i pre nekoliko godina je oboleo. Zbog toga je penzionisan.“

O „parnjaku“, koji jeste lik rudara, ali verujemo da je imaginarna ličnost, nemamo bolju priču od one sa početka ove beleške.

Redakcijska komplikacija

I OVO JE BILA NOVČANICA

Na slici je prikazana „Uputnica na sumu od 10,- dinara“. To nije državna, nego privatna novčanica rudnika „Tresibaba“, društva za eksploataciju goriva. Naime, pre rata privatni vlasnici rudnika zaveli su zloglasni sistem isplate radnicima zarade u bonovima, tantuzima, pa i novčanicama, koje su neki privatni vlasnici rudnika sami stampali i njima, umesto državnim novcem, isplaćivali radnike.

Tim novčanicama i bonovima radnici su mogli da nabave namirnice i drugo što im je bilo potrebno jedino u rudarskim magazinima i kantinama koje su bile opet vlasništvo istog gospodara. Tako su oni po mnogo višoj ceni kupovali robu lošijeg kvaliteta, iako su mogli u gradu da kupe bolju robu po nižoj ceni. Na taj način njihova ionako bedna zarada ponovo se vraćala u džep vlasnika rudnika.

(„Politika“, Beograd 7. marta 1959)

PREDLOG O POVLAČENJU NOVČANICE SA TITOVIĆ LIKOM

"Politika ekspres" od 11. maja 1989. godine donela je sledeću vest, citirajući: "Na najedničkoj sednici Koordinacionog odbora za obeležavanje i čuvanje imena i dela Josipa Broza Tita i Koordinacionog odbora za negovanje revolucionarnih tradicija i proslava RK SSRN Srbije juče je uđešađen predlog da se povuče iz opticaja novčanica od 5000 dinara sa likom Josipa Broza Tita. Članovi odbora smatraju da u ovom ekonomskom trenutku to vanredno povlačenje novčanice zahteva značajna materijalna sredstva, ali da predlog valja imati u vidu prilikom redovnog povlačenja određenih novčanica iz opticaja."

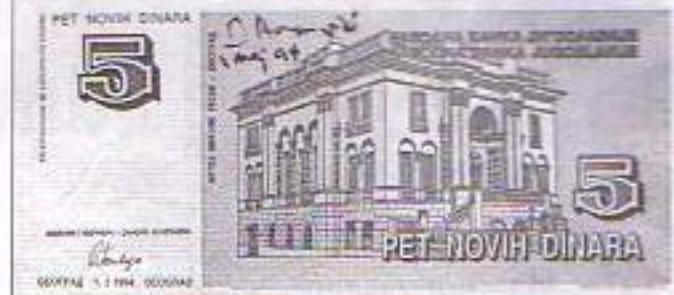
Predlog je inače dala OK SSRN Tuzla, a podržala OK SSRN Slavonskog Broda, kao i predsedništvo SUBNOR-a BiH. Obrazloženje je to da se gubljenjem realne vrednosti ove novčanice pri velikoj inflaciji obvezujući i lik Josipa Broza Tita. S druge strane, kaže se u obrazloženju, u međusobnim odnosima plaćanja građani na razne načine omašljavaju ovu novčanicu, a sa tim i ime Tita." Kraj citata.

Za naše mlaade čitaoce dajemo objašnjenje skraćenica iz ovog teksta: OK SSRN je Opštinski komitet Socijalističkog saveza radnog naroda, a SUBNOR je Savezno udruženje horaca Narodnog oslobodilačkog rata. Novčanica sa likom druga Tita puštena je u opticaj 9. decembra 1985. godine; nije povučena iz opticaja 1989. godine, kako su to zahtevali oni kojima je smetao pogrdni naziv te novčanice ("mrtvak", "To ti vredi tri mrtvaka"), nego je bila zakonsko sredstvo plaćanja do 30. juna 1990. godine.

Iz kolekcije našeg čitaoca

„USKRŠNJA NOVČANICA“ GUVERNERA AVRAMOVIĆA

Od gosp. Dragoslava Stojadinovića iz Beograda dobili smo pismo sa fotografijom jedne interesantne novčanice iz njegove kolekcije. Pismo podseća da je 1. I 1994. godine izšao novi dinar čija je vrednost bila 1 din. - 1 DM. Papirni novac koji je toga dana izdat imao je vrednost od 1.510 dinara. Novčanice su bile bez zaštitne niti i bez potpisa guvernera - na njima je bio samo potpis zamenika guvernera NBJ. Tako nastavlja: „1. maja 1994. godine, tadašnji guverner Narodne banke, gosp. Dragoslav Avramović, dao mi je autogram na novčanici od 1 dinara sa pomenutim datumom (ručno ispisanim na novčanici ispod potpisa). Značaj tog datuma je u tome što se toga dana poklapao srpski praznik Uskrs i Prvi maj, praznik rada. Ova dva praznika neće se tek za 400 godina.“

Novčanica sa autogramom guvernera Avramovića

Ubrzo je izdata nova novčanica, ali sa datumom "3. mart 1994", sa zaštitnom niti i potpisom guvernera Dragoslav Avramovića, pored ranijeg potpisa B. Gazivide.

Novčanica sa redovnim potpisom guvernera.

Pored razlike u datumima i potpisima, znamo da se dve napred navedene novčanice razlikuju i po razlicitom izgledu Nikole Tesle, čiji lik nalazi na prednjoj strani apoena od 5 novih dinara iz 1994. godine.

SND

vam preporučuje

**Zlatko V. MLADIČEVIĆ
SIMBOLI SRPSKE DRŽAVNOSTI**

*Izdanie autora, Kragujevac 1994.
(Raspoloživa takođe u beogradskim knjižarama.)
80 str., ilustr. ISBN 86-901513-1-1
Bibliografija: str.76.*

„Svoju višekovnu borbu za stvaranje nezavisne i moćne srpske države Svetorodna dinastija Nemanjića je, između ostalog, obeležila i preuzimanjem carskog dvoglavog orla - heraldičkog simbola koga je u državnu upotrebu uvela vizantijska dinastija Komnina... Posle krunisanja za cara Srba i Grka 1345. godine Stefan Dušan je, između ostalog, preuzeo i carski grb - dvoglavog orla...“

Enciklopedija numizmatike (W-Z)

Won

Novčana jedinica Koreje, u opticaju od 1888. godine. *Won* je u početku odgovarao japanskom *yenu*, odnosno meksičkom dollaru. Sve do kraja 19. veka, u Koreji je bio u opticaju kineski novac i delimično domaći liveni novac tipa „keš” (*cash*) raden po kineskom uzoru. Sa mašinama uvezenim iz Evrope, korejska probna kovanja su započela 1886. g. Iskoveni su probni primerci od: 2,5, 10 i 20 *wona* iz zlata, a od srebra apoen od 1 *wona*. Frakcije *wona* bile su 10 *nianga* = 100 čena = 1000 muna; kovane su od bakra.

Xerafim (takođe Pardao i Pardani)

- a) Xerafim je izvorno bio persijski zlatnik iz perioda 15. veka sa širokom geografskom opticajnošću. Težina mu je bila oko 3,5 g;
- b) U Portugalskoj istočnoj Indiji tokom 16. veka i docnije kovali se srebrna moneta po imenu *xerafim* ili *pardao*, ekvivalentne vrednosti najpre 360, docnije 300 reisa, ili polovine rupije. Kovan je od 1570. do 1871. u oblastima Goa i Diu. Najpre je xerafim bio težine 19,05 g, a sadržavao je 17,46 g srebra (finoča 916,5). Likovi na aversu su isprva bili hrišćanski svetitelji, a na reversu grb Portugala. Od 1672. na aversu je bio krst Sv. Dorda, a na reversu je zadržan grb Portugala. Od 1850. na aversu je bio lik glave suverena, a na reversu natpis *PARDAO*. Tokom vremena težina je opadala, pa je težina izdanja 1850. iznosila 5,5 g.

Yen

Novčana jedinica Japana, čije je kovanje započelo 1870. godine. Ime „*yen*” potiče od kineskog: *yuen* = okrugla stvarčica, pločica. *Yen* je standardna kovanica Japana. Postoje: zlatni *yen* = 100 srebrnih sena, i srebrni *yen*, po veličini i po vrednosti ekvivalentan američkom dolaru. Jedinica *sen*, po vrednosti obuhvata 10 bakarnih ili niklenih kovаницa zvanih *rin*. Važe odnosi: 10 *rin* = 1 *sen*; 100 *sen* = 1 *yen*.

Zaire

Novčana jedinica Zaire (ranije Belgijski Kongo, do 1971. godine). Jedan zaire delio se na 100 makuta.

Zecca

Ime „zecca” potiče od arapskog: *siccah* = kovanje novca. Iz istog arapskog korena izveden je italijanski naziv za kovnicu (*zecca*). Pri tome se prvenstveno misli na kovnicu u Veneciji, u kojoj se kovao zlatnik *zecchino* (cekin).

Złoty (poljski zlatan, zlatnik)

Złoti, kao računska novčana jedinica Poljske, ustanovljen je u 15. veku. Po odluci poljskog Sejma, 1528. godine izglasano je da złoti treba da bude ekvivalent od 30 groša. Bilo je nagovestaja da je złoti trebalo da podražava madarski zlatnik, tzv. *florencus hungaricus*, težine oko 3,4 g. i finoče 23,5 karata, ali se ime złoti otrglo od pojma zlatnog dukata – florenusa, i počeo je da predstavlja računski novac. Za razliku od poljskog złota, dukat je bio označavan kao „crveni złoti”. Kao stvarna srebrna moneta złoti je iskovan 1564. godine u kovnici Vilne, sa oznakom XXX, podrazumevajući 30 groša. U periodu 1663–1666. zakupac kraljevske kovnice A. Tymfe kovan je złote koji su se, po njegovom imenu, nazivali „timfe”. Iako je timfe imao nominalni natpis XXX, njegova realna vrednost, po sadržaju srebra, jedva je dostizala 12 groša. Prvu novčanu reformu izveo je 1756–1766. g. S. Poniatowski, po kojoj se kovanje vršilo po stopi od 80 złota iz srebra iz jedne težinske marke *Kölna* (233,856 g) tj. sa 2,92 g. iz srebra po złotu. Posle treće podele Poljske, u austrijskoj okupacionoj zoni koristio se rajnski gulden (*złoty reński*), a u nemačkoj okupacionoj zoni nemački taliri i marke. U delovima Poljske pod ruskom okupacijom Varšavsku kovnicu kovala je złote vrednovane sa 30 groša, sve do novembarskog ustanka 1830. g. Poljski natpisi na kovanicima posle 1830. g. zamjenjeni su sa poljsko-ruskim, a odnos vrednosti bio je: 30 groša poljskih prema 15 ruskih kopjek.

Druga reforma u kovanju złota bila je od 1923. do 1939. godine. Nasledeni złoty zamjenjen je novim koji je sadržavao 100 groša.

Stogodišnjica Medalje za uspomenu izbora Petra I za kralja Srbije

Kralj Petar I, rad Uroša Predića

Dvadeset deveti maj je bio kovan i za Paleologe i za Obrenoviće. Na taj dan 1453. godine Turci su osvojili Carigrad. Među braniocima, sa mačem u ruci je poginuo i poslednji vizantijski car Konstantin XI Paleolog, sin cara Manoja II Paleologa i Šepkinje Jelene Dragić. Carica Jelena je bila čerka Konstantina Dragića, sina despota Dejanu Dragića i Teodore, sestre cara Dušana.

Vizantinci su bili ponosni što za cara imaju unuka velikog srpskog vojskovođe i zvali su ga Konstantin Dragić. Nije ih izneverio.

Dvadeset devetog maja 1868. godine ubijen je Knez Mihailo u Topčideru. Istog dana 1903. u zoru, u Starom dvoru u Beogradu, grupa oficira je ubila poslednje Obrenoviće; kralja Aleksandra i kraljicu Dragu. Za Konstantina Dragića je oči-

gledno zašto je poginuo, ali njistva Obrenovića još nisu dovoljno razjašnjena.

Odmah ujutru posle atentata na kralja Aleksandra i kraljicu Dragu izabrana je Revolucionarna vlada koja je suspendovala aktuelni Ustav i vratila u važnost Ustav iz 1901. godine. Po tom Ustavu je postojalo dvodomno Narodno Predstavništvo, sa Senatom od 39 i Narodnom skupštinom od 119 članova. Narodno Predstavništvo je sazvano već 2. juna 1903. godine i za kralja Srbije izabralo je Petra I Karadorđevića, koji je kao emigrant živeo u Ženevi. Zatim su Vlada i Narodno Predstavništvo 5. juna doneli nov Ustav i kralj Petar je mogao da dođe u Beograd. Stigao je 12. juna i odmah položio zakletvu pred Narodnim Predstavništvom.

Po dolasku na vlast Kralj Petar je želeo da se javnim znakom priznanja zahvali ljudima koji su mu to omogućili. U tom smislu je ukazom kralja Petra od 8. avgusta 1903. godine ustanovljena „Medalja za uspomenu izbora Petra I Karadorđevića za Kralja Srbije i povratak dinastije Karadorđevića“ (slike 1 i 2). Bilo je predviđeno da Medalju dobiju članovi kraljevskog doma i manjko potomstvo Kara-Đorda, ministri, članovi Narod-

Slika 1. Medalja kralja Petra, avers 1903.

Slika 2. Medalja kralja Petra, revers 1903.

Slika 3. Medalja kralja Petra, gips

Slika 4. Medalja kralja Petra, bronza

Slika 5. Medalja kralja Petra, sa ukaza

nog Predstavništva i svi oficiri koji su bili aktivni u doba izbora kralja Petra (Zbornik zakona i uredaba LVIII, 1903, 809). Zatim su usledila još dva dopunska ukaza; 24. februara 1904. godine je određeno da medalja kralja Petra po rangu i nošenju dolazi odmah posle medalje „Za hrabrost” (Zbornik zakona i uredaba LIH, 1904, 151), a 25. marta 1904. godine je odlučeno da medalju dobiju i svi rezervni oficiri iz vremena Petra I za kralja Srbije (Zbornik zakona i uredaba LIX, 1904, 297).

Avers medalje sa portretom kralja Petra je rađen prema predlošku poznatog vajara Đorda Jovanovića. Originalni Jovanovićev rad nije sačuvan ali nam je poznat u dve varijante: kao gipsani odlivak (slika 3) sa dopisne karte koju su iste go-

SPOMENICA IZDATA ZA GRADANSTVO

Pored Spomenice koja je predmet ovog našeg rada, izdata je i Spomenica proglašenja Petra I, namenjena građanstvu kao uspomena na ovaj dogadaj. Ona je iskovana od patinirane bronce, veličine 30 mm, sa izjedna kovanom ušicom. Autor nije poznat.

Na aversu je krunisana bista kralja Petra u poluvencu od dve lovovore grančice, ispod čega je natpis ПЕТАР I КРАЉ СРБИЈЕ.

Na reversu je natpis ПРОГЛАШЕЊЕ / ЗА / КРАЉА СРБИЈЕ / 2 ЈУНА 1903.

dine izdali Srbija i savez poštanskih društava, a štampali Jefta M. Pavlović i Kompanija, i kao bronzani odlivak (slika 4) sa slike iz knjige Milenka M. Vukovića: „Kralj Petar od rođenja do smrti”, Beograd 1924, str 80. Bronzana medalja kralja Petra se nalazila u Starom dvoru kod velikog stepeništa, sve do 1944, kada joj se gubi svaki trag.

Na aversu medalje (slika 1) se nalazi levi profil kralja Petra u generalskoj uniformi sa odlikovanjima. Vide se samo deo lanca Ordena kneza Lazara i lente Belog Orla. S leve strane medalje, u polukrugu je natpis „ПЕТАР I.”, a s desne „КРАЉ СРБИЈЕ”. Dole levo, uz ivicu, se nalaze inicijali vajara Đorda Jovanovića: „J. J.”, a desno, ispod poprsja, latinski natpis „J. Christalbaruer”, ime bečke radionice koja je kovala medalju. Iako njen osnivač Jozef Kristijan Kristalbauer (1827-1897) više nije bio među živima, firma je uspešno radila do Prvog svetskog rata. Na rubu medalje je utisnut kvadratni žig fabrikanta sa latiničnim slovima J.C. i slovo „A” kao oznaka Beča.

Na reversu medalje (slika 2) se uz ivicu nalazi venac od lovovore grančice, s leve, i hrastove grančice s desne strane. Na spoju grančica su ukršteni mač i zastava. Između njih je izlazeće Sunce sa zracima, a iznad Sunca natpis: „ЗА УСПОМЕНУ ИЗБОРА КРАЉА ПЕТРА I. 1804-1903.”

Medalja je prečnika 35 mm, kovana od srebra pa pozlaćena. Medalja se nosila na levoj strani prsiju o beloj traci širine 40 mm sa crvenim i plavim prugama na krajevima, širine po 5 mm (Zbornik zakona i uredaba LVIII, 1903, 809).

Medalje iz 1903. godine su pakovane u crvene kutije sa ukošenim natpisom na poklopcu: „МЕДАЉА КРАЉА ПЕТАР I.” Posle toga svi su je skraćeno zvali „Medalja kralja Petra.” Na unutrašnjoj strani poklopcu kutije, isto ukoso, nalazi se natpis „МИЛАН АРСЕНИЈЕВИЋ И КОМПАНИЈА – БЕОГРАД” Dimenzije kutije su 10×6,7×2,5 cm.

Medalja je kasnije, bez izmena i žigova, kovana bar još dva puta, uvek od pozlaćene bronce. Drugo izdanje je pakованo u kutije fuzionisane Arsenijevićeve juvelirnice „АРСЕНИЈЕВИЋ И ПАВЛОВИЋ КОМП.” a treće izdanje, pred Drugi svetski rat, u kutije sa natpisom „МИЛАН СТЕФАНОВИЋ” Milan Stefanović je bio dvorski juvelir i liferant ordena. Imao je radnju na početku Knez Mihajlove ulice, na današnjem mestu „ispod sata”. Stariji članovi SND ga se još uvek sećaju, a neki su, poput autora ovog članka, od g. Stefanovića kupovali ugljenisane minijature, izvučene iz zgarista koje ostalo od njegove radnje posle nemačkog bombardovanja 6. aprila 1941. godine.

Rusko-srpska faleristika II

Ruski car Aleksandar III (1881-1894)

Ruska spomenica Bitke na Kosovu, 1889.

Proslavljajući 1889. godine 500-godišnjicu Bitke na Kosovu, a koje u to vreme još nije bilo oslobođeno od Turaka i pripojeno Kraljevini Srbiji, izdat je veći broj spomenica i medalja sa motivima Vidovdanskog kulta. Centralna proslava obavljala se u Kruševcu, u prisustvu mladog kralja Aleksandra Obrenovića, čije je miropomazanje tom prilikom obavljeno u manastiru Žiča.

Od stranih medalja izdatih ovim povodom, poznata nam je samo jedna. To je vrlo retka ruska spomenica Kosovskog jubileja, koja nam je poznata iz kataloga medalja iz zbirke Narodnog muzeja u Beogradu, autora Nade Todorović. Fotografija ove medalje, koja do sada nije objavljivana, predstavlja primerak iz zbirke Narodnog muzeja.

Medalja je iskovana od bakra, promera 27 mm, sa izjedna iskovanim ušicom. Na njenom aversu je panorama grada Kruševca, sa natpisom KRUŠEVAC u odsečku dole. Na reversu je natpis u šest redova: 1389 / 15 ЈУНЯ / БЫТВА НА / КОССОВЫХ ПОЛЯХЪ / ПРОТИВЪ МУРАДОВИ I.

Ruske medalje, medaljoni, oznake i vojni žetoni vezani za Srbiju i druge balkanske zemlje od 1711. do 1999. godine

Poseta crnogorskog kralja Nikole ruskom caru, 1912.

Povodom priprema za napad na Tursku 1912. godine, crnogorski kralj Nikola preuzeo je put u Rusiju, da bi obezbedio pomoć carske Rusije u borbi za oslobođenje srpskih, bugarskih, grčkih i crnogorskih teritorija koje su još uvek bile pod turskim jarmom. Na tom putu zadržao se od 29. januara do 3. februara (po starom kalendaru). Car Nikolaj II lepo ga je dočekao u toj diplomatskoj misiji, pa je tim povodom čak iskovana i jedna prigodna „stolna medalja”, sa natpisima na francuskom jeziku.

Medalja je iskovana od pozlaćenog srebra, prečnika 60 mm. Na njenom aversu nalaze se biste ruskog cara, u svečanoj uniformi, i crnogorskog kralja u narodnoj nošnji, okrenuti na desno. Iza njihovih likova su natpisi NICOLAS II - NICOLAS I. Ispod careve biste na levoj strani dole je signatura autora medalje - TONY SZIRMA.

Na reversu je venac koji se sastoji od palmine grane levo i lovoroće grane desno, a koje su u donjem delu spojene buketom cveća. U tom vencu, u gornjem delu polja je natpis SR. PETERSBOURG / 29. JANVIER - 3 FEVRIER / 1912. Ispod toga je pravougaona pločica s natpisom HOMAGE RESPECTUEUX DE L'AUTEUR.

Žeton sa datumima srpskih ratova za oslobođenje

U svojoj knjizi „Žetoni Rossiskoj Imperiji“ (Moskva 1998), E. D. Gribanov pod br. 204 na 259. strani prikazuje žeton koji naziva „neizvesnim“. Međutim, prema datumima koji se nalaze na tom vojnom žetonu, „1875-1878“ i „1912“, a koji

predstavljaju datume oslobođilačkih ratova Srbije i Crne Gore protiv Turske, može se zaključiti da je i ovo rusko izdanje vezano za naše narode. Ovo tim više što se na istom žetonu, pored ruske, nalazi i srpska trobojka. Žeton je u obliku romba veličine 55x40 mm, koji je osbaran belom bojom. U njegovoj sredini je beli krst na plavom polju oivičenom zelenim vencem. Krst stoji na crvenom polumesecu. U gornjem delu polja žetona nalazi se srpska crveno-plavo-bela trobojka, a u donjem ruska belo-plavo-crvena. Sa leve strane je datum 1912, a sa desne 1875-1878. Revers je prazan.

Znacenje krsta 25-godišnjice pokroviteljstva crnogorskog kralja nad 15. ruskim streljačkim pukom, 1914.

U carskoj Rusiji bio je običaj da se prema pojedinim vladarima iskaže posebna čast, tako što bi im se poverilo starateljstvo (patronaža) nad pojedinim pukovima. Tako je 15. streljački puk 1889. godine bio proglašen CRNOGORSKIM pukom, jer je starateljstvo nad njim (rus. šefstvo) bilo povereno crnogorskom knjazu Nikoli I.

Proslavlјajući 25-godišnjicu pokroviteljstva crnogorskog vladara, ovaj streljački puk izdao je 27. aprila 1914. godine spomen krst u obliku crnogorskog ordena Danila I, veličine 43x37 mm. Na crno emajliranom zlatnom krstu u sredini je crveno emajlirani

medaljon sa zlatnim inicijalima HI, iznad kojih je zlatna kruna. Na gornjem kraku krsta je rimska brojka XXV, a na donjem datum 15 / МАЈ. Godine jubileja nalaze se na levom i desnom kraku: 1889 - 1914.

medaljon sa zlatnim inicijalima HI, iznad kojih je zlatna kruna. Na gornjem kraku krsta je rimska brojka XXV, a na donjem datum 15 / МАЈ. Godine jubileja nalaze se na levom i desnom kraku: 1889 - 1914.

Znak 14. pešadijskog Olenjeckog puka srpskog kralja Petra I

Ovaj znak ne možemo u potpunosti smatrati rusko-srpskim, jer je izdat pre nego što je starešinstvo nad pukom iz Olenjecka (severoistočno od Sankt Petersburga) povereno srpskom kralju Petru I Karadorđeviću. Ovaj puk osnovao je ruski car Pavle I 1798. godine. Povodom proslave 100-godišnjice postojanja, izdat je atraktivni jubilarni znak puka u obliku zlatnog belo emajliranog malteškog krsta. Na gornjem kraku krsta je brojka 14, na donjem inicijal „П“, a na levom i desnom kraku inicijali „О“ (levo) i „П“ (desno). Između krakova kr-

sta nalazi se svetloplavo emajlirani zlatni venac, u čijem su centru ukršteni zlatni monogrami careva Pavla I i Nikole II. U donjem delu venca navedene su zlatnim slovima godine jubileja: 1798-1898.

Pored ovog jubilarnog krsta, postoji još najmanje jedna oznaka istog pešadijskog puka. Ta jedna koja nam je poznata, izdata je takođe povodom proslave 100-godišnjice.

Ona ima oblik medalje sa ušicom, a iskovana je od bronce, prečnika 42 mm.

Na aversu je u sredini ruski carski grb, iznad nje-

ga je traka sa natpisom ЗА ВАРИШАВУ / 25-26 АВГ. 1831, a dole polukružni natpis ЗА СЕВАСТОПОЛЬ 1854-55. Na re-

versu je u sredini brojka 100, a oko nje natpis 14 ПВХ.

Znak Slovenskog društva u Moskvi, 1914.

Predava humanitarno (vsepomagateljno) slavjansko-patriotsko društvo koje je izdalo ovu prelepnu oznaku nosi opšti naziv „slovensko“, ono je bilo isključivo namenjeno pravoslavnim Južnim Slovenima – Srbsima, Crnogorcima i Bugarima.

Ova oznaka ustanovljena je 18. oktobra 1914. godine (po starom kalendaru), a izrađena je u obliku ruskog carskog dvo-glavog orla, sa krunom na vrhu i sa „kombinovanim“ južnoslovenskim krstom na grudima orla. Gornji krak krsta preuzet je od crnogorskog ordena Danila I. Levi i desni krakovi su isti kao kod srpskog ordena Svetog Save, a donji krak krsta preuzet je od bugarskog Ordena za građanske zasluge. U sredini je zlatni crveno emajlirani medaljon sa zlatnim inicijalima СВО, što je skraćenica za СЛАВЯНСКО ВСПОМАГАТЕЛНО ОБЩЕСТВО.

Ovaj počasni znak bio je izdat u dve klase: kod prve klase, zlatne, orao je svetlo oksidiran, a sve ostalo izrađeno je od zlata; kod 2. klase, srebrne, orao je od zlata a sve ostalo od srebra. Znak 1. klase dodeljivao se počasnim članovima Društva i onima čije su donacije bile najmanje 500 rubalja. Znak 2. klase dodeljivao se doživotnim članovima i onima čije su donacije iznosile najmanje 100 rubalja.

„NOVA SERBIA CONSTITUTA”

DOPUNE PREMA ISTRAŽIVANJIMA GEORGIJA ORLOVA

Medalja iz zbirke Ermitaža

U prošlom broju našeg časopisa „dinar”, kao ni u radu gosp. Stolice, objavljenom u našem časopisu „Numizmatičar”, nisu korišćene vrlo korisne informacije koje je, pod prednjim naslovom, objavio G. Orlov u *Istorijskom časopisu XVIII*, Beograd 1971, str. 293-296, plus tabla. U ovom radu najpre se iznose kritike na podatke koje je objavio Lj. Nedeljković, a preuzeo N. Todorović, zatim se iznose ranije nepoznate činjenice do kojih je autor došao uvidom u dokumentaciju lenjingradskog Ermitaža i u konsultacijama sa E. Ščukinom, šefom odeljenja medalja u tom muzeju. Potom donosi odlične fotografije ovih medalja iz zbirke Ermitaža i zbirke u Kembriđu. Zbog ograničenog prostora mi ćemo ovde navesti samo nekoliko važnih podataka, a čitaoce upućujemo na pomenutu studiju G. Orlova, čije smo bibliografske podatke napred naveli.

Medalju izdatu u čast osnivanja naselja „Nova Srbija” i tvrdave „Sveta Jelisaveta” (kasnije mesto po imenu Kirovgrad u Ukrajini), izdala je carica Katarina II „u sastavu retrospektivne serije medalja, u spomen važnijih događaja za vreme vladavine carice Jelisavete”, a po sugestiji čuvenog ruskog naučnika Mihaila Vasiljevića Lomonosova (1711-1765).

Do prvog izdanja (u St. Petersburg kovnici), bez obzira što na medalji stoji datum 1754, došlo je tek nakon 1772. go-

dine, a iskovane su dve serije: zlatne medalje promera 64 mm i težine 138 g, i srebrne medalje istog promera, težine 102,23 g. Medalju su dizajnirali Georg Vehter (avers) i njegov brat Johan Vehter (revers). Ispod biste carice na aversu ove prve („originalne”) medalje nalazi se signatura gravera „G. WECHTER V.”

Kasnije je ruski medaljer Timotej Ivanov izradio „kopiju te medalje kovanu u srebru, razmara 64 mm i 106 grama težine”. Postoje, tvrdi Orlov, i varijante ove medalje sa inicijalima F. Gassa, a u XIX veku V. Klenikov je izradio kopiju u bronzi. Primeri iz raznih serija ove veoma retke medalje razlikuju se i u stilu i „rasporedu tačaka” u skraćenicama caričnih titula na aversu. Interesantan je i opis reversa koji daje Orlov, a koji se po tumačenju simbolike razlikuje od drugih. On kaže:

„Na reversu je predstava - personifikacija Rusije u ruhu antičke boginje sa šlemom na glavi koja drži u levoj ruci kopije, oslanjajući se na ovalni štit, na kojem je državni grb Rusije - dvoglavi orao. Oko nje je zemljoradničko oruđe, i to: ralo, kosa, vile, grabulje, ašov, a naokolo po zemlji nalaže se različiti plodovi. Personifikacija pruža desnu ruku prema graničnom stubu, na vrhu kojega je ruski državni grb. U daljinu je ograda iza koje su drvoređi i silueta planinskih vrhova”.

Rimski carevi u Bakraču

U periodu od 1930. godine pa sve do početka II Svetskog rata najplodniji autori na temu numizmatike bili su dr Jozo Petrović i N. Žega. Evo šta kaže između ostalog G. Žega u dnevnom listu „Vreme” iz marta meseca 1935. godine: „... Najveći kupci starinskoga novca su kundžije i sajdžije. Oni, bakaruče izmene na kantar i plate minimalnu cenu. Posle tогa ih pretupe i izrade od njih potrebne sudove...”.

Najveći prodavci bakarnoga novca bili su seljaci-zemljoradnici koji su tokom oranža nailazili na velike količine istog. Stoga ako vam se u kući ili stanu nude bakrač ili kazanče iz perioda pre II Svetskog rata budite vjedeni da je u njega pretopljen bar jedan od rimskih careva.

Doživotni članovi SND (nastavak liste iz prošlog broja*)

- 031 - Nebojša STEVANOVIĆ - Aarburg, Švajcarska
- 032 - Bogdan M. KOPRIVICA - Beograd
- 033 - Rastko M. KOPRIVICA - Beograd
- 034 - Svetolik KOVACHEVIĆ - Toronto, Kanada
- 035 - Robert EGERIĆ - Arlov, Švedska
- 036 - Vladimir SPASIĆ - Budimpešta, Mađarska

*Izvinjavamo se gosp. Veliboru RANKOVIĆU što smo u prethodnoj liste, objavljene u prošlom broju, njegovo prezime pogrešno naveli kao RANKOVIĆ.

Timur TEZER

Turska medalja za Bosnu, 1850.

Kada je šesnaestogodišnji sultan Abdulmedžid 1839. godine stupio na presto Oтомanskог царства, doneo je odluku da ubrza спровођење реформи које су постепено трансформисале остало царство. Нјеговим „Гулхане декретом“ започиње нови период реформи, такозваних „тазимата“, које су означиле карактер његове владавине.

У северозападном џошку огромне отоманске територије налазила се Босна. Овде је Абдулмеджидов претходник, Мехмед II, ограничио структуру снаге локалне власти, тако што је укинуо феудални систем poreza и власништва над земљом. Пре тога, Босном је владала група од 48 бегова, крупних поседника земље, чији је колективни назив био „Капетанат“. Ова privilegovana властела били су посебна класа - конзервативни јуžнословенски мусимани који су поседовали сву земљу у Босни и сами разрезвали poreze на локално становништво. Они су управљали босанском територијом неовисно од централне отоманске власти, а као надокнаду за тако широку autonomiju snahdevali su sultana trupama које су овде прикупљали када је то сultanu требало.

Реформе Мехмеда II налије су на ћесток otpor ове властеле, dok је fermans (dekret) познат по имени Hatişerif od Gulhane (donet 1839. године), прouзроковао отворену побunu против новог sultana

Abdulmedžida. Tim dekretom garantovana je правна и друштвена jednakost хришћана и јевреја на свим отоманским територијама. Сви поданици Порте, без обзира на веру, клаш или расу, проглашени су равноправним i називани истим именом - поданик (табоа). То је истовремено значило да су porezi које су плаћали не-мусимани сада били исти као и porezi за мусиманске поданике. Time су свакако драстично смањени приходи од poreza који су убирали локални бегови.

Слаба контрола над Босном од стране централне отоманске власти, претила је да на Balkanu доде до intervencije Austrije i Rusije. На срећу Турске, ове две монархије, већији ривали, нису се могли нагодити о врсти акција које је требало спровести i o начину njene podele Bosne, Hercegovine i dela Srbije који је још био под турском влашћу. У сваком случају, за отоманском власт није било другог избора него да се пошаље војска у Босну која би обуздала босанске бегове. До тога је коначно дошло 1850. године када порта шаље на Босну јаке snage на čijem је челу био Omer-paša

Latif (Latfi). Omer је bio потурченијак srpskog porekla iz Vojne krajine који је dezertirao из austrijske војске у Босну, да би се прикључио турској војsci, у којој је брзо напредовао до највишиh činova. Сада је враћен у Босну да угуши побуну самоволjne локалне властеле. Пора-

OMER-PAŠA LATAS

Omer-paša Latas bio je turski mušir (maršal), rođen 1806. godine u zaseoku Latasi u Janjoj Guri kod Plaškog, umro 1871. u Carigradu. Roden je u srpskoj graničarskoj porodici i nazvan Mihajlo-Mićo. Završio je kадетску школу u Gospicu i služio u kрајишкоj vojsci. Prebegao je 1827. godine u Bosnu i prešao na islam, uvezviši име Omer. Bio je nastavnik u carigradskoj vojnoj школи, где му је bio učenik prestolonaslednik Abdulmedžid, koji га је, поставши sultan (1839) unapredio u zvanje paše.

Omer-paša se istakao као војсковода. Sudelovao је u бorbama protiv sultanovih odmetnika u Siriji (1840. i 1845.), porazio бунтовнике u Albaniji (1842) i Kurdistangu (1846.). U Bosni je krvavo ugušio ustanak (1850-51) који су дигли аге и бегови zbog sultanovih reformi.

Bio je komandant turske војске u Krimskom ratu (1853-56). U tursko-crнogorskom ratу (1861-62) заповедао је турској војсци i doveo Crnu Goru u položaj iz kojeg је spašena само zauzimanjem velesila.

zio je hercegovačke muslimane u bici kod Mostara, a potom je konsolidovao svoje snage da bi postigao nove pobeđe na svim stranama, a to je dva desetaka većih i manjih bitaka. U tim borbama poginulo je više od 2500 bosansko-hercegovačkih muslimana. Omer-paša Latif proglašen je za heroja, a kasnije se posebno istakao svojom hrabrošću u Krimskom ratu.

MEDALJA ZA BOSNU, ili Turska spomenica horbi Omer paše Latasa u Bosni, dodeljivana je turskim vojnicima koji su se borili u suzbijajućoj pobuni, a takođe i gradanskim licima koja su pokazala svoju lojalnost carskoj vlasti. Ne postoji dokumenat u kojem bi bilo objavljeno koliko je ovih medalja iskovano i dodeljeno.

Medalja ima prečnik 36 mm, a izradjivana je od srebra, zlata i verovatno bronze. (Prema postoji izveštaj da je vidjena bronzana medalja, ona se u literaturi ne pojavljuje, kao ni u poznatim kolekcijama). Takođe postoji izveštaj o postojanju pozlaćene srebrne medalje, ali izgleda da je do pozlate došlo naknadno. Opšte je pravilo bilo da se turske zlatne medalje kuju od kvalitetnog zlata (solid gold).

Čak su i za vreme I svetskog rata, kada se do zlata teško dođe, tako da „Imtiyaz“ i „Liyakat“ medalje kovane od zlata visoke čistotе.

Na aversu Medalje za Bosnu nalazi se tugra sultana Abdulmedžida I. Mimo toga medalja je potpuno ravna na aversu, izuzev što ima izdignut rub. Revers ima šire uzdignuti rub oko opsega, kao i dekorativni dizajn (venac) oko ruba. Unutar toga su polumesec i zvezda okrenuti na desno, iznad široke spiralne trake sa natpisom arapskim pismom u značenju „BOSNA“ i „SENE (godina) 1266“ (ca. 1850. godina n.e.)

Originalna traka trebala bi biti izradena od crvene svile, širine 22 mm, sa 2 mm širokim zelenim prugama udaljenim 1 mm od ivice trake. Smatra se da je ovo bila standardna traka za sve otomanske ratne spomenice do vremena Abdulmedžida II. Mnogi primerci koje danas možemo videti, ako uopšte imaju traku, nemaju originalne trake. Primerak prikazan na slici 2 ima tipičnu traku koja se koristila za turske medalje Krimskog rata - bledo ružičastožuta (boja lososa) sa tamnozelenim rubovima. ■

TERMINOLOGIJA

nazivi za razne oblasti kolekcionarstva i za srođne nauke

NUMIZMATIKA (grč.)	Nauka koja se bavi proučavanjem i skupljanjem kovanog novca; pravljenje zbirki takvog novca. <i>Rečnik II</i> , str. 31.
NOTAFILIIJA	(engl. <i>Notaphily</i>) - Oblast numizmatike koja podrazumeva proučavanje i skupljanje papirnog novca. <i>Pick²</i> , str. 249.
SKRIPOFILIIJA*	SKRIP (engl.) Potvrda koja se izdaje za još u celosti neisplaćene državne hartije od vrednosti. <i>Vujaklija³</i> , str. 888. [*Proučavanje i skupljanje akcija i drugih hartija od vrednosti].
ŽETONISTIKA*	Žeton (fr.) metalna okrugla pločica koja zamenjuje novac. <i>Rečnik II</i> , str. 31. [*Proučavanje i skupljanje žetona].
FALERISTIKA	Nauka o odlikovanjima, ogrank numizmatike. <i>Nikolić⁴</i> , str. 5.
SIGNUMANISTIKA*	SIGNUM (lat.) - Oznaka, znak, obeležje, (amblem). <i>Vujaklija</i> , str. 870. [*Proučavanje i skupljanje vojnih i drugih oznaka].
FILATELIJA	(grč.) Sabiranje i proučavanje poštanskih maraka i dr. poštanskih vrednota. <i>Rečnik VI</i> , str. 669.
KARTOFILIIJA	Skupljanje razglednica.
EKSLIBRISTIKA*	EX LIBRIS (lat. „iz knjige“) - Oznaka vlasništva knjige u obliku nalepnice ukrašene imenom vlasnika, slikom, grbom, ili drugim crtežima. <i>Enciklopedija⁵</i> II, str. 649. [*Proučavanje i skupljanje ekslibrisa].
GENEALOGIJA* (grč.)	Pomoćna istorijska nauka o rođoslovima istorijskih ličnosti; rođoslov. <i>Rečnik I</i> , str. 476; [*Nauka o rođoslovju].
HERALDIKA (fr.)	Pomoćna istorijska nauka koja proučava grbove. <i>Rečnik VI</i> , str. 724.
SFRAGISTIKA (grč.)	Pomoćna istorijska nauka koja proučava pečate. <i>Rečnik VI</i> , str. 115; takođe: SIGLOGRAFIJA (lat.) Opisivanje pečata. <i>Vujaklija</i> , str. 869.
VEKSILOGIJA*	VEXILUM (lat.) - Zastava rimskog odreda. <i>Sveznanje⁶</i> I, str. 335. [*Nauka koja proučava zastave].

¹ REČNIK SRPSKOHRVATSKOG JEZIKA, Knj. I-VI, Novi Sad - Zagreb 1967-1976.

² Albert Pick: PAPIERGELD LEXIKON. München 1978.

³ Milan Vujaklija: LEKSikon STRANIH REČI I IZRaza. Prosveta, Beograd 1954.

⁴ Desanka Nikolić: NAŠA ODLIKOVANJA. Beograd 1971.

⁵ OPĆA ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVENTSKOG LEKSIKOGRAFSKOG ZAVODA, Knj. I-VI, Zagreb 1967-1976.

⁶ P. M. Petrović: SVEZNANJE - Opšti enciklopedijski leksikon, I-II, Beograd 1937.

Nenad BELOŠ

PODMORNICE – ZNAČKE I PRIZNANJA PODMORNIČARA U JNA – VJ

Nastanak i razvoj podmornica

Podmorničarstvo u Jugoslaviji ima dugu tradiciju. Naše prve dve podmornice sa dičnim imenima „Hrabi“ i „Nebojša“ sagrađene su u Engleskoj. One su bile ponos i činile su olitnu snagu Ratne mornarice Kraljevine Jugoslavije. Iz luke Tivat brodom su prebaćene u Englesku posebno odabrano posade da bi ih preuzele. Tadašnja štampa pozitivno se izrazila o njihovom disciplinovanom i stručnom shvatanju dužnosti podmorničara, motivisanosti i uspešnoj obuci.

To podmornice, zajedno sa matičnim brodom, činile su prvu podmorničku grupu koja je poslužila za obuku više generacija podmorničara.

Odmah posle nabavke podmornica iz Engleske, ugovorene su i izgrađene još dve novije i modernije podmornice u Francuskoj. To su bile podmornice „Smeđi“ i „Osvetnik“, koje su uplovile u domaće vode decembra 1929. godine. Već te prve četiri podmornice činile su respektivnu snagu Ratne mornarice Kraljevine Jugoslavije.

Započetak posleratnog podmorničarstva užet je datum 23. avgust 1945. godine, kada je na podmornici „Nebojša“ na putu za domovinu u Bariju (Italija) prvi put dignuta zastava nove Jugoslavije (DFJ). Podmornica „Nebojša“ je iz Barija dosegla u Split krajem avgusta 1945. godine. U toku 1946. godine je remontovana i ušla u sastav novoformirane Brodsko-podoficirske škole u Puli. Već 1951. godine u sastav Ratne mornarice ulazi podmornica „Sava“, a u to vreme opremljena je i džepna podmornica „Mališan“ P-901, koja nije dala željene rezultate, pa je već 1958. godine izašla iz sastava Ratne mornarice i predata Tehničkom muzeju u Zagrebu.

Kao dela domaćih konstruktora u flotni sastav upisane su dve nove podmorni-

ce „Sutjeska“ P-811, izgrađena 1960., i „Neretva“ P-812, izgrađena 1961. godine.

Od 1961. do 1979. godine naše posleratno podmorničarstvo doživljava svoju punu afirmaciju. U toj dekadi projektuje se i gradi značajna serija novih podmornica. Prva podmornica iz serije dobija oznaku „B-71“ i nazvana je „Heroj“ P-821, a u sastav Ratne mornarice ušla je 1968. godine. Druga podmornica dobila je naziv „Junak“ P-822 i ušla u sastav Ratne mornarice aprila 1970. godine. Treća podmornica iz ove serije dobija naziv „Uskok“ P-823 i ulazi u sastav Ratne mornarice krajem 1970. godine. Ujedno je to bio period kada se obuka i vežbe podmorničara sve više prilagođavaju ratnim uslovima, i stižu nova saznanja za dalji razvoj podmornica i podmorničarstva u celini.

Slika 1. Podmornica „Heroj“ P-821

Sedamdesetih godina projektuju se i grade još modernije podmornice, tako 1978. godine iz druge serije „B-72“, za Dan JNA ulazi i prva podmornica u sastav Ratne mornarice koja dobija naziv „Sava“ P-831, a 1980. godine u sastav Ratne mornarice ulazi i druga podmornica iz ove serije, koja dobija naziv „Dreva“ P-832. Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina počinje gradnja džepnih podmornica (za diverzantska dejstva) koja će trajati sve do 1988. godine. Krajem 1983. godine u sastav Ratne mornarice ušla je prva podmornica ove serije, podmornica pod nazivom „Tisa“ P-911, a 1984. godine i druga pod-

nazivom „Una“ P-921, a pri kraju ovog razdoblja i podmornica „Zeta“ P-913. Gradnjom ovih diverzantskih podmornica borbena moć jedinica Ratne mornarice je znatno povećana.

Kako postati podmorničar?

Da bi neko postao podmorničar, posred opredeljenosti i dobrovoljnosti za taj poziv, potrebno je da ima završenu srednju vojnu školu ili Vojnu akademiju pomorskog smera. Ne postoji, naime, u obrazovnom sistemu posebna škola za podmorničare, jer se kada za taj poziv školjuje u jedinici na podmorničarskom kursu. Pored toga, potrebno je izvršiti preglede i utvrditi zdravstvenu sposobnost. Ukoliko kandidat ispunjava date uslove i uslove konkursa, stupa u jedinicu i prima se u sastav 88. flote podmorničara, i upućuje na šestomesečni kurs za prekvalifikaciju za službu na podmornicama, sa kojim se vrši osposobljavanje za život i rad na podmornici. Nakon toga sledi kurs od tri meseca, gde se vrši obuka uže specijalnosti, koja podrazumeva usku specijalizaciju za dužnosti motoriste, električara, torpediste, veziste, a za oficire i obuku navigacije oružnim sistemima i taktičke upotrebe podmornica. Time obuka podmorničara još nije gotova. Sledi kursevi za više i dopunske dužnosti koje podrazumevaju vršenje još jedne dopunske uže specijalnosti na podmornici. Tek kada se sve to prođe, i nakon položenog ispita za samostalno obavljanje funkcionalne dužnosti, koji se polaze pred komisijom, može se reći da je kandidat postao podmorničar.

Podmorničarska značka

Naredbom Vrhovnog komandanta oružanih snaga, maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita, 1961. godine ustanovljena je

mornare, podoficire i oficire podmorničarskog plovne jedinice. Značka je izrađena od bakra, visine 55 mm, i cela je srebrno pozlaćana. Avers predstavlja polobod na čijem se vrhu nalazi crvena zvezda petokraka, a rewers je silueta podmornice. Značka je u potpunosti ispunjena, a ispod podmornice je postavljeno reljefno talasasto more. Gornji deo značke je prazan, a na romboidnim stranama se nalaze reljefno poslikana sila sa sidrenim konopcima. Revers značke je blago udubljen, što joj daje depresiju na aversu. U centralnom delu je vijak sa maticom. Na vijku se nosi podpis proizvođača (IKOM - Zagreb). Pravilom je predviđeno da se značka nosi na levoj strani bluze u visini gradi.

Slika 2. Podmorničarska značka za mornare, podoficire i oficire Ratne mornarice u periodu 1961-1970.

Novo pravilo o podmorničarskoj znački propisano je 1970. godine. Novim pravilnikom Državnog sekretara za narodnu odbranu, general-pukovnika Nikole Ljubića u to vreme, ustanovljene su podmorničarske značke za aktivne podoficire i oficire Ratne mornarice.

Značka za aktivna vojna lica je izrađena sa jednim, a za vojniku-mornare sa drugim reljefom. Rešenje o pravu na nošenje podmorničarske značke i rešenje o njenom dodeljivanju u trajno vlasništvo donosi starešina plovne jedinice podmorničara. Podmorničarska značka se nosi samo na vojnoj uniformi. Nosi se sa leve strane grudi, na tamnoplavoj bluzi iznad gornjeg dugmeta, a na bluzi bele i kaki boje na sredini gornjeg džepa.

Podmorničarska značka za aktivni sastav je srebrna i zlatna. Srebrna i zlatna značka su po obliku i veličini iste. Na srebrnoj podmorničarskoj silueta podmornice je u boji srebra, a na zlatnoj je pozlaćena. Pravo na nošenje srebrne podmorničarske značke stiče podoficir odnosno oficir kada, po završenom kursu za preobuku podmorničara i položenog is-

pita za podmorničara, bude raspoređen na službu na podmornicu ili komandu plovne jedinice podmornica. Mornari za vreme služenja vojnog roka na podmornicama nose podmorničarsku značku ustanovljenu 1961. godine za mornare podoficire i oficire, koja je promenila namenu i koja je propisana zakonom o odeći u Jugoslovenskoj narodnoj armiji iz 1971. i 1989. godine.

Aktivni podoficir, odnosno oficir koji bude iskrcan sa podmornice, odnosno premešten iz komande plovne jedinice podmornica pre nego što provede pet godina u toj službi, dužan je da vrati srebrni podmorničarski znak. Ako kojim slučajem bude iskrcan sa podmornice, odnosno premešten iz komande plovne jedinice podmornica, posle provedenih pet godina službe, ima pravo da i dalje nosi srebrnu podmorničarsku značku koja mu se dodjeljuje u trajno vlasništvo, ako nije stekao pravo na nošenje zlatne podmorničarske značke.

Pravo na nošenje zlatne podmorničarske značke stiče aktivni podoficir i oficir koji u sastavu plovnih jedinica podmornica provede deset godina službe. Pod tim uslovom aktivni podoficir, odnosno oficir, dobija zlatni podmorničarski znak u trajno vlasništvo. Nakon dobijanja zlatnog podmorničarskog znaka (značke) dužan je da vrati srebrni podmorničarski znak.

Slika 3. Podmorničarska značka za aktivna vojna lica (RM - JNA) u vremenu 1970-1991.

Podmorničarska značka se dodeljuje aktivnim podoficirima i oficirima ratne mornarice kao znak priznanja za službu na podmornici. Uz zlatni i srebrni podmorničarski znak kod dodele u trajno vlasništvo izdaje se uverenje u vidu diplome.

Podmorničarska značka predstavlja lovorov venac na čijem se vrhu nalazi crvena petokraka zvezda, a na sredini pravu reljefnu siluetu podmornice. Unutar lovorovog venca, gornji deo značke je prazan, donji deo je ispunjen reljefnim

morem plave boje u čijem se centru nalazi mornaričko sidro, i izlazecim suncem sa zracima žute boje. Ona je izrađena od srebra finoće 900/1000. Lovorov venac je posrebreno patiniran. Revers značke je ravan i gladak sa zavrtnjem u sredini i evidencijom brojem. Dimenzije podmorničarske značke su: visina 38 mm, širina 46 mm. Kod podmorničarske zlatne značke silueta podmornice je pozlaćena četvrtastokaratnim zlatom.

Primerci izrađeni u periodu 1970-1974. godine su blago povijeni, sa signaturama (žigovima) za plemeniti metal i imenom proizvođača. Zavrstan je od tombaka i srebrno patiniran. Primerci podmorničarskih značaka izrađeni u periodu 1974-1991. izrađivani su od tombaka. Revers značke je ravan i gladak sa evidencijom brojem i zavrtnjem od bronce. Godine 1976. izrađeni su minijaturni znaci koji po obliku i izgledu odgovaraju podmorničarskim značkama podoficira i oficira, s time što je zlatni podmorničarski znak ceo pozlaćen. Revers je ravan, na njemu je igla pribadala oko koje je kružna signatura proizvođača značke (IKOM-Zagreb). Minijaturni podmorničarski znak je visine 16,5 mm i širine 19 mm.

Podmorničarska značka za vojnike-mornare odgovara opisanoj znački iz 1961. godine. Uz značku nije izrađena nijansa minijatura. Vojnici-mornari nakon odsluženja vojnog roka u sastavu jedinice podmornica dužni su značku vratiti komandi podmornica, koja ju je i dodelila stupanjem na službu u sastav podmornica. Značke nastale u periodu 1970-1990. godine, ravne su i glatke.

Nakon raspada SFR Jugoslavije u toku 1991. i 1992. godine, Srbija i Crna Gora formirale su SR Jugoslaviju Ustavom donetim 27. aprila 1992. godine. Ratna mornarica Jugoslovenske narodne Armije preimenovana je 9. juna 1992. godine u Ratnu mornaricu Vojske Jugoslavije. Tada je zvanično prestala i važnost formacijskih oznaka Ratne mornarice - JNA. Ministar za odbranu SRS, Pavle Bulatović, propisao je 22. januara 1998. godine Pravilnik o plaketama i značkama Vojske Jugoslavije. Članom 26 propisana je i podmorničarska značka profesionalnim oficirima i profesionalnim podoficirima Ratne mornarice.

Osnova nove značke sastoji se iz kompozicije dvoglavog orla koji u kandilima drži stilizovano admiralsko zatočiće. Na zatočiće je aplikovan trouglasti štit sa zvezdom.

morničara: stilizovana silueta podmornice, patinirano sidro i stilizacija dva heraldička delfina. Sidro i štit su na grudima orla, a stilizacija krila i repa je tako izvedena da čini okvir oko sidra i štita. Kljunovi su široki otvoreni sa ispruženim jezicima. Osnova štita je tamnoplasa. Podmorničarska značka je izrađena od srebra finote 999/1000. Poledina značka je glatka i ravna, sa vijkom, maticom, evidencijom brojem i oznakom proizvođača. Najveća visina značke je 56 mm, a najveća širina 46 mm.

Slika 4. Podmorničarska značka oficira i podoficira VJ, propisana pravilnikom iz 1998. godine

Podmorničarska značka može biti srebrna ili zlatna, ali su obe iste veličine i oblike. Na srebrnoj podmorničarskoj znački su pozlaćeni kljunovi sa jezicima, admiritetno sidro, kandže, štit i silueta podmornice. Zlatna podmorničarska značka neima posrebrenih elemenata. Podmorni-

čarska značka nosi se samo na vojnoj uniformi. Pravilnikom o plaketama i značkama Vojske Jugoslavije propisan je izgled i način sticanja podmorničarske značke, ali ona još nije izrađena. O izradi i raspodeli podmorničarskih značaka ustanovljениh ovim pravilnikom, stara se Komanda Ratne mornarice u svojoj nadležnosti. Prava o sticanju i nošenju podmorničarskih značaka identična su Pravilniku o podmorničarskoj znački iz 1970. godine, uz dopunu da se značka predaje pred strojem pripadnika plovne jedinice podmornica. Značku predaje starešina koji je doneo rešenje o pravu na nošenje ili rešenje o njenom dodeljivanju u trajno vlasništvo, a istu može predati i starešina koga on ovlasti. Profesionalnom oficiru, odnosno podoliciru, koji izgubi podmorničarsku značku, nova značka se može izdati uz naplatu njene stvarne cene koštana tokom izrade i distribucije.

Specifičnost i težina podmorničarskog posla uslovili su i određene beneficije za podmorničare. Beneficirani radni staž u trajanju od šest meseci, kraće dnevno radno vreme, odmor u trajanju od 36 radnih dana (od čega deset obavezni u planinskim predelima), pojačanu ishranu i veća novčana primanja od ostalih pripadnika Ratne mornarice.

Literatura:

1. Pravilo o odeći JNA, SSNO, Beograd, 1971.
2. Vojna enciklopedija, II izdanje, tom 6, Beograd 1973.

3. Janez Švajcner, Odlikovanja in znaki na slovenskem, Maribor 1978.
4. Vojni leksikon VJZ-Beograd, 1981.
5. Kažimir Pribilović, Dragoljub Aranđelović, Sibin Petrović: Centar visokih vojnih škola Ratne Mornarice „Maršal Tito“ 1944-1984, Split 1985.
6. Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985, Ratna mornarica, Beograd 1988.
7. Pravilo o vojnim uniformama OS-SFRJ, SS za NO, Beograd 1989.
8. Janez Švajcner, Uniforme, Celje 1997.
9. Front br. 5/1981.
10. Službeni vojni list br. 12/61, 5/70, 1/98
11. Nenad Bjeloš, Jugoslovenska narodna armija - Priznanja i značke ratne mornarice, Oružje br. VIII, Beograd 1991.
12. Radomir Stolica, Znaci podmorničara kraljevine Jugoslavije, dinar br. 16, Beograd 2001.
13. Miodrag Jevtić, Flotila podmornica-Nacionalnost podmorničar, Vojska, br. 530 /2002.
14. Nenad Bjeloš, Oznake u oružanim snagama SFRJ, lična arhiva, rukopis (Pančevo 1989)

Primedba: Publikovane slike 2 i 3 sa svim tipovima podmorničarskih značaka, vlasništvo su autora.

SND vam preporučuje

Ljuba POPOVIĆ, Milić MILIČEVIĆ

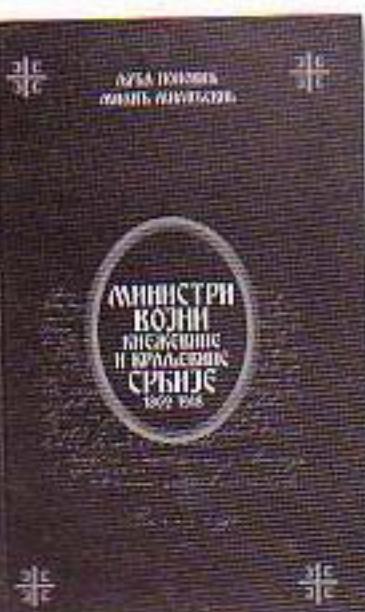
MINISTRI VOJNI KNEŽEVINE I KRALJEVINE SRBIJE 1862-1918.

Izdavač: Vojnoizdavački zavod, Beograd 1998.

200 str. fotografije; literatura str. 195-196.

ISBN 86-335-0035-3

„Biografije ličnosti koje su ovde iznete, podeljene su u više delova: datum i mesto rođenja, školovanje opšte i vojno, unapredjenje u službi, dužnosti koje je obavljao... ratna i mirnodopska odlikovanja...“

Avijacičarski ševroni Vojske Jugoslavije

(AMBLEMI U AVIJACIJSKIM JEDINICAMA RV I PVO VOJSKE JUGOSLAVIJE)

Tradicija sakupljanja raznovrsnog vojnog materijala kod nas je vrlo stara. Prikupljanje postaje sistematično kod kolezionara (militarije), a pojedinci proširuju svoj interes i na sakupljanje vazduhoplovnih oznaka, pa se čak i specijalizuju za tu oblast. Devedesetih godina prošlog veka masovna pojava amblema izrađenih od tekstila i sličnih materijala, koje nazivamo ševronima (ševrona) afirmisala se tek pojavom vazduhoplovnih amblema u vidu našivaka za ratnu i rādu uniformu pripadnika vazduhoplovog i letačkog sastava RV i PVO. Za razliku od drugih kolezionarskih grana, a to su numizmatika, nafotofilia, faleristika i dr., nauka o amblemi izrađenim od tekstila i sličnih materijala, a koje nazivamo ševronima, tek treba da zauzme svoje mesto. Ta oblast kolezionarstva uključena je u sigurnostiku, a to je termin kojim se označava proučavanje i skupljanje vojnih i drugih oznaka.

U Drugom svetskom ratu amblemi, uglavnom izrađeni od metala (bedževi), nalazili su svoja mesta na avionima svih tipova gotovo svih zaraćenih strana. Osim konvencionalnih oznaka pripadnosti državi i broja aviona, često su raznim bojama, slovima, oznakama i obeležjima označavani namena, vojiste, operacija i aerodrom baziranja.

Svi ti amblemi i oznake stavljane su na nos, rep, trup ili krilo aviona. Često su sličnim idejnim rešenjima obeležavana i ubojna sredstva u vidu bombi i granata. U to vreme u našem vazduhoplovstvu su se strelale i razne pisane poruke na avionima. Jednaka slava za vazdušne pobede ili uspešno izvršene zadatke po zemaljskim ili morskim ciljevima pripadala je pilotu i njegovoj letelici kao produžetku njegovog vrhunskog viteštva i ratničkog duha. Tako su mnogi avioni specifično obeleženi ušli u istoriju. U istoriju su ulazile i oznake eskadrila, pilotiske jakne sa tim oznakama ili individualna znamenja koja su sami piloti iscrtavali na svojim letilicama i kacigama.

Slika 1a
Natpis „ORAO“ sa trobojnom ertom i orlom u poletu

Slika 1b
Crno-beli detalj aviona s natpisom „054“ i amblemom „AIKULA“, detalj, 1960-ih godina

Tokom pedesetih godina na klipnim i mlaznim avionima RV nekoliko naših poznatih komandanata nosilo je svoje lično obeležje. Nikola Lekić imao je svoj naziv „galeb“, te jugoslovensku trobojku spiralno uvijenu na glavčini elise aviona. Ante Sardelić natpis „hajduk“. Gruber je na glavčini elise (spineru) imao zvezdu petokraku u obliku jugoslovenske trobojke itd.

Za vreme trčanske krize 1953. godine na avionima jurišnicima bilo je ispisano mnoštvo individualnih natpisa. Posebnim ukazom 1966. godine, jedinica Ratnog vazduhoplovstva JNA dodeljuju se nazivi, a sa njima i amblemi na avionima. Nazivi su bili predviđeni da se koriste kao pozivni znak dotočne eskadrile, dok su amblemi ucrtavani na prednji deo aviona. Mnogi amblemi su zaživeli i našli svoje mesto na avionima, kao na primer amblemi po imenu „Crni panter“, „Leopard“, „Vidra“, „Tigar“, „Beloglavi sup“, „Galeb“, „Pingvin“, „Ajkula“ i drugi. Sam sistem u RV nije zaživeo. Osnovni razlog leži u činjenici da su ti amblemi bili direktivom nametnuti vazduhoplov-

cima, tj. nisu ih prihvatali sastavi jedinica kao obeležje koje bi oslikavalo tradiciju, duh, motive i zajedništvo.

Početkom devedesetih godina kod nas se pojavljuju prve zvanične oznake na avionima, kao i prvi vezeni amblemi

Slika 2a
Detalj aviona sredinom 60-ih

Slika 2b
Detalj na avionu „Crni panter“

za letače, kao početak onoga što će uslediti 1993. godine. Podstaknuti sve većim entuzijazmom letačkog sastava, Milan Micevski, Aleksandar Saša Radić, Đorđe Ivanov, Šime Oštrić, Milomir Nešković, Milan Krstić, Vladimir Rovnjev-Labat, Radovan Raković, Ljubiša Pavlović, Nebojša Svjetlica, Slaviša Vločić, Beli Krekeš i Novica Stojnić brojnim usvojenim amblemima u vidu veza i crteža, počeku izradu oznaka i simbola u RV i PVO. Novi amblemi eskadrila i tipa letilica u vezenoj formi pojavljuju se 1996. godine i to: „352 Oluj”, „130 Demoni”, „675 Beli labud”, „127 Delta”, „241 Kurjaci sa Ušća”, „890 Pegaz” i dr, koje u tom trenutku nose piloti na podgoričkom, prištinskom, kraljevačkom i batajničkom aerodromu. Suštinska poruka amblema nije kasnije menjana. Zadržani su boja i glavni simbol, a pridodata je i predloženo ime eskadrile.

Ambleimi vazduhoplovnih jedinica govore sami za sebe. Jednaku kružnu formu imaju amblemi voda i korpusa, kvadratnu štitastu formu komande letačkih jedinica ranga puk / brigada, a štitastu formu, sa izuzetkom 229 lake avio-eskadrile „Mačevi”, letačke jedinice ranga eskadrile.

Ambleimi se nose na desnoj prednjoj strani odeće (pilotskog kombinezona), pri čemu je mesto za svaki deo predviđene odeće precizno regulisano posebnim naredenjem Komande RV. Nose ih svi pripadnici avijacijskih komandi i jedinica RV - VJ.

204. LOVAČKI AVIJACIJSKI PUK

Formiran je 1949. godine na aerodromu Zemunik kod Zadra. Godine 1950. prebaziran je u Beograd. Ova jedinica ima status elitne u RV i PVO. Piloti dežuraju 24 sata i u svakom trenutku su spremni da plete i presretnu letilice koje bez dozvole ulaze u jugoslovenski vazdušni prostor. 204. lovačko avijacijski puk neguje tradiciju 6. lovačkog puka Jugoslovenskog Kraljevskog vazduhoplovstva, koji se aprila 1941. godine herojski suprotstavio Nemačkoj avijaciji u napadu na Beograd.

Znak je četvrtastog oblika dimenzije 91x82 mm, izrađen je u tehniki veza i višebojnoj plastici na teget plavoj čoji.

126. LOVAČKO AVIJACIJSKA ESKADRILA

Eskadrila „Delta“ dobila je naziv tokom rata na prostoru prethodne Jugoslavije, kada su ga piloti koristili kao pozivni znak u radio-vezi. U sastavu je 204. lovačkog avijacijskog puka.

Znak je štitastog oblika dimenzije 99x94 mm, izrađen je tehnikom veza i višebojnom plastikom na crvenoj čoji.

127. LOVAČKO AVIJACIJSKA ESKADRILA

Piloti 127 eskadrile nose naziv „Vitezovi“ i lete na avionima Mig-29 koji su u Jugoslaviju stigli septembra 1987. godine. Ospozobljeni su za izvršavanje nastožnjih zadataka i nalaze se u sastavu 204. lovačkog avijacijskog puka.

Znak je nepravilnog oblika dimenzije 87x115 mm, izrađen je tehnikom veza i višebojnom plastikom na bordo crvenoj čoji.

83. LOVAČKI AVIJACIJSKI PUK

Prva jedinica kao 83. lovački avijacijski puk delovala je od 1944. do 1964. godine, kada je prilikom reorganizacije RV i PVO puk rasformiran i od njega je ostala samo 120. lovačka avijacijska eskadrila. Godine 1968. u Skoplju je ponovo formiran 83. lovački avijacijski puk, ovaj put sa lovčima, za dejstvo u svim vremenskim uslovima, danju i noću. Puk je 1972. godine prebaziran na aerodrom Priština u sastav Korpusa PVO; izvršava zadatke zaštite teritorije i jedinica VJ.

Znak je četvrtastog oblika dimenzije 90x90 mm, izrađen je tehnikom višebojne plastike na crnoj čoji.

123. LOVAČKA AVIJACIJSKA ESKADRILA

Nosi naziv „Lavovi”. Pored lovačkog zadatka u sistemu PVO teritorije, 123. lovačko avijacijska eskadrila osposobljena je i za borbenaa dejstva po ciljevima na zemlji. Od 1992. godine u 123. eskadrili izvodi se obuka studenata robova avijacije koji lete na supersoničnim avionima. Označa eskadrile je krilati lav, mitološko biće koje simbolizuje borbu protiv zla.

Znak je štitastog oblika dimenzije 99x74 mm, izrađen u žutoj plastici na crnoj čoji.

124. LOVAČKA AVIJACIJSKA ESKADRILA

Nosi naziv „Gromovi”. Ova eskadrila je nastala od 130. lovačko avijacijske eskadrile, koja je 1996. godine preformirana u sadašnju 124. lovačku avijacijsku eskadrilu. Po potrebi dejstvuje na kopnu i moru.

Znak je nepravilnog oblika dimenzije 91x73 mm, izrađen je tehnikom višebojne plastike na crvenoj i crnoj čoji.

172. AVIJACIJSKA BRIGADA

Ova jedinica formirana je 1949. godine na aerodromu Cerkle (Slovenija) kao 172. lovačko avijacijski puk. Kao specijalizovani puk za noćna dejstva, nezvanično dobija naziv „Noćni puk”. Tokom 1968. godine prebaziran je na aerodrom Golubovci. Početkom devedesetih preformiran je u 172. avijacijsku brigadu, kada u njegov sastav ulaze i helikopterske jedinice. Od svog formiranja ova jedinica (brigada) obučila je preko 1000 pilota.

Znak je četvrtastog oblika dimenzije 90x83 mm, izrađen je tehnikom višebojne plastike na crvenoj čoji.

U njenom sastavu nalazi se akro grupa „Leteće zvezde”, formirana 1968. godine.

Od 1991. do 1996. godine nisu imale svoje nastupe. Krajem 1996. godine ponovo nastupaju u sastavu 172. VAB pod starim nazivom „Leteće zvezde”.

NAŠA KNJIGA NAGRAĐENA U AMERICI

Knjiga u izdanju Srpskog numizmatičkog društva „Tokens of the Yugoslav lands – Katalog jugoslovenskih žetonova” čiji je autor urednik našeg časopisa, gosp. Ranko Mandić, nagradena je u Sjedinjenim Američkim Državama za najbolju katalošku obradu žetona u 2001. godini. Ovu nagradu dodelilo je američko numizmatičko društvo TAMS - Token and Medal Society - na svojoj godišnjoj konvenciji u Njujorku 1. avgusta 2002. godine. Zbog nemogućnosti autora nagradene knjige da lično preuzme nagradu (vrlo retko se dodeljuje neameričkim autorima), ona je poslata poštom. Nagrada se daje u formi stolne medalje izrađene od matirano pozlaćene bronce, veličine 65 mm.

Na aversu je u dubokom reljefu prikazan lik čoveka koji kataloški obraduje numizmatički materijal, oko kojeg je natpis TOKEN AND MEDAL SOCIETY, MISHLER EXNUMIA CATALOGING AWARD. Na reversu je ugravirano ime nagradjenog, te datum izdanja i naziv nagradene knjige.

Čestitamo gosp. Mandiću, sa željom da što pre izda drugo izdanje ovog pamatskog dela, jer je prvo izdanje rasprodato u rekordnom vremenu, za manje od godinu dana.

Nebojša MITROVIĆ

ZNAČKE – hobi miliona

Smatra se da je prva značka na našim prostorima izrađena krajem 19. veka. Kao se nastavilo sa izradnjom raznih vrsta značaka, ali u manjim serijama i ne mnogo često, tako da se njihovim sakupljanjem niko ozbiljnije nije bavio. Tek posle 1945. godine započinje masovno sakupljanje značaka, posebno u zemljama Istočne Europe.

Srpsko crkveno pevačko društvo u Brodu

masovniji i najpristupačniji hobij. „Epidemija“ značkarstva najpre je zahvatila Vojvodinu, Hrvatsku i Sloveniju, i trajala je sve do 1991. godine kada dolazi do ratnih sukoba na prostorima bivše Jugoslavije, kada ova „epidemija“ sakupljanja naglo opada.

HŠK „Sparta“ 1928. (jubilarna)

Prvak Jugoslavije u boksu, 1938.

U zapadnim zemljama, kao i kod nas u novije vreme, kolekcionarstvo kau hobi podignuto je na viši stepen; u njemu čovek traži zadovoljstvo i spas od svakodnevnice, jer se za taj način udaljava od rada i opušta.

Najstariji kolekcionarski hobij je numizmatika - sakupljanje novca i medalja pre svega, a u širem smislu takođe odlikovanja i određenih vrsta značaka. Prema numizmatike, koja kao kolekcionarski hobi traje više od 2000 godina, značajan je i (i veoma rasprostranjen) novi hobi koji se javlja u 19. veku - filatelija, tj. sakupljanje poštanskih maraka.

Svaki hobi u suštini ima neki smisao: često čoveku osmišljava život, izvrši je zanimljivih saznanja, a iznad svega, to je najčešće društveno venma korisna aktivnost, jer se čuvaju od zaborava i propadanja vredni predmeti za kulturnu istoriju jednog naroda. Preko zajedničkog hobia povezuju se ljudi celog sveta.

Početnicima u oblasti značkarstva se prepričuje da ne gube vreme „svastareći“, već da se odmah opredeli za neku temu, da se specijalizuju. Najpopularnije teme značkarstva su sportske značke, tj. značke sa znakom domaćih i inozemnih fudbalskih klubova i sportskih društava. Sakupljuju se i značke olimpijskih igara, svetskih i evropskih prvenstava, raznih sletova, pojedinih sportskih grana i sl.

100 godina ribogojstva u Jugoslaviji, 1982. (gore); Značka majstora ribolovnog sporta (dole)

Značke kongresa i omladinskih radnih akcija takođe privlače mnoge sakupljače. Lovačko i ribolovačko značkarstvo je isto takovrlo popularna tema. Oni najuporniji opredeljuju se za najteže

Sokolske značke

teme, jer praviti kolekciju u kojoj su samo značke predrađnih muzičkih ili pevačkih društava, vatrogasnih društava, sokolskih družina i sportskih (fudbalskih) klubova - nije nimalo lak posao.

Kad je o hobi reč, strogih pravila naravno nema. Značkari - početnici, obično sakupljuju sve. U toj prvoj fazi važno je imati što više, bez obzira na kvalitet, lepotu, oblik, vrednost... Obleno ova prva faza kratko traje, jer se kolecionari vrlo brzo opredeljuju za uske specijalnosti. Oni najuporniji koji opstani tada počinju da redaju prave i zaista vredne kolekcije. Poznato je da tima kolecionara za koje se sa sigurnošću zna da su vlasnici izuzetno retkih primeraka i tematskih kolekcija. Njihov kolecionarski staž je po 10, 20 pa i više od 30 godina, a njihove kolekcije pravi mali muzeji. Ti kolecionari su u stalnoj potrazi za još nekom značkom koja im nedostaje. Stalni su posetoci numizmatičkih sastanaka i sajmova, a mnogi među njima ne pitaju za cenu kada je reč o primerku do kojeg je stalo.

Same značke su vrlo simpatične i pristupačne svima. One su pogodne za kolekcionarstvo i zato što mogu da se drže na malom prostoru, za razliku od nekih drugih zbirki, kao što je sakupljanje automobila „oldtimera“, sakupljanje tenkova, pa i raznih tipova aviona.

Jugoslovenski sportski klubovi do II svetskog rata

Nastavak iz „dinara“ broj 19

Hrvatski građanski sportski klub - Zagreb

U buntu i revolcijskoj prema mađarskim vlastima u tadašnjoj Austro-Ugarskoj monarhiji, kao rezultat nacionalne svesti i borbe za nacionalna prava, zagrebački mladi sportisti 26.4.1911. godine osnivaju svoj klub pod imenom I GRAĐANSKI ŠPORTSKI KLUB. Boja kluba bila je plava.

Za vreme trajanja I svetskog rata klub nije delovao. Obnavlja se po završetku rata i aktivno radi sve do 1941. godine. U periodu između dva rata bio je najuspešniji i najpopularniji sportski klub u Zagrebu. Ljubimac je građana Zagreba i drugih krajeva Hrvatske. Pripadao je mlađoj generaciji sloja ljudi iz građanske klase Zagreba. Bio je pod patronatom imućih građana. Jedan je od vodećih klubova u zagrebačkom nogometnom podsvetu. U razdoblju između dva rata bio je pet puta prvak države i to: 1923., 1926., 1928., 1936./37. i 1939./40. godine.

U klupskoj riznici nalazili su se mnogobrojni trofeji sa domaćih i međunarodnih takmičenja i nogometnih turnira. Na španskoj turneji tada je bila pobedena i slavna Barselona.

U klubu su negovani i drugi sportovi kao što su haza-

na, laka atletika, tenis i dr. U klubu je aktivno učestvovalo u radu svih sekcija oko hiljadu aktivnih članova. Za vreme svog delovanja klub je zvanično izdao oko 10 klupskih značaka, urađenih u emailju u radionicama GRIZBAH KNAUS i BREZINA u Zagrebu, u Boču i dr.

Hrvatski akademski sportski klub - H.A.Š.K. - Zagreb

Godine 1903. 6. novembra u kafani „Mirna kobila“ u Zagrebu, osnovan je akademski sportski klub A.S.K. To je bio klub intelektualaca Zagreba. Na predlog člana uprave kluba Milovana Zorića, godinu dana kasnije klub dobija novo ime i zove se HRVATSKI AKADEMSKI ŠPORTSKI KLUB H.A.Š.K. Boja kluba bila je crveno-bela. Značajna karakteristika kluba bila je ta što su u njemu pored Hrvata učestvovali akademci studenti i drugih južnoslovenskih nacija - Slovenci i Srbi iz Vojvodine.

Za vreme I svetskog rata klub obustavlja rad, da bi odmah po završetku rata obnovio rad i aktivno deluje sve do izbijanja II svetskog rata. Klub je pripadao intelektual-

noj i akademskoj omladini Zagreba, a pod pokroviteljstvom njegovih čelnika. Klub spada među najstarije klube u Jugoslaviji. Takmičio se i bio je stalni član I lige. Državni prvak je za 1937/38. godinu. Istaknuto ime kluba i jugoslovenskog nogometa bio je Ico Hitrec, standardni reprezentativac tadašnje Jugoslavije.

U klubu su pored nogometne aktivno delovale još sekcije: haza, atletike, mačevanja, plivanja, hokeja, boksa, motociklizma, zimskih sportova i dr. U klubu je vladala savršena harmonija među članovima. Radilo se marljivo i disciplinovano. Odsakao je atraktivni i tehnički doteran nogomet. Odlikovao se čvrstom i prodornom igrom, požrtvovanosti i voljom za uspeh. Za vreme svog delovanja klub je zvanično izdao oko 10 klupskih značaka urađenih u emailju i jedna reljefna povodom 20 godina kluba. Značke su radene u raznim radionicama kao što su Belafda Beč, Karnet Kysely Prag, Umjetna radio Zagreb i dr.

Hrvatski športski klub „CONCORDIJA“ - Zagreb

Na inicijativu šestorice srednjoškolaca - daka, u Zagrebu se jula meseca 1906. godine fuzijom hrvatskih srednjoškolskih klubova H.S.S.K., ARX i H.S.S.K. X nastaje hrvatski školski klub "11", koji 10. oktobra iste godine menja ime u I srednjoškolski športski klub „Concordija“. Šest godina kasnije, 4. septembra 1912. uzima svoje

standardno ime Hrvatski športski klub „Concordija“. Boja kluba bila je zeleno-bela. Za vreme I svetskog rata nije delovao. Obnavlja se odmah posle rata i doživljava veliki uspeh u radu.

Po strukturi je pripadao mlađoj generaciji grada Zagreba i to pretežno dacima srednjih škola. Takmičio se i stalni je član I lige tadašnje Jugoslavije. Bio je državni prvak za 1930. godinu. Posedovao je svoje vlastito igralište. Spada među najkvalitetnije klubove u Zagrebu i državi. Osim nogometa u klubu su aktivno delovale i druge sportske sekcije kao što su haza, laka atletika, plivanje, tenis, biciklizam i dr.

Ubraja se među najstarije sportske klubove u tadašnjoj Jugoslaviji. Postojaо je veliki rivalitet u odnosu na druge zagrebačke klubove kao što su bili Građanski, H.A.Š.K. i Viktorija. U klubu je u tom periodu bilo preko 850 aktivnih članova u svim sekcijama.

Nogometni klub je bio vrlo kvalitetan i ravnopravno se takmičio u konkurenciji domaćih, tako isto i stranih klubova. Zapaženi rezultati su ostvareni naročito sa bečkim i peštanskim klubovima. Za vreme svog delovanja klub je zvanično izradio 5 klupskih značaka. Dve su urađene u emailju u radionicama Grizbah Knaus Zagreb i tri su reljefne neponovljive rade.

Sportski klub „VIKTORIJA“ - Zagreb

Na inicijativu đaka donjogradске gimnazije u Zagrebu se školske 1907/08. godine osniva Sportski klub „Viktoria“. Za vreme I svetskog rata klub nije aktivno delovao. Odmah po završetku rata 1918. godine obnavlja se i fuzioniše sa H.S.K. „Concordijom“, da bi se s proleća 1919. godine razišli. Od tada deluje samostalno. Godine 1923. klubu pristupa H.S.K. „Penkala“. Boja kluba bila je plava. Spada među najstarije sportske klubove tadašnje Jugoslavije. Uglavnom je pripadao srednjoškolskoj omladini Donjeg grada u Zagrebu. Po kvalitetu igre i organizaciji rada ubraja se među vodeće sportske klubove u Zagrebu, a takođe i u tadašnjoj Jugoslaviji. Takmičio se u prvoj ligi u sezoni 1931/32. godine.

U klubu se negovao i gajio vrlo kvalitetan i tehnički do teran nogomet. Entuzijazam donjogradskih srednjoškola ca bio je na vrlo zavidnoj visini. Pored nogometa u klubu su se aktivno odvijale delatnosti i u drugim sportovima kao što su bili hazena, laka atletika, tenis, bicikлизam, planinarstvo i dr.

Za vreme svog delovanja klub je zvanično izradio 4 klupske značke urađene u emajlu u radionicama u Parizu povodom 30 godina rada, jubilarna sa zelenim vencem, druga je isto jubilarna, četvrtasta 1908-1933. godine, Umjetna radiona Zagreb, i dve u radionicama Grizbah Knaus Zagreb.

Sportski klub „BATA“ - Borovo

Borovo naselje je malo mesto u Slavoniji blizu Osijeka. U njemu je iznikao ogroman gigant, fabrika gume i obuće. Vlasnik tog giganta, industrije gume i obuće bio je industrijalac Bata iz Gotvaldova u Češkoj. Po završetku I svetskog rata on je svoj kapital investirao u razvoj industrije gume i obuće u novoformiranoj državi Kraljevini Jugoslaviji.

Kako je vreme prolazilo fabrika se naglo širila, što je zahtevalo sve veći broj radne snage. Dolazili su ljudi sa svih strana i krajeva novosformirane države. Kod mladih ljudi se osećala potreba za razvojem, kako na kulturno-prosvetnom tako i na sportskom planu. Jedan od rukovodećih čelnika i jedan od upravnika fabrike, Milan Maksimović, veliki zaljubljenik i entuzijasta za sport i uavljanje sportom mladih ljudi u fabrici, odlučio je da se u fabrici osnuje sportski klub.

To je učinjeno po njegovom povratku sa studija iz Praga. Tako je početkom 1934. godine uz pomoć mladih namešttenika i radnika fabrike osnovao sportski klub „BATA“ u Borovu. Klub je dobio ime po imenu fabrike, tj. po imenu njenog vlasnika Bate. Boja kluba bila je plavo-bela.

Za vrlo kratko vreme klub je uz pomoć i patronat samog vlasnika stasao i razvio

se do tog nivoa da je postao čak i prvak Osječkog nogometnog podsaveza. Maksimović je bio najzaslužniji za razvoj i uspehe kluba. U klubu su dovođeni vrlo atraktivni i afirmisani igrači iz drugih klubova, kako iz Slavonije, tako i drugih krajeva zemlje. Vredno je pomenuti ime igrača miljenika i ljubimca kluba Nikolu Perlića, koji je u Batu doveden iz beogradskog B.S.K. Za svoj učinak u igri, igrači su bili od strane kluba dobro plaćeni i nagradeni. Uvijaju se prvi koraci profesionalizma u fudbalu u tadašnjoj Jugoslaviji.

Najveći uspeh kluba je taj što je u sezoni 1940/41. izborio status člana I lige zapadne grupe tadašnje Jugoslavije. Zbog izbjivanja II svetskog rata prvenstvo nije održano, liga se raspala, a klub rasformiran. Za vreme svog aktivnog delovanja klub je zvanično izdao tri klupske značke, od toga jednu u emajlu i dve u reljefu. Urađene su u kovnicama u pragu, Knaus Zagreb i jedna posrebrena nepoznatog autora.

Hrvatski građanski sportski klub - Osijek

U najčežem vremenu za život i opstanak Južnih Slovena, za vreme Prvog svetskog rata, proizašla je sportska potreba osječke omladine za osnivanjem sportskog kluba. To je učinjeno 28.6.1917. godine, a klub je dobio ime HRVATSKIGRAĐANSKIŠPORTSKI KLUB. Boja kluba bila je crveno-bela. U radu kluba je bilo dosta oscilacija. Po završetku I svetskog rata, 1919. godine, rezervna ekipa odeljuje se od kluba i osniva novi sportski klub pod imenom R.S.K. „Sloga“.

Po ideologiji i sastavu bio je to čisto radničko-proleteriski sportski klub. Podleže progonu i torturi od strane

policajskih vlasti, i 1927. godine biva zabranjen. Samo mesec dana kasnije deo prve ekipe Građanskog odvaja se od kluba i obnavlja rad svog bivšeg kluba J.S.K. „Slavija“ osnovanog 1906. godine, koji zbog ratnih zbivanja privremeno nije delovao. U gradu Osijeku postojalo je veliko rivalstvo između dva najkvalitetnija gradskih sportskih klubova J.S.K. „Slavije“ i Građanskog športskog kluba, koji je bio prvak i vodeći klub i prvak grada Osijeka sve do 1920. godine.

Na inicijativu Građanskog osniva se 1923/24. godine Osječki nogometni podsavez. Godine 1927/28. klub ponovo osvaja prvo mjesto grada i čitavog osječkog nogometnog podsaveza. Ravнопravno se nosio sa klubovima iz Zagreba, Ljubljane, Sarajeva, Beograda, Subotice, Novog Sada i drugih gradova. Gostovao je 1927. godine po Grčkoj sa vrlo zapanjenim uspehom. Klub je pripadao mlađoj generaciji građanskog staleža Osijeka pod patronatom imućnih građana. Pored nogometa u klubu su negovani i drugi sportovi kao što su bili hazena, laka atletika, tenis, boks, bicikлизam i dr. U klubu je bilo 280 aktivnih članova. Najveći uspeh kluba je taj što se u sezoni 1940/41. izborio i ušao u I ligu zapadne grupe u tadašnjoj Jugoslaviji. Zbog izbjivanja II svetskog rata liga se raspala, a prvenstvo nije održalo. Za vreme svog delovanja klub je zvanično izradio četiri klupske značke u emajlu u radionicama u Beču, Grizbah-Knaus Zagreb i dr.

Ljubomir STEVANČIĆ

Srpska srednjo-vekovna heraldika

Grbovi su počeli da se razvijaju kao identifikacioni simboli krstaških trupa u XII veku. U vizantijski kulturni prostor stižu 1204, kada su Krstaši osvojili Carigrad i proglašili Latinsko carstvo.

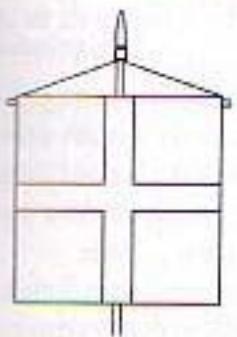
Osnovni znak krstaških grbova je bio štit sa krstom i četiri figure između krakova.

Posle do tada najveće pljačke u istoriji....

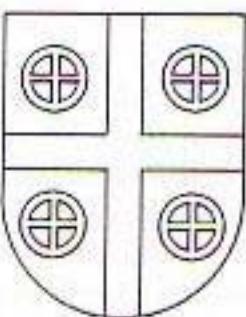
Posle kraljevske krune Stefana Prvovenčanog, koju je dobio 1221, od niikejskog cara Teodora Laskarisa, dva glavna srpska heraldička simbola su dvo-glavi beli orao u poletu i krst sa četiri slova „S” (starosrpsko „slovo”) ili „ocila”, kako se to često pogrešno veruje. Oni vode poreklo od dinastija Nemanjića i Lazarevića, odnosno od Komnina i Paleologa. Kao i u Vizantiji, ovi simboli su nastali nezavisno jedan od drugog, ali za razliku od vizantijskih, srpski simboli su imali sreću da se krajem veka spoje u grbu obnovljene Kraljevine Srbije 1882. godine.

Prvu vizantijsku zastavu je napravio car Konstantin Veliki (rođen 274. u Nišu, car 306-337, osnivač Vizantije 330). Legenda kaže da je Konstantin 312. pred bitku sa rimskim pobunjenicima video na nebu krst i reči „U ovom znaku ćeš pobediti”. Odmah je stavio zlatan krst na crvenu kvadratnu ratnu zastavu i pobedio. Tako je nastao čuveni Konstantinov steg ili „labarum” (slika 1), državna zastava Vizantije, iako u to doba grbovi još nisu postojali.

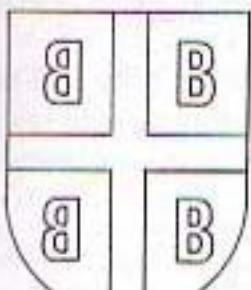
Pored Konstantinovog stega, u Vizantiji se koristio i jednoglavi orao, kao simbol stare rimske državne vlasti. Međutim, on nije mogao da se održi u hrišćanskoj Vizantiji, jer u teologiji orao je znak Svetog Jovana Bogoslova i predstavlja duhovne visine do kojih se vinuo ovaj pisac Evangelija i Apokalipse. Tako je krajem VII veka došlo do sinteze dva orla u dvoglavog orla koji simbolizuje i opominje na ravnotežu između čovekovih duhovnih i materijalnih potreba, prema Hristovim rečima: „Dajte caru carevo, a Bogu Božije”. Ovaj vizantijski dvoglavi orao sa poluraširenim krilima i opuštenim perima se u heraldici definiše kao „dvoglavi orao u poletu” (slika 5). Vremenom je dvoglavi orao u poletu postao znak najbliže careve okoline. Vezeni dvoglave orlove u krugovima, kao ukras na odorama dvorskih dostojsanstvenika, prvi pominje car-istoričar Konstantin VII Porfirogenit (car 944-959). Kasnije, u doba dinastije Komnina i Andronika (1081-1204) zlatom izvezeni dvoglavi orlovi u krugovima krasili su ogrtalice tri najviša dvorska čina: despota, sevas-

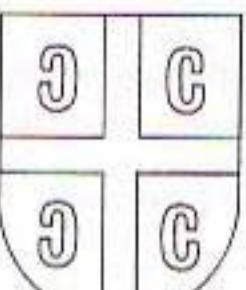
Slika 1.

Slika 2.

Slika 3.

Slika 4.

tokratora i kesara. Sam car je nosio svečanu purpurnu odoru sa bogatim ukrasima, ali bez oznaka čina.

Grbovi su počeli da se razvijaju kao identifikacioni simboli krstaških trupa u XII veku. U vizantijski kulturni prostor stižu 1204, kada su Krstaši osvojili Carigrad i proglašili Latinsko carstvo. Osnovni znak krstaških grbova je bio štit sa krstom i četiri figure između krakova. Posle do tada najveće pljačke u istoriji, Krstaši su za grb Latinskog carstva uzeli Konstantinov steg, stavili ga na štit i dodali mu četiri krstiće u krugovima (slika 2). Nakon pada Carigrada Komnini su osnovali Trapezuntsko carstvo u Maloj Aziji i za grb uzeli zlatnog dvoglavog orla u poletu na crvenom polju. Godine 1261. nikejski car Mihajlo VIII Paleolog je oslobođio Carigrad od krstaške okupacije i za grb obnovljene Vizantije uzeo crveni štit sa zlatnim krstom i četiri zlatna slova „V”, vizantijskim „vita” (koje se u staroj Grčkoj zvalo „beta”), po-

Slika 5.

Slika 6.

četnim slovom Vizantije (slika 3). Ovaj grb se u heraldici nazuci o grbovima, kraće zove „Vizantijski štit”.

Prvi dvoglavi orao je došao u Srbiju 1195. godine kada je kast Stefana Nemanjića postao vizantijski car Aleksije III Andel i dao mu titulu sebastokratora, krunski venac – stematogirion (grčki, *stema* = kruna; *girion* = krug) i ogrebač sa zlatom izvezanim dvoglavim orlovima u krugovima, koji je u našim narodnim pesmama dobio ime „kolasta azdija” (srpski, kolo = krug; grčki, *bazdeos* = odora). Međutim, to je još bio predheraldički period, jer Srbija nije imala grb sve do kralja Milutina (kralj 1282-1321).

Posle ženidbe sa vizantijskom princezom Šimonidom (1299), kralj Milutin je počeo da u Srbiju uvodi vizantijske simbole i dvorske običaje. U crkvi Svetе Bogorodice Ljeviške u Pritrenu, koju je obnovio između 1307. i 1313. prvi put u Srbiji nalazimo dvoglave orlove u ornamentalnoj funkciji. Sokl u priprati i oltaru oslikan je u vidu bele draperije sa crvenim dvoglavim orlovima u poletu. Nakon ovoga, kralj Milutin je otisao još jedan heraldički korak dalje. Jedna tako moderna država kao Milutinova Srbija, morala je da ima svoj grb. Pri izboru grba kralj Milutin je pošao od nemanjičke tradicije iz predheraldičkih vremena i dvoglavnog orla u poletu sa kolaste azdije svoga dede Stefana Prvovenčanog, koji je isto tako bio vizantijski carski zet. Kolasta azdija Stefana Prvovenčanog je bila od crvenog brokata sa zlatom izvezanim dvoglavim orlovima u poletu. Međutim, ovakav grb je već pripadao Trapezuntskom carstvu koje su osnovali Komnini u Maloj Aziji posle pada Carigrada 1204. Da bi se srpski grb razlikovao od trapezuntskog, kralj Milutin je na purpurno (crveno) polje postavio srebrnog (belog) dvoglavnog orla u poletu. Tako su crveno i belo postale srpske heraldičke boje i ostale sve do danas.

Najstariji grb sa dvoglavim orlom u poletu se čuva u depou Narodnog muzeja u Beogradu pod inventarskim brojem 2193 (slika 6). To je jedan oštećeni medaljon od bronce prečnika 20,5 cm sa monumentalnog okruglog svećnjaka – polijeleja (grčki, *poli* = mnogo; *eleon* = ulje, svetiljka) koji je visio ispod centralnog kubeta u manastiru Žiči.

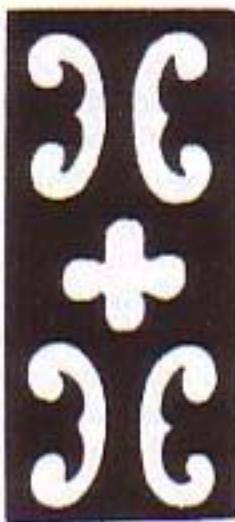
Polijeleji su obično visili o četiri lanca sa po jedan do dva okrugla medaljona, koji su bili neposredno zakačeni za kolo – *horos* – koji je po obimu imao mnogobrojne nosače za sveće i kuke za kandila i ikone. U medaljonima su se nalazili ime vladara-ktitora i njegov grb. Nažalost, od Žičkog polijeleja nije ostao nijedan medaljon sa imenom vladara, pa nemamo direktni dokaz kome je ovaj dvoglavi orao pripadao. Ipak, ima posrednih podataka.

Manastir Žiču su podigli Stefan Prvovenčani i Sveti Sava (zidanje počelo 1209-1210, slikanje završeno 1234) kada su šte Srpske Arhiepiskopije, Sabornu crkvu u kojoj će se konfirmati budući srpski kraljevi i postavljati arhiepiskope. Žiču su spalili Kumani posle jednog upada iz Bugarske, oko 1290.

godine, pa je tada verovatno stradao i star polje. Opustošenu crkvu je obnovio arhiepiskop Evstatije II između 1292. i 1309., a freske su ponovo oslikane između 1309. i 1316., kada je na čelu srpske crkve bio arhiepiskop Sava III. Postavljanje poljela je važan i svečan čin, i izvodio se tek kad se freske završe, tako da možemo da pretpostavimo da je to bilo negde 1316., u doba kralja Milutina, i da je dvoglavi beli orao u poletu tada postao grb Srbije. To se slaže sa podatkom da je kralj Milutin 1319. godine poklonio crkvi Svetog Nikole u Bariju, u Italiji, srebrni ikonostas i tri kandila sa dvoglavim orlovima.

Slika 7.

Slika 8.

Dvoglavi beli orao na crvenom polju je bio grb Srbije sve do kraja dinastije Nemanjića 1371. Zbog tradicije i kontinuiteta državnosti Kraljević Marko (kralj 1371-1396), knez Lazar Hrebeljanović (knez 1377-1389) i Stefan Lazarević (knez 1389-1402) su isto koristili grb Srbije iz najslavnijih dana. Godine 1402., posle bitke kod Angore, Stefan Lazarević je svratio u Carigrad, gde je u ime cara Manoja II Paleologa, koji je bio oženjen Jelenom Dragaš, unukom cara Dušana, vladao regent Jovan VII, njegov bratanac. Doček junaka iz bitke kod Angore je bio svečan i Jovan VII je Stefanu dodelio titulu despota, najvišu posle carske. Tako je Kneževina Srbija postala Srpska despotovina.

Postavši despot, Stefan Lazarević (despot 1402-1428) je po ugledu na Vizantijski štit uzeo za grb srpske despotovine crveni štit sa srebrnim (belim) krstom i četiri slova „S”, koje se u starosrpskoj abecedi zvalo „slovo”, početnim slovom Srbije. Heraldičke boje su ostale iste kao u grbu Kraljevine Srbije sa dvoglavim orlom koji je 1316. uveo kralj Milutin Nemanjić. U našoj heraldici se ovaj grb skraćeno zove „Srpski štit” (slika 4), a sam simbol krsta sa četiri „slova”, uko-

liko nije na štitu, zove se „srpski tetragram” (grčki, *tetra* = četiri; *gramma* = slovo). Treba obratiti pažnju da su „slova” u grbu Srpske despotovine i slova „vita” u grbu Vizantije okrenuta od krsta, i da je to njihov jedini ispravan položaj. Vizantijski i srpski štit imaju početna slova svojih država, i tek ih je u XVII veku francuski istoričar Di Kanž proglašio za „ocila” jer zapadna heraldika nije znala za slova u grbu već samo za geometrijske figure i slike iz prirode.

U čast proglaša srpske despotovine, despot Stefan Lazarević je 1402. iskovao srebrni novčić sa despotskim monogramom na aversu i srpskim tetragramom na reversu (slika 7). „Slova” su postavljena pod pravim uglom na dijagonale krsta, tako da grb ima savršeni sklad sa četiri ose simetrije. Iako su „slova” postavljena dijagonalno, njihova orijentacija je pravilna, jer su okrenuta od krsta.

Drugi po starosti srpski tetragram (slika 8) se nalazi u manastiru Dečani, na trakama velikog poljela koj su knezinja Milica i njeni sinovi Visoki Stefan i Vuk obnovili između 1402. i 1405. godine.

Literatura:

- Lj. S. Stevović i S. Stanić: *Kako je Sveti Sava krunisao Stefana Prvovenčanog*, Književne novine, LIII, br. 1050, Beograd 15-31.01.2002.
- S. Novaković: *Heraldički običaji u Srbiji, u primeni i književnosti, Istorija i tradicija*, Beograd 1982.
- A. Solovjev: *Istorija srpskog grba*, Melburn 1958.
- G. Ostrogorski: *Srbija i vizantijska bijelarhija država. O knezu Lazaru*, Beograd 1975.
- S. Radojević: *Portreti srpskih vladara u srednjem veku*, Skopje 1934.
- B. Živković: *Bogorodica Ljeviška*, crteži fresaka, Beograd 1991.
- Lj. S. Stevović i S. Stanić: *O krunama Stefana Prvovenčanog i Kraljevića Marka*, Raskovnik, XXIII, br. 87-90, Beograd 1997.
- M. Čorović-Ljubinković: *Predstave grbova na prstenju i drugim predmetima materijalne kulture u srednjovekovnoj Srbiji. O knezu Lazaru*, Beograd 1975.
- G. Subotić: Predgovor u knjizi B. Živkovića: *Žiča, crteži fresaka*, 1985.
- V. Čorović: *Istorija Srbija*, knjiga 1, Beograd 1989.
- Lj. Stevović i D. Bosnić: *Od Kneževine do Srpske Despotovine*, Vojska, br. 138, Beograd 30.03.1995.
- M. Jovanović: *Novac učesnika Kosovske bitke sa srpske strane*, Numizmatičar, br. 12, Beograd 1989.
- D. Todorović: *Nalazi iz stare soluniske livnice*, Hilendarski zbornik, br. 8, 1991.
- G. Jurišić: *Dečanski prvenac*, Novi Sad 1852.